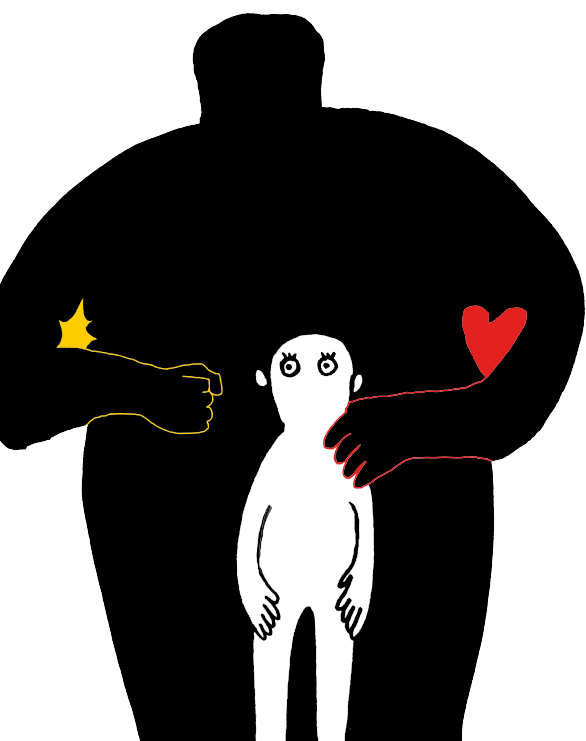

SIGNALER

Signaler

Våld i nära relationer.
Barn och ungdomar berättar.

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Signaler är utgiven av

Barnombudsmannen, Stockholm 2012.

ISBN 978-91-87448-78-2

Barnombudsmannen

Box 22106, 104 22 Stockholm

Besök Norr Mälärstrand 6

Telefon 08-692 29 50

Fax 08-654 62 77

info@barnombudsmannen.se

www.barnombudsmannen.se

Fler exemplar kan beställas från:

Fritzes

106 47 Stockholm

Telefon 08-598 191 90

Fax 08-598 191 91

order.fritzes@nj.se

www.fritzes.se

Tryck: Elanders **Grafisk form & Produktion:** AB Typoform/Caroline Roberts

Illustration: Caroline Roberts **Foto:** Ester Sorri (där inget annat anges)

INNEHÅLL

1 BAKGRUND

Vår metod, definitioner, fakta och statistik om barn som upplever våld i nära relationer och samhällets ansvar för att ge barn trygghet och skydd.

Så gjorde vi: Unga Direkt låter barnet prata till punkt 7
Siffrorna visar: hemmet är en otrygg plats för många barn 9
Vad betyder orden? 11
Så påverkas barn av våld i nära relationer 12
Barnkonventionen och lagen ska ge varje barn skydd 14

2 VÅLDETS VERKLIGHET

Barn och ungdomar kan uppleva våld och övergrepp i olika sammanhang och på olika sätt. Vuxna med kunskap och erfarenhet berättar om våldets olika verkligheter.

Ett liv på släktens villkor 17
Sexuella övergrepp svåra att avslöja 19
Barn som bevittnar våld är också offer för brott 21

3 BARNEN BERÄTTAR

De barn och ungdomar vi mött delar med sig av sina erfarenheter av samhällets insatser. Barnombudsmannens analys och kommentarer finns efter varje avsnitt.

Signaler: Jag ville att de skulle se mig 25
I skolan slapp jag vara hemma 28
Socialtjänsten: Det kunde gjorts mer tidigare 34
Hos polisen blev jag tagen på allvar 39
Rättsprocessen: Trodde de inte på mig? 43
Vård och behandling: Personalen borde ha frågat rakt ut 48
Att leva med skyddade personuppgifter: Dom verkar inte ha någon koll alls 54

4 SAMHÄLLETS SKYDD

Mycket behöver göras för att våldsutsatta barn ska få det skydd och stöd de har rätt till. Vi har talat med vuxna som har förslag på hur samhällets skydd kan stärkas.

Rättsväsendet sviker barnen 61
Ökad risk för barn med funktionsnedsättning 63
Våld mot små barn: det mest förbjudna 66
Barn på kvinnojour i skuggan av mamma 68
Umgänge med förälder på barnets villkor 70

5 FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING

Barnombudsmannen har tre förslag på förändringar i lagstiftningen för tidigare upptäckt, bättre stöd och snabbare rättsprocess. De barn och unga vi mött har egna förslag till makthavarna och råd till andra barn som drabbas.

Norska barnevernet utgår från barnen 73
Våldsbrott mot barn hanteras fortfarande för långsamt 74
Barnombudsmannen föreslår 76
Barns och ungdomars råd till samhället 78

6 BARNOMBUDSMANNENS VERKSAMHET I ÖVRIGT

Axplock från Barnombudsmannens arbete år 2011 80

Hallå! Nu pratar jag!

Barnen berättar, sidan 23

BARNKONVENTIONEN OM VÅLD

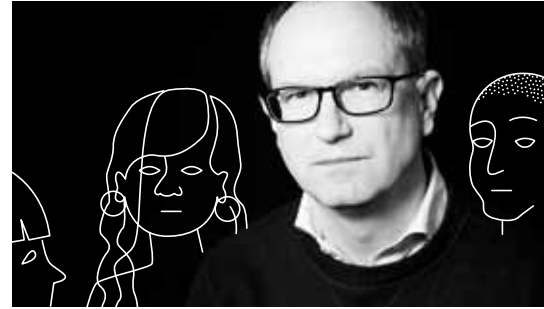
Artikel 19

1. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.

2. Sådana skyddsåtgärder bör, på det sätt som kan vara lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och dem som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa samt, om så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.

Artikel 39

Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning skall äga rum i en miljö som befrämjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

Fredrik Malmberg
Barnombudsman

När barn signalerar

”Jag har levit i misshandel i 15 år. Soc har kommit och gått hela tiden men det har aldrig blivit något av det”.

Rebeckas barndom går inte i repris. För henne kan inte sociala myndigheter längre göra någon skillnad. Men hon vill träffa Barnombudsmannen för att berätta. Hon vill att myndigheterna ska lära av hennes erfarenheter och bli bättre på att se och hjälpa de barn som just nu växer upp med våld och övergrepp i nära relationer.

De senaste åren har Barnombudsmannen lyssnat systematiskt på barn och unga i utsatta situationer. När vi träffade barn som omhändertagits i samhällsvård uttryckte många en stor besvikelse över att samhället reagerat så sent. Det var först när *jag* började skära mig, eller när *jag* ställde till bråk själv som det hände något. Ändå signalerade jag tydligt i många år! Varför hörde ingen mig?

Den frågan ville Barnombudsmannen ta på allvar. För att förstå har vi det senaste året lyssnat uppmärksamt på experterna, de som verkligen vet. Barn och unga som in på bara skinnet och djupt in i själen vet hur det faktiskt är att växa upp med våld och övergrepp.

Fokus i våra samtal med barnen har inte varit själva våldet utan vad barnen och ungdomarna tycker har fungerat bra eller dåligt i samhällets stöd. Barnen och ungdomarna har starka uppfattningar om vad som behöver förändras. Det måste vi vuxna orka ta till oss.

Den metod vi har använt är kvalitativ. Det innebär att resultaten inte är möjliga att generalisera för alla barn och ungdomar som upplevt våld i nära relationer. Men barnens berättelser ger en bild av hur verkligheten kan upplevas och bidrar till att identifiera viktiga utmaningar och brister.

FN:s konvention om barnets rättigheter ställer mycket långtgående krav på konventionsstaterna att skydda barn som utsätts för våld eller övergrepp. Det barnen berättar och den analys Barnombudsmannen har gjort utifrån befintlig kunskap pekar på viktiga områden att förbättra:

Det handlar om skolpersonal och vårdpersonal som inte agerar när barn signalerar att de far illa hemma.

Det handlar om ett rättsväsende som ska skydda barnen, men istället kan upplevas som långsamt, obegripligt och skrämmande.

Ändå är det faktiskt tystnaden kring en aktör som är allra mest chockerande i barnens berättelser: socialtjänsten. Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för att barn och ungdomar växer upp under trygga förhållanden. Socialtjänsten ska vara huvudaktör och samordnare av samhällets insatser för barn som upplever våld och övergrepp. Men i barnens berättelser lyser socialtjänsten oftast med sin totala frånvaro och när den trots allt omnämns framstår den som passiv, fokuserad på de vuxna och ovillig att lyssna.

I Barnombudsmannens enkätundersökning från år 2009 trodde inte ens hälften av de tillfrågade barnen att barn kan få hjälp av socialtjänsten. I två tidigare rapporter har Barnombudsmannen granskat den sociala barnvården. Vår slutsats är att socialtjänsten behöver reformeras i grunden. Om barnperspektivet ska slå igenom krävs en ny struktur.

Barnskyddsutredningen har föreslagit att socialtjänstlagens bestämmelser som rör barn och lagen om vård av unga ska slås samman i en ny barnskyddslag. Barnombudsmannen instämmer, men det krävs mer. Socialtjänstens arbete för barns skydd bör samlas i en särskild organisation som vi kan kalla för barntjänsten. Det skulle tydliggöra att denna del av samhällets skydds nät ska vara känt bland barn, tillgängligt för barn och ha kompetens att lyssna på barn. Det skulle ställa krav på arbetsformer och metodik.

Jag vill rikta ett varmt tack till alla barn och ungdomar som förmedlat ny kunskap och gett kloka råd. Nu har makthavarna ett ansvar att ta vara på den insikt ni har bidragit med. 🌟

1

BAKGRUND

Vår metod, definitioner, fakta och statistik om barn som upplever våld i nära relationer och samhällets ansvar för att ge barn trygghet och skydd.

Så gjorde vi: Unga Direkt låter barnet prata till punkt

Om samhällets stöd för barn och unga som upplevt våld i nära relationer ska förbättras är det viktigt att lyssna på de främsta experterna, nämligen barnen själva.

Under hösten 2011 har Barnombudsmannen mött barn och unga med erfarenheter av våld i nära relationer: psykiskt våld, fysiskt våld och våld i form av sexuella övergrepp. Flera av dem lever med skyddade personuppgifter och har erfarenhet av att leva med hedersnormer. Vi har lyssnat på 34 barn och unga: 12 pojkar och 22 flickor, i åldrarna 8 till 26 år.

Syftet med arbetet har varit att ta reda på hur samhället bäst kan hjälpa dem som upplevt våld i nära relationer. Vad måste förändras och förbättras för att inte fler ska hamna i sådana situationer? Och om man ändå råkar illa ut – vilket stöd behövs?

När de unga har berättat har vi därför haft särskilt fokus på vad de tyckte fungerade bra och vad som inte fungerade. Vi har däremot inte frågat specifikt om karaktär eller omfattning av det våld de utsatts för.

I samtalen har vi använt en metod som vi kallar Unga Direkt. Den utgår från en metod som under tio år har utvecklats av den norska Forandringsfabriken,¹ och som vi har anpassat efter våra egna förutsättningar.

Unga Direkt utgår från att barnet är expert på sin egen situation. Barnet ska få prata till punkt, utan att någon annan lägger till sina värderingar eller åsikter. Berättelserna förmedlas med hjälp av olika gestaltningsverktyg, exempelvis collage eller dramatiseringar.

Vi har anpassat varje samtal efter barnens och ungdomarnas egna önskemål. När vi har ansett det lämpligt har vi också frågat om de vill medverka i gruppsamtal för att dela med sig av sina erfarenheter till andra deltagare. I några fall har vi genomfört gruppsamtal, i andra fall har vi endast haft enskilda samtal.

Trygghet, anonymitet och respekt har varit våra ledord när vi förberett och genomfört mötena. Ingen av dem vi träffat har befunnit sig i en akut situation där våld eller övergrepp fortfarande pågått, och ingen har stått under vårdnad av den som utsatt dem för våldet. Alla har självklart deltagit av egen fri vilja, och för deltagare under 18 år krävde vi dessutom vårdnadshavares samtycke.

Samtliga barn och unga som har varit med i projektet är anonyma. Alla namn i rapporten är fingerade. I några fall har ungdomarna själva valt ett alias som används i rapporten. I övriga fall har vi använt flick- och pojknamn som placerades högst upp på Namntoppen² år 1998.

Vår metod har ett kvalitativt angreppssätt. Resultaten är inte möjliga att generalisera för alla barn och ungdomar som upplevt våld i nära relationer i Sverige. Däremot

1. Dønnerstad, E., Sanner, M. Håndbok for forandere – om verdighet i møte med de som vokser opp og de som vil vokse. Forandringsfabrikken Forlag, 2006.

2. www.namntoppen.se

1 BAKGRUND

ger rapporten oss en bild av hur verkligheten kan se ut för dessa barn och unga.

Några av ungdomarna har träffat representanter för regeringen, för att själva framföra synpunkter och egna förslag till förbättringar. Inför dessa möten har barnen och ungdomarna haft förberedande träffar med Barnombudsmannen.

De förslag till förändring som presenteras i denna rapport utgår från de erfarenheter som barnen och ungdomarna har delat med sig av, men det är Barnombudsmannens förslag.

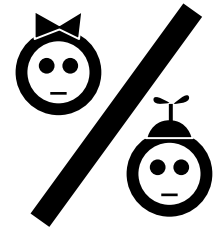
Mer om Barnombudsmannens metod finner du i vår publikation *Unga Direkt – En metod för att lyssna till barn*, som kan beställas eller laddas ned från vår webbplats.

I all bli utsatt för våld
 I att bli placerad hos en
 VUXEN människa som
 brukar ännu mer våld
 I att gå i en hänsla av
 att vara ensam och
 att alla tittar på en
 I att bära en känsla av
 att inte tillhöra något

Under gruppträffar med Unga Direkt-metoden uttryckte sig barn och unga bland annat genom att göra collage.

Siffrorna visar: hemmet är en otrygg plats för många barn

Våldet mot barn i Sverige har minskat stadigt i många år, men de senaste tio åren har det inte skett några större förändringar. Det visar en stor nationell kartläggning där föräldrar och barn deltagit.

Det är Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Karlstads universitet som år 2011 för andra gången ställt frågor till skolelever och föräldrar om förekomst av och attityder till våld i hemmet¹. Uppgifterna i denna text är hämtade från deras kartläggning, om inte annat anges.

Drygt 13 procent av eleverna i 15–16 årsåldern uppger

att de har blivit slagna av en förälder eller någon annan vuxen. Av dessa har cirka 80 procent blivit slagna någon enstaka gång. Resterande 20 procent har blivit slagna upprepade gånger.

Risken för att bli slagen är allra störst i hem där det redan förekommer våld mellan vuxna, visar kartläggningen. I en sådan miljö är risken för att också barnet ska bli utsatt för våld hela tio gånger större än i ett hem som är fritt från vuxenvåld.

Drygt 6 procent av eleverna uppger att det har förekommit våld mellan de vuxna i hemmet vid enstaka tillfällen, och 2 procent svarar att våld har förekommit många gånger mellan vuxna i hemmet. Bland de barn som uppger att våld har förekommit i deras hem svarar 70 procent att de själva har blivit vittne till våldet.

1. Jansson, S., Jernbro, C., Långberg, B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2011.

	SLAGEN ENSTAKA GÅNGER	SLAGEN MÅNGA GÅNGER	TOTALT, SLAGEN ENSTAKA ELLER MÅNGA GÅNGER
Alla elever	10,5	2,9	13,4
Elever med kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning	15,7	15,8	21,5
Elever utan kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning	8,7	1,6	10,3
Svenskfödda flickor	11,1	3,2	14,3
Svenskfödda pojkar	9,6	1,5	11,1
Utlandsfödda flickor	18,9	7,4	26,3
Utlandsfödda pojkar	18,5	11,3	29,8
Föräldrarna bor tillsammans	9,3	2,3	11,6
Föräldrarna bor ej tillsammans	18,8	6,8	25,6
Upplever att familjen har god ekonomi	9,7	2,1	11,8
Upplever att familjen bekymrar sig över ekonomin	23,4	11,8	35,2

TABELL 1. Elevenkäten 2011. Förekomst av kroppslig bestraffning enstaka gånger respektive många gånger. Andel i procent utifrån kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning, kön, ursprungsland, familjeförhållanden och upplevd ekonomi.

Källa: Jansson, S., Jernbro, C., Långberg, B., 2011.

1 BAKGRUND

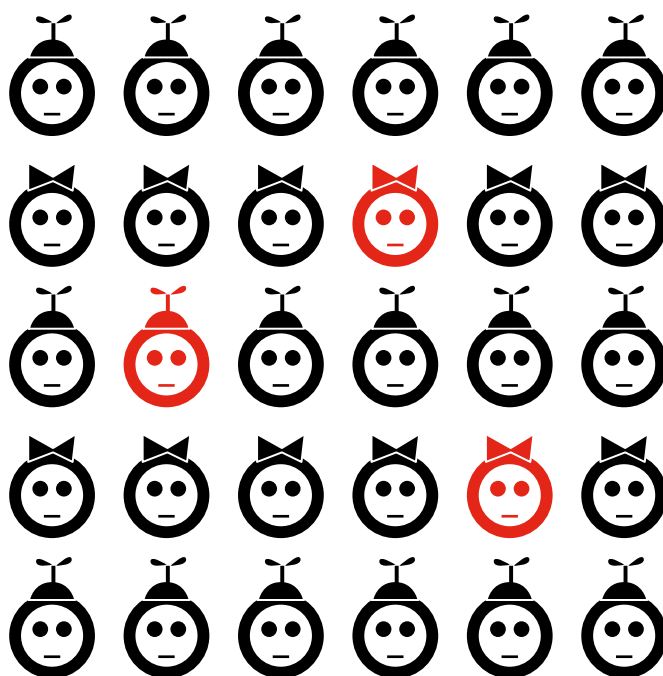
Kartläggningen konstaterar också att förekomsten av våld skiljer sig åt mellan olika grupper. Av alla elever som har angett att de har någon form av kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning² uppger 20 procent att de har blivit slagna. För övriga elever är motsvarande andel 10 procent. Även utlandsfödda flickor och pojkar uppger att de blir slagna i betydligt högre utsträckning än jämnåriga svenskfödda kamrater. Av enkätsvaren framkommer också att elever med föräldrar som lever isär oftare svarar att de utsätts för kroppslig bestraffning än elever med sammanboende föräldrar. Även resurser tycks spela in. Enligt elevernas svar blir nämligen skolbarn som upplever att deras familj har god ekonomi slagna i avsevärt lägre utsträckning än jämnåriga som upplever att deras familj bekymrar sig över ekonomin.

Föräldrar om våld mot barn

Föräldrars syn på aga i barnuppfostran har i stort sett varit sig lik sedan mitten av 1990-talet. I mätningen från år 2011 svarar 2,9 procent av föräldrarna att de har slagit sitt barn vid en konflikt. Betydligt fler, närmare bestämt 30,6 procent, uppger att de har knuffat, huggit tag i eller ruskat om ett barn vid en konflikt under det senaste året.

Dessa typer av kroppsliga bestraffningar vid konflikter har ökat något sedan 2006 års mätning. Däremot talar resultatet från 2011 års undersökning för att föräldrar i mindre utsträckning än tidigare ruskar de minsta barnen, det vill säga barnen under två års ålder. Denna typ av våld började uppmärksammas i början av 2000-talet, och 2006 års mätning kunde visa att svenska föräldrar skakade och ruskade sina mindre barn i högre grad än tidigare. Detta föranledde intensiva informationskampanjer, som bland annat uppmärk-

2. För att ingå i gruppen elever med kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning har eleven svarat att hon eller han har någon av följande former av kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning: ADHD, astma/allergi/eksem, diabetes, epilepsi, hörselskada, mag- eller tarmsjukdom, psykiska besvär, rörelsehinder, synskada, talfejl eller övervikt.

sammade föräldrar på hälsoriskerna för barnet med denna typ av bestraffningar.

Sammantaget visar forskningen att det grövre våldet mot barn minskade mellan år 1980 och 2000 medan det därefter har legat på en stabilt lägre nivå. Det lindrigare våldet mot barn i familjen minskade ännu mer påtagligt under en lång period fram till och med åren kring 2000.³ Den nationella kartläggningen av barnmisshandel konstaterar att det inte har skett några anmärkningsvärda förändringar under de senaste tio åren. Enkätundersökningarna till skolbarn visar inte heller på någon förändring under denna period, och värddata från Socialsty-

3. Brottsförebyggandet rådet. Den polisanmälda barnmisshandeln. Utvecklingen fram till 2009, 2011.

relsen under 2000-talet visar på en fortsatt oförändrad nivå av det grövre våldet mot små barn. Föräldrarna i 2011 års mätning rapporterar dock en ökning av det lindrigare våldet i form av att ha knuffat, huggit tag i och ruskat om sina barn. Detta gäller särskilt barn mellan två och åtta års ålder och kan enligt kartläggningen uppfattas som ett uttryck för vad man kan kalla familjestress.

Barn utsatta för sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp är ett brott där mörkertalet är stort. Forskarna är överens om att det är mycket svårt att mäta den faktiska förekomsten av sexuella övergrepp mot barn. Befintliga uppskattningar av antalet drabbade grundas på intervjuer med unga vuxna. Enligt sådana studier har mellan 7 och 10 procent av alla kvinnor och mellan 1 och 3 procent av alla män blivit utsatta för ett sexuellt övergrepp någon gång under sin uppväxt. Antalet drabbade barn blir betydligt högre om övergrepp som tafsande eller blottning inkluderas.⁴

Barn som lever med hedersnormer

I en mätning från år 2009 uppskattar Ungdomsstyrelsen att knappt 7 procent av alla kvinnor i åldern 16–24 år och nära 4 procent av alla män i samma ålder upplever någon sorts begränsning i sitt val av partner.⁵ Det resultatet kan jämföras med en studie som Stockholms stad genomförde år 2008 bland 2 300 niondeklassare på 36 olika skolor i Stockholm (ungefär 30 procent av hela årskullen i Stockholms stad). Resultaten visade att 11 procent av flickorna och 3 procent av pojkarna levde med hedersnormer och begränsningar i sitt handlingsutrymme.⁶

4. Brottsförebyggande rådet. Polisanmälda våldtäkter mot barn. En uppdaterad kunskapsbild, 2011.

5. Ungdomsstyrelsen. Gift mot sin vilja, 2009.

6. Stockholms stad. Hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms stad, 2009.

VAD BETYDER ORDEN?

Den här rapporten handlar om barn som upplevt våld i nära relationer. Men vad exakt menar vi med de orden?

BARN. Med barn menas varje människa under 18 år, säger barnkonventionen.

ATT UPPLEVA. Begreppet uppleva omfattar både att själv bli utsatt för våld och att bevittna våld mot en närstående genom att se eller höra våldet.

VÅLD. I vår definition av begreppet våld ingår alla de handlingar som barn har rätt till skydd mot enligt artikel 19 i barnkonventionen: "alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp".

Exempel på sådant våld är när en vuxen slår barnet med eller utan tillhygge, nyper, sparkar, knuffar, skakar, luggar, river, biter eller trampar på barnet. Psykiskt våld innebär att en vuxen systematiskt utsätter ett barn för nedvärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande, till exempel hån, utfrysning, orimliga krav och bestraffningar, påtvingad isolering eller konstant vägran att lyssna på barnets synpunkter.

Sexuella övergrepp innefattar alla former av sexuella handlingar som påtvingats ett barn av en vuxen.¹

NÄRA RELATIONER. Vi använder oss av Nationellt Centrum för Kvinnofrids, NCK, definition. Den likställer våld "i nära relation" med våld "mot närstående". Ur ett barns perspektiv innebär det att förutom föräldrar och vårdnadshavare inbegrips även styvföräldrar och släktingar. NCK förtydligar: "kännetecknande är att den utsatta har en nära relation till och ofta starka emotionella band till förövaren, vilket försvarar möjligheten till motstånd och upp-brott."²

1. Barnmisshandel – att förebygga och åtgärda. (SOU 2001:72).

2. www.nck.uu.se.

Så påverkas barn av våld i nära relationer

Alla barn som växer upp med våld i nära relationer far illa av det. Det gäller oavsett om våldet är fysiskt, psykiskt eller sexuellt. Därför är det så viktigt att upptäcka våld tidigt.

Barn påverkas av våld på både kort och lång sikt. Konsekvenserna kommer inte alltid direkt utan kan lika gärna komma senare under barndomen, i tonåren eller först i vuxenlivet.¹

När ett barn utsätts för våld påverkas hela personligheten, förmågan till lek och inlärning, relationer och beteenden.² Barn skapar sin världsbild i samspel med andra människor. De lär sig av hur andra agerar och tar efter vuxnas beteende.

För en del barn kommer våldet plötsligt in i deras annars trygga liv. Ibland händer det bara en gång, barnet själv eller omvärlden lyckas få stopp på utsattheten, men även en sådan enstaka våldshändelse eller ett enstaka övergrepp kan sätta djupa spår.

För andra blir våldet en del av vardagen. Barnet kan vara utsatt på många olika sätt samtidigt. Han eller hon kanske föddes in i en familj där våld redan pågick. Kanske har våld och förtryck funnits med under generationer. Kanske har ingen i barnets närhet upplevt relationer utan våld.

Viktigt vem som är förövaren

Vad våldet får för konsekvenser för barnet påverkas av vem förövaren är. När en familjemedlem utövar våld kan barnet ibland söka trygghet hos de andra, och får genom det uppleva goda, nära relationer och inte bara dåliga sådana. Om flera familjemedlemmar utövar våld ökar pressen på barnet. I familjer där barnet utsätts för hedersrelaterat våld kan väldigt många familjemedlemmar och släktingar sanktionera våldet.

Hur ett enskilt barn reagerar på våld är mycket svårt att

förutse. Det är inte enbart själva våldshändelserna som påverkar, utan även barnets sårbarhet och personlighet, andra svåra livshändelser och inte minst omgivningens förmåga att stötta och kompensera.³ Att barn utsätts för våld kan leda till att de själva brukar våld, men också till ett kraftigt avståndstagande och till ett engagemang i att stoppa våld mot barn.⁴ Och även om våld innebär en allvarlig risk för den psykiska och fysiska hälsan finns det många barn som inte visar några symtom.

Tidiga konsekvenser

Våld mot barn kan orsaka många olika fysiska skador och till och med dödsfall. Men även det våld som inte ger fysiska skador kan sätta djupa spår. Barnet kan känna sig avvisat och övergivet och få svårt att knyta an. Andra konsekvenser är rädsla, osäkerhet och skadad självkänsla. Barnet kan även utveckla posttraumatiskt stressyndrom eller depression, vilket visar sig i en mängd olika symtom och beteendeförändringar. Risken för självmordstankar och självmordsförsök ökar. Sexuella övergrepp får särskilt svåra följder på grund av den stigmatisering och den skam övergreppen förknippas med.

Riskerna för den psykiska hälsan ökar ju grövre våldet är och ju längre det pågår, men även mindre allvarlig kroppslig bestraffning påverkar den psykiska hälsan och ökar risken för depression, ångest och känslor av hopplöshet hos barnet.⁵

Forskning visar att barn som utsätts för våld löper ökad risk för missbruk, kriminalitet, rökning, hetsätning och andra riskbeteenden i vuxen ålder. Även risken för allvarliga sjukdomar ökar, kanske som en följd av riskbeteendena. En betydande del av psykiska störningar

1. Sérgio Pinheiro, P. World report on violence against children. United Nations Secretary-General's Study on violence against children, 2006.

2. Barnmisshandel, ett förebyggande och åtgärda. (SOU 2001:72).

3. Se till exempel McAlister Groves, B. Mental health services for children who witness domestic violence. Domestic violence and children. Vol 9, nr 3, 1999 och Finkelhor, D., Ormrod, R.K., & Turner, H.A. Poly-victimization: A neglected component in child victimization, Child abuse and neglect, 31, 7–26, 2007.

4. Ett aktuellt exempel är höjdhopparen Patrik Sjöberg, Sjöberg, P., Lutterman, M. Det du inte såg. Norstedts förlag, 2011.

5. Sérgio Pinheiro, P., 2006.

i vuxen ålder har ett samband med sexuella övergrepp under barndomen.⁶

Barn som har utsatts för våld riskerar i högre grad än andra att drabbas på nytt. Om barn inte erbjuds tillräckligt skydd kan de naturligtvis utsättas igen i hemmet. Barn som far illa hemma söker sig ofta till andra miljöer eller rymmer hemifrån och utsätts därmed för risker. Utan stöd från närstående är de ofta skyddslösa mot vuxna eller jämnåriga. Barn som utsätts för kommersiell sexuell exploatering har i mycket hög utsträckning utsatts för sexuella övergrepp i ett tidigare skede.

Tidiga insatser avgörande

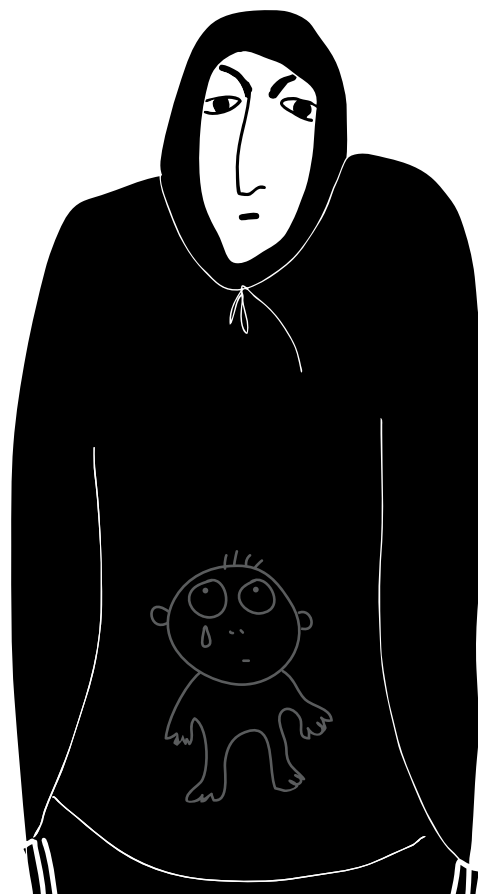
Barn som utsatts för våld av vuxna i hemmet blir i högre grad än andra mobbade i skolan och mobbar också oftare andra. Flickor som utsatts för våld av sina föräldrar blir i högre utsträckning utsatta för våld av en partner i vuxen ålder.⁷

Kunskapen om våldets allvarliga konsekvenser och risken för förnyad utsatthet visar hur viktigt det är med tidig upptäckt och tidiga insatser för att förebygga fortsatt våld. 🌟

6. Sérgio Pinheiro, P. World report on violence against children. United Nations Secretary-General's Study on violence against children, 2006.

7. Sérgio Pinheiro, P., 2006.

Här kommer
min kropp
å så jag...

Barnkonventionen och lagen ska ge varje barn skydd

Barn har rätt att växa upp utan våld, säger barnkonventionen. Därmed vilar ansvaret på många aktörer i samhället, som tillsammans ska förhindra våld mot barn och ge stöd till dem som far illa.

Likhet med de allra flesta länder i världen har Sverige förbundit sig att följa FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som slår fast vilka rättigheter varje barn har. Liksom övriga länder blir Sverige därmed också granskat vart femte år av FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén), som även tolkar innehållet i konventionen i så kallade allmänna kommentarer.

En av konventionens artiklar, nämligen artikel 19, slår fast att staten har ett ansvar för att skydda barnet mot alla former av fysiskt och psykiskt våld. Artikel 19 tar särskilt sikte på våld i nära relationer och säger att skyddet gäller medan barnet är i föräldrars eller vårdnadshavares vård.

Staten ska göra allt som behövs för att skydda barnet, med hjälp av lagstiftning, administration och sociala skyddssystem.

FN-kritik mot skillnader i stöd

Om ett barn utsätts för våld så säger barnkonventionens artikel 39 att staten ska göra vad som behövs för att hjälpa barnet att rehabiliteras. I Sverige, som har ett långtgående lokalt självstyre, innebär det att ansvaret faller på kommunerna och landstingen.

Barnrättskommittén har uppmärksammat att det varierar mycket mellan olika kommuner och landsting vilket stöd och vilken behandling som barnen erbjuds. Med anledning av detta har barnrättskommittén också riktat kritik mot Sverige.

År 2006 presenterade FN en rapport om våld mot barn som bland annat kartlade våldets omfattning och konsekvenser.¹ I samma rapport presenterade FN ett antal

rekommendationer, som barnrättskommittén också tar fasta på i sin senaste granskning av Sverige. I den aktuella granskningen rekommenderar kommittén särskilt att Sverige prioriterar förebyggande åtgärder, verkar för icke-våldsvärderingar, ökar människors medvetenhet, erbjuder hjälp till rehabilitering och återintegrering i samhället, säkerställer barns deltagande samt skapar tillgängliga och barnanpassade tjänster och metoder för rapportering av våld mot barn.²

Den senaste allmänna kommentaren från barnrättskommittén (nummer 13 från år 2011) handlar om barnets rätt till frihet från våld.³ Kommentaren påtalar vikten av förebyggande arbete och betonar hur viktigt det är att vuxna som möter barn är medvetna om vilka riskfaktorer som finns. Barn ska ges möjlighet att signalera problem i ett tidigt skede, och vuxna måste kunna identifiera och tolka signaler om att våld förekommer. De måste också ha tillräcklig kunskap, vilja och möjlighet att ingripa när de misstänker att våld förekommer, även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp. Dessutom betonar kommittén vikten av att våld mot barn rapporteras och anmäls till ansvarig myndighet.

Förbud mot aga

År 1979 införde Sverige, som första land i världen, ett förbud mot all kroppslig bestraffning av barn. I dag förbjuder svensk lagstiftning all fysisk misshandel av barn, liksom sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande av barn. Sedan år 2006 betraktas även barn som bevittnar våld mot en nära anhörig som brottsoffer. Det innebär att de har rätt till brottsskadeersättning från staten. Däremot har de inte ställning som målsägande, vilket betyder att de inte har samma rättigheter som barn som själva utsätts för våld i nära relationer.

Den svenska regeringen har tagit fram en strategi för hur barnets rättigheter ska stärkas. Strategin säger

1. Sérgio Pinheiro, P. World report on violence against children. United Nations Secretary-General's Study on violence against children, 2006.

2. FN:s barnrättskommitté. Concluding observations: Sweden, 2009.

3. FN:s barnrättskommitté. General comment No. 13. The right of the child to freedom from all forms of violence, 2011.

bland annat att våld mot barn ska förebyggas och bekämpas med alla till buds stående medel. Aktörer som skolan, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och polisen har ett ansvar för att samverka för att ge barnen skydd. Av strategin framgår att det också är viktigt med tidiga upptäckter, stöd till barn och familj samt rehabilitering.⁴

Socialnämnden i kommunerna ska verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden. En särskild paragraf i socialtjänstlagen lyfter fram att den som har utsatts för brott och dennes anhöriga bör få stöd och hjälp.⁵

När ett barn misstänks vara utsatt för våld eller övergrepp är socialtjänstens uppgift bland annat att bedöma och tillgodose barnets behov av skydd eller stöd. Socialtjänsten ska också ta ställning till om en polisanmälan ska göras, samordna arbetet med andra myndigheter och stödja barnet och familjen som helhet både under utredningstiden och efteråt.⁶

Skyldighet att anmäla

När ett barn misstänks vara utsatt för våld ansvarar landstingens hälso- och sjukvård för att barnet får den fysiska och psykiatriska hjälp som han eller hon behöver. Liksom skolan och barnomsorgen har socialtjänsten och hälso- och sjukvården möjlighet att upptäcka barn och unga som utsätts för våld. Därmed kan de också slå larm, så att barnen får det skydd och de insatser som de har rätt till. Alla som möter barn i sitt arbete är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd.⁷

Polisen är ansvarig för att upprätta en anmälan, höra barnet och andra inblandade samt ta fram underlag

för åklagarens bedömning. Åklagaren ska besluta om en förundersökning ska inledas och hur den i så fall ska bedrivas. Åklagaren ansvarar också för att ansöka om ett målsägarbiträde och en särskild företrädare för barnet om det behövs. Det är också åklagaren som beslutar om åtal ska väckas och som driver processen i domstol.⁸

Barnahus ska förbättra samverkan

Det är många aktörer som behöver träffa barnet när det finns misstankar om våld. Ofta finns det brister i hur dessa aktörer samverkar. Men sedan det första barnahuset startade år 2005 har samordningen gradvis fungerat allt bättre. Barnahusen ska ta emot barnet i en trygg och barnpassad miljö, där även representanter för de olika myndigheterna ska träffa barnet. Sedan år 2009 finns riktlinjer för hur denna samverkan ska gå till.⁹

Barnahusutredningen¹⁰ visar att barnahusen stärker barns rättigheter inom flera områden. Men utredningen visar också att kvaliteten på verksamheterna varierar och att bara några få, om ens något, barnahus klarar befintliga kriterier. År 2009 kunde till exempel bara 13 av landets 22 barnahus erbjuda krisstöd.

8. Rikspolisstyrelsen, Riksmedicinalverket, Socialstyrelsen, Åklagarmyndigheten, 2008.

9. Rikspolisstyrelsen. Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus, 2009.

10. Kaldal, A., Diesen, C., Beije, J. & Diesen, E.F. Barnahusutredningen 2010. Juridiska institutionen, Stockholms universitet. Jure Förlag, 2010.

4. Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232).

5. Socialtjänstlagen 5 kap 11 §.

6. Rikspolisstyrelsen, Riksmedicinalverket, Socialstyrelsen, Åklagarmyndigheten. Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn, 2008.

7. Socialtjänstlagen 14 kap 1 §.

2

VÅLDETS VERKLIGHET

Barn och ungdomar kan uppleva våld och övergrepp i olika sammanhang och på olika sätt. Vuxna med kunskap och erfarenhet berättar om våldets olika verkligheter.

”Vi fick aldrig någon minut att gå ut. Vi riskerade våra liv genom att gå ut och ha möte med socialtjänsten medan socialsekreterarna bara satt och ja är det sant, kan ni komma i morgon vid den här tiden?”

Elisabeth Massi Fritz,
advokat specialiserad
på hedersbrott.
Foto: Karl Gabor

Ett liv på släktens villkor

Kunskapen om hedersnormer har ökat och verktygen för att ingripa har blivit bättre. Men fortfarande sviker vuxenvärlden allt för ofta. Bättre lagstiftning kan vara en hjälp.

År 2012 är det tio år sedan Fadime Sahindal sköts ihjäl av sin pappa, och 13 år sedan Pela Atroshi döddes under en semesterresa till föräldrarnas hemland.

Morden på dessa unga kvinnor blev en ögonöppnare för många – nu kunde man inte längre blunda för att hedersproblematiken fanns mitt ibland oss. Ändå lämnas de utsatta barnen och ungdomarna i stor utsträckning fortfarande i sticket. Det menar advokat Elisabeth Massi Fritz som är specialiserad på hedersbrott.

– Innan Pela mördades förstod man inte riktigt vad hedersbrott innebar. I dag vet vi, och det har satsats en hel del på utbildning inom rättsväsendet och andra myndigheter. Men den kunskap som finns är alldeles för ytlig.

Juno Blom är utvecklingsamordnare vid länsstyrelsen i Östergötland, med särskilt uppdrag från regeringen att förebygga hedersrelaterat våld. Hon pekar på de vuxnas ansvar att se och våga agera.

– Barn som lever i familjer med hedersnormer är så oerhört ensamma, säger hon. De har ingen att vända sig till om det händer något. Och om de till slut ber om hjälp och då inte blir trodda så är det oerhört kränkande.

Ända sedan de var små har barnen lärt sig att det är familjens och släktens intressen som räknas. Individens rättigheter vägs alltid mot kollektivets bästa och brist på

Juno Blom, utvecklingsamordnare
vid länsstyrelsen i Östergötland, med
regeringsuppdrag att förebygga he-
dersrelaterat våld.

lydnad accepteras inte. Många gånger behöver föräldrarna inte heller ta till våld eller hot för att få barnen att lyda. Familjens normer är så internaliserade att de aldrig skulle komma på tanken att bryta mot dem, säger Juno Blom och berättar om en tjej som blivit tillsagd av sin pappa att hon inte fick stå nära någon man när hon åkte tunnelbana till skolan.

– Men det vet ju alla som har åkt t-bana i rusningstid att det inte är så enkelt. Den här tjejen mådde så dåligt av att inte kunna göra som pappa sagt att hon var tvungen att gå av flera gånger och kräkas.

Även i skolan kan det vara svårt. Hur gör man till exempel när man har grupparbete och familjen sagt att man inte får ha kontakt med pojkarna i klassen? Eller på idrotten när det är dans och man inte får dansa med killar?

– Många vågar inte berätta för lärarna hur de har det hemma. Istället blir de kanske uppkäftiga och säger att det är tontigt att dansa och vägrar att vara med. Jag har träffat tjejer som aldrig deltagit i någon form av sex- och samlevnadsundervisning, som inte förstår att till exempel erotiska drömmar är helt normalt utan mår så dåligt att de nästan vill ta livet av sig.

Det är inte bara flickornas tillvaro som inskränks av hedersnormer. För pojkarna kan ansvaret att kontrollera

sina systrar, att leva upp till den förväntade mansrollen, vara oerhört tungt. Samtidigt skiljer sig förutsättningarna åt på flera sätt, säger Juno Blom.

– Killar som bryter sig loss ur dessa familjesammanhang förlorar ofta mycket makt medan tjejer har mycket att vinna. Men jag har också mött killar som upplever en oerhörd frustration på grund av den uppväxt de haft och de krav som ställts på dem, till exempel tvånget att bli gärningsmän eller att behöva gifta sig med sin kusin. Och bland homo- och bisexuella killar är förstås den egna utsattheten enorm.

Ojämn kamp

De som till slut söker hjälp gör det ofta till följd av en konkret händelse; en otillåten förälskelse, eller ett planerat äktenskap med någon som föräldrarna sett ut. Men nu börjar nästa kamp – en ojämn kamp där de riskerar att än en gång bli svikna. Visserligen finns det många engagerade vuxna som förstår vad det handlar om och som vill hjälpa dem. Men om det övriga samhället inte reagerar, blir det svårt, säger Juno Blom.

Elisabeth Massi Fritz menar att bristen på kunskap om hedersproblematik leder till brist på verktyg och i förlängningen till att man inte kan hjälpa de utsatta barnen och ungdomarna.

– Om någon vänder sig till socialtjänsten eller polisen och säger att min pappa hotar att döda mig så är första reaktionen ofta att det handlar om vanlig ungdomsproblematik. Då tar man förstås kontakt med föräldrarna, för att försöka reda ut situationen tillsammans med dem, och utsätter därmed barnet för ännu större fara.

De verktyg som myndigheter behöver för att kunna skydda och hjälpa de här barnen och ungdomarna finns redan, menar hon. Det kan till exempel handla om ett omhändertagande enligt LVU, om att placera dem i ett skyddat boende och att polisanmäla händelsen.

– Men för att detta ska fungera måste man ta ungdomarna på allvar. Ser man inte problematiken då har man inte heller verktygen.

Juno Blom pekar på ett mer privat skäl att inte ta barnets parti:

– Alltför många vuxna är fega. Istället för att ifrågasätta andra vuxna föredrar de att inte tro på barnet. Och eftersom många av de här barnen har sina rötter i andra länder finns det också en stark rädsla att bli betraktad som rasist. Men är det inte snarare rasism om vissa barn inte ska inkluderas i det kartotek av rättigheter som vi tar för givet ska gälla alla andra?

– De här barnen har inget nätverk, och sällan några bundsförvanter, fortsätter hon. Inte minst i en rättsal kan det bli smärtsamt tydligt, när hela slakten ställer sig på den anklagades sida. Och även om en gärningsman blir dömd för misshandel eller olaga hot så finns ju resten av slakten kvar.

Ingen dispens för barnäktenskap

Ungdomar i familjer med hedersnormer kan riskera att inte få gifta sig med vem de vill. I en pågående statlig utredning – där Juno Blom ingår som expert – föreslås att möjligheten till dispens för minderåriga att ingå äktenskap tas bort och att tvångsäktenskap för myndiga personer straffbeläggs. Detta är en utveckling som välkomnas både av Juno Blom och Elisabeth Massi Fritz.

Men det skulle också behövas andra lagändringar, säger Elisabeth Massi Fritz:

– Varken i socialtjänstlagen eller i brottsbalken finns begreppet hedersbrott med. Det borde finnas med i brottsbalken så att förövarna blir lagförda på rätt sätt, det borde leda till strängare straff och till utvisning i större utsträckning än i dag. Om begreppet hedersbrott fanns med i brottsbalken och i andra lagtexter skulle det också bli lättare att förändra attityderna till hedersbrott på lite längre sikt. 🌱

Åsa Nyquist Brandt

Christina Citron,
barnpsykiatriker med
erfarenhet av barn och
unga som utsatts för
sexuella övergrepp.

Sexuella övergrepp svåra att avslöja

Känslor av skuld och skam hindrar ofta barn från att berätta om sexuella övergrepp. Om man pratar öppet i skolan om barns rätt till sin kropp kan det bli en hjälp att ändå våga.

När ett barn blir utsatt för sexuella övergrepp av någon inom familjen är det en hel värld som rämnar. Den värld som borde ge barnet trygghet och kärlek, som borde lägga grunden för en tillitsfull relation till omvärlden. Den världen fylls nu istället av skuld och skam, av äckelkänslor, och så småningom av djup misstro mot hela vuxenvärlden.

Men till dess att barnet förstår att något är fel, att det där pillandet och smekandet inte är en "rolig hemlis", kan det dröja länge. Och under tiden anpassar sig barnet till situationen och stänger av sina känslor så gott det går.

– Ett litet barn har svårt att tänka att en vuxen gör fel, och särskilt föräldrarna. Även om det känns fel, det som förövaren gör, så drar barnet inte slutsatsen att det också är fel, säger Christina Citron, barnpsykiatriker med många års erfarenhet av att möta barn och unga som utsatts för sexuella övergrepp.

Reaktionerna bland de utsatta barnen varierar, berättar hon, från självdestruktivitet eller utåtagerande – till inga signaler alls. Det finns inga givna symtom, och just därför är det så viktigt att man som vuxen alltid är öppen för vad barn i ens omgivning försöker berätta.

– Ett barn testar ofta först, för att undersöka om den som lyssnar faktiskt vill höra vad man har att berätta. Till

Olof Risberg, psykolog och
psykoterapeut vid Pojk-
mottagningen i Stockholm.

exempel kan barnet säga att "morfar är dum mot mig".

– Som vuxen är det då lätt att genast säga emot, "nej men han som tycker så mycket om dig, han är väl inte dum".

– Ju närmare barnet står förövaren, desto svårare blir det att berätta, fortsätter hon. Så när det väl säger något är det avgörande att man tror på det. Även om man har en kritisk blick i bakhuvudet – vilket man ju måste ha – så får man inte visa det för barnet. Jag brukar också säga att som professionell är det viktigt att man frågar barn som är ledsna och ångestfulla hur de har det hemma, om det finns problem med missbruk, sexuella övergrepp, våld eller psykisk sjukdom. Allt sådant som är så tabubelagt och svårt för barnen att själva ta upp.

Skuld och skam

En sak som skiljer sexuella övergrepp från andra typer av övergrepp är att barnet ofta upplever sig som delaktigt. Det berättar Olof Risberg, psykolog vid Pojkmottagningen i Stockholm och med lång erfarenhet av att behandla utsatta barn, framför allt pojkar.

– Det är visserligen förövaren som skriver manus och regisserar. Men barnet spelar en roll i det här komplicerade sammanhanget, till exempel genom att tillfredsställa

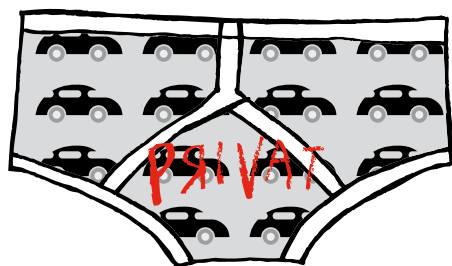
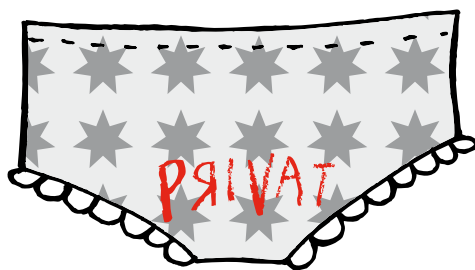
2 VÅLDETS VERKLIGHET

den vuxne. Och på så sätt förstärks hemligheten – liksom känslan av skuld och skam som gör det så svårt att berätta.

Men att prata om vad de har blivit utsatta för är något som nästan alla mår bra av, fortsätter han. Ibland räcker det med att en enda gång få sätta ord på övergreppen, ibland krävs mångåriga terapier för att den unge ska kunna gå vidare i livet.

För pojkar kan det ibland vara ännu svårare än för flickor att berätta, säger han.

– Normen är ju tyvärr att vi ska vara heterosexuella och om en man förgriper sig på mig, betyder det att jag är bög då, eller varför valde han just mig?

Det finns också andra omständigheter som kan försvåra för pojkar att avslöja – och bearbeta – sexuella övergrepp. Som att de själva har reagerat sexuellt, vilket till exempel kan vara fallet när en mamma förgriper sig på sin son.

Samtidigt kan en fällande dom i samband med en rättsprocess få ett stort symboliskt och känslomässigt värde, förklarar han.

– Ja, eller i alla fall att det blir en bra rättsprocess och förundersökning, och att den unge känner sig trodd. Även om den här typen av mål tyvärr ofta läggs ner på grund av brist på bevis kan det vara otroligt viktigt om åklagaren ringer och säger att du ska veta att jag tror på dig, även om vi inte kunde bevisa att några övergrepp ägt rum.

På samma sätt är socialtjänstens agerande av stor betydelse. Det är ofta den första instans som möter barnet och därmed avgörande för hur fortsättningen blir, menar Christina Citron.

– Ett stort problem inom socialtjänsten är att kunskapsnivån skiljer sig åt mellan olika kontor vilket gör att de agerar på väldigt olika sätt. Både socialtjänsten och rättsväsendet skulle behöva mer utbildning i den här frågan.

Rätt till sin egen kropp

För att hjälpa barn att våga berätta om övergrepp är det viktigt att företeelsen tas upp i barnets miljö, säger hon. Redan i förskolan bör barn få veta att de har rätt till sin egen kropp. Att ta upp övergrepp i samband med sexualundervisningen i skolan och att visa filmer på tv hjälper äldre barn att berätta.

För många utsatta barn blir det en aha-upplevelse. Det de upplevt är inte normalt. Men de är inte ensamma. Och denna insikt är i sin tur ofta första steget till att söka hjälp. Och, som Olof Risberg säger, det första steget på den viktiga vägen till försoning – vilket inte är samma sak som förlåtelse.

– Det handlar om att se att jag var med om något svårt, det var inte mitt fel men jag är okej ändå, jag kan gå vidare. 🌻

Åsa Nyquist Brandt

Åsa Landberg, psykolog
och psykoterapeut på
Rädda Barnen.

Barn som bevittnar våld är också offer för brott

Liksom barn som blir slagna kan även barn som bevittnar våld mellan närstående fara mycket illa. Men de förblir ofta osynliga, och får inte ens alltid berätta vad de varit med om.

Barn som utsätts för misshandel kan bli målsäganden i regelrätta brottmål. Den möjligheten har däremot inte de barn som blir vittne till våld mellan närstående. Många av dem får över huvud taget inte komma till tals, konstaterar Åsa Landberg, legitimerad psykolog och psykoterapeut på Rädda Barnen, med lång erfarenhet av att träffa barn som har varit utsatta för övergrepp.

Åsa Landberg har länge arbetat för att barn som ser, hör eller på annat sätt upplever att någon annan blir slagen, hotad eller kränkt i hemmet ska betraktas som brottsoffer fullt ut i straffrättslig mening.

På så sätt skulle barnet kunna polisanmäla att brottet begåtts mot barnet självt. Som målsägande enligt rättegångsbalken skulle barnet dessutom ha rätt till en särskild företrädare vid både förundersökning och rättegång. En sådan lagändring skulle göra det svårare att osynliggöra dessa barn.

– Våldigt få av de barn som bevittnar våld hörs i dag av polisen. Deras rätt att komma till tals blir inte tillgodosedd. De definieras visserligen som brottsoffer enligt socialtjänstlagen och har rätt till brottsskadeersättning. Men de är ändå en bortglömd grupp.

Detta faktum är extra bekymmersamt i processer som kan ha stor betydelse för barnets framtid. Barn som inte

blir tillfrågade om sin livssituation kan nämligen tvingas leva vidare i hemmiljöer präglade av trakasserier, hot, kränkningar eller fysiskt våld.

– Konsekvenserna blir allvarliga. Barn som inte blir hörda efter att ha bevittnat våld kan bli väldigt besvikna och tappa tilliten till hela vuxenvärlden. Inte minst om de fortsätter att leva med en förälder som använt våld men ändå blivit frikänd. Risken är stor för att de utsätts för våld igen.

Många förblir oupptäckta

Enligt en nationell utvärdering av stöd till barn som bevittnat våld¹ får barn i familjer där våld förekommer ofta inte den hjälp de skulle behöva. För att mamman ska våga söka hjälp krävs det i allmänhet att hon själv först har lyckats ta sig ur relationen till den man som utsätter henne för våld, berättar Anders Broberg, professor i psykologi vid Göteborgs universitet och en av upphovsmännen bakom studien.

– Det innebär att de barn som lever med pågående våld i allmänhet förblir oupptäckta, säger Anders Broberg. Drygt hälften av barnen i studien har själva blivit utsatta för våld av samma förövare, men varken inom socialtjänsten eller inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP) frågar man regelmässigt om det förekommer våld i familjen.

1. Broberg, A. m.fl. Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet, 2011.

2 VÅLDETS VERKLIGHET

Studien visar också att barn som har bevittnat våld mot sina mammor i betydligt högre utsträckning än barn i allmänhet har olika symtom på psykisk ohälsa, till exempel i form av depressioner, rädsla, aggressivitet, beteendeproblem, dåliga skolprestationer och psykosomatiska problem.

Men barn som inte visar symtom utåt utan lider i tysthet är svåra att upptäcka, menar Åsa Landberg. Att barn inte får berätta om sin situation kan också bero på ren okunskap. Vuxna förstår inte hur utsatta barnen är för våldet och vill skydda dem från att bli inblandade. Ibland

är vuxna rädda för att barn ska råka ännu värre ut om de får berätta om sin hemsituation, menar Åsa Landberg. – Visst är det en svårighet. Det kan ju finnas en oro för att den förälder som utpekats som förövare ska bli arg på barnet. Men i mina ögon är det värre att inte ta vara på en berättelse från ett utsatt barn. Det är ett svek utan like, och dessutom fullkomligt rättsosäkert. 🌪️

Michael Masoliver

3

BARNEN BERÄTTAR

Barnombudsmannen har samtalat med 34 barn och ungdomar som upplevt våld i nära relationer. De har erfarenhet av att leva i familjer med hedersnormer, av sexuella övergrepp, av att själva bli miss-handlade och av att bevittna våld. Som en konsekvens av våldet har många av dem tvingats leva med skyddade personuppgifter.

Vi har inte pratat så mycket om det våld de drabbats av, utan mest om hur samhället bemött dem. Vad kunde ha gjorts bättre, och hur kan man tidigare upptäcka och ge bättre stöd till andra barn som drabbas?

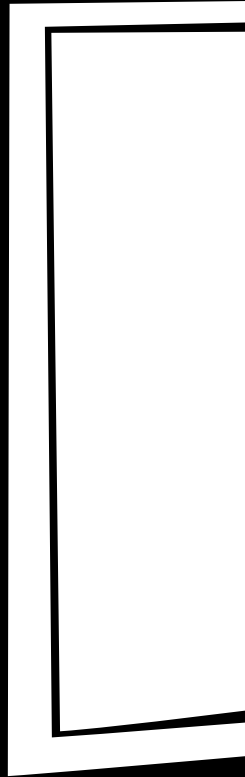
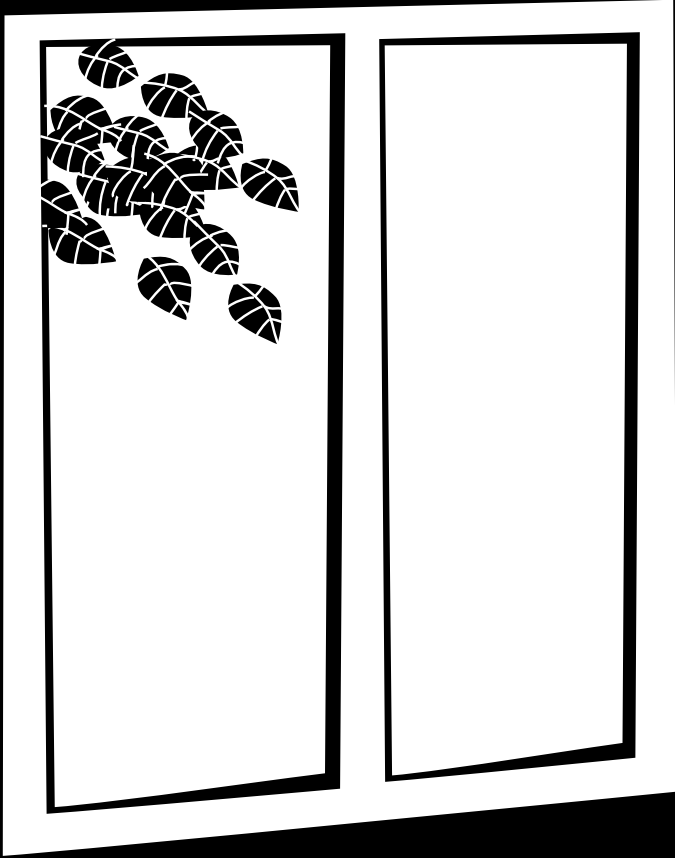
Gemensamt för många berättelser är att våldet kunde pågå länge utan att upptäckas. Barnen och ungdomarna har försökt signalera, men vuxna har inte hört eller förstått.

De följande artiklarna handlar om signaler – och om hur skolan, socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt polisen och rättsväsendet i övrigt har agerat. Ett särskilt kapitel handlar om svårigheterna med att leva med skyddade personuppgifter.

Barnen berättelser kommer först, därefter följer Barnombudsman-nens kommentarer.

Hallå! Nu
pratar jag!

Jag ville att de skulle se mig

Övergriper barn och unga kan pågå i tysthet i flera år. Det är svårt att berätta rakt ut, istället försöker barn sända signaler. Vuxna borde vara bättre på att se och förstå dem.

Johanna berättar: "Jag försökte flera gånger som barn signalera och bete mig för att folk skulle förstå att det inte var okej. Jag trodde att det första man gjorde då skulle vara att ifrågasätta hemmiljön, men det gjorde man tydligen inte."

Signaler återkommer ofta som ämne i våra samtal. Trots att de unga har signalerat om sin situation, berättar de, så har vuxenvärlden inte uppfattat det eller bemödat sig om att ta det på allvar.

Johanna fortsätter: "Däremot har jag inte sagt att jag behöver hjälp, utan jag har haft ett utåtagerande beteende där de har misstolkat det helt och hållet. Bland annat trodde de att jag hade koncentrationssvårigheter, vilket jag inte hade." Inte heller Wilma fick någon respons från vuxenvärlden: "I högstadiet märktes det extremt mycket, men det var ingen som frågade någonting."

Skriva dikter, skolka eller slåss

Ibland är signalerna tydliga, som när en elev själv väljer att berätta för en lärare. Men oftare är signalerna mer indirekta. Det kan handla om att rita bilder, skriva dikter, skolka, slåss eller uppträda utåtagerande eller självdestruktivt. Själva syftet är att bli upptäckt. Lydia: "Samtidigt så började jag känna det här obehaget med pappa,

[...] och då började jag skriva dikter för att uttrycka mig. Hela tiden [tänkte jag att] om jag dör så kanske någon kan läsa de här bilderna, eller dikterna, och förstå vem det är, för jag ville inte säga någonting och jag ville ändå liksom."

När vuxenvärlden inte reagerar blir signalerna ofta starkare. Ett utåtagerande beteende kan med tiden övergå i ett självskadebeteende. Johanna berättar: "Jag överdoserade tabletter två gånger. Det är ju ganska starka signaler i min värld. [...] Jag var jätteuppkäftig mot min lärare. [...] Jag visste att det var dåligt. Samtidigt så kunde inte jag låta bli, för jag ville bli sedd. Jag bråkade jättemycket. Jag gjorde dumma grejer. Men återigen, allt för att få uppmärksamhet. Däremot när jag blev äldre, då blev det så att jag började rikta allting mot mig själv. Jag började dra mig ifrån alla mina klasskompisar. Jag var jättejätteensam ute på rasterna, i klassrummen, och sen blev det bara värre, det var då jag började skära mig."

Förövare skrämmer till tystnad

Det har hänt att det har gått så långt att de har försökt att begå självmord innan någon vuxen har förstått signalerna. Maja: "Jag har väl gått igenom det mesta, och jag har gjort ett antal självmordsförsök, så det var på den biten jag kom in i BUP."

Oviljan att avslöja förövaren bakom våldet och övergreppen har flera anledningar. En av dem är rädsla för repressalier ifall sanningen skulle komma fram. Rädslan för att bli allvarligt skadad eller till och med mördad finns. En annan anledning är rädsla för att inte bli trodd. Maja: "Jag

var nog mest rädd för att han skulle få alla andra att inte tro att det var sant, i och med att han var väldigt manipulativ. [Jag var också rädd för] att jag skulle råka illa ut, värre än vad jag redan hade gjort. Att jag skulle bli mördad var väl en av de stora [rädslorna].” Erik berättar: ”Det var jättejobbigt och jag skäms än i dag över att jag inte berättade för mamma direkt. Men det var det där med hoten om att han skulle ta livet av sig och att ingen skulle tro på mig.”

Det finns barn och unga som skäms över vad de har varit med om, ofta för att förövaren har lyckats få dem att tro att det är de själva som bär skulden till vad som hänt. Därmed blir det naturligtvis ännu svårare att berätta om våld och övergrepp.

I samtalen framkom det också att barn och ungdomar kände skuld för att deras berättelser om våld eller övergrepp hade bidragit till att deras familjer splittrades, eller förstördes, som de uttrycker det. Är barnen eller ungdomarna dessutom kontrollerade och isolerade, som särskilt de flickor som har upplevt hedersrelaterat våld är, kan det vara ännu svårare att berätta.

Till slut kommer det ändå fram

En anledning till att sanningen hålls hemlig så länge är att ingen ställer den rätta frågan. ”Jag menar, jag har fått skäll för folk jag har slagit, för brott jag har gjort. Det har jag fått skäll för. Men det är aldrig någon som har frågat hur jag mår”, säger Simon.

Det kan dröja flera år innan utomstående får reda på vad som har hänt. Vid det laget har ofta övergreppen nått en punkt där barnet eller ungdomen inte längre förmår bära sin börda ensam. Barn och unga kan också välja att berätta när övergrepp återupptas efter ett längre uppehåll.

Ett annat motiv är att skydda sina syskon, som Maja gjorde: ”Då var min lillebror med min pappa i det andra sovrummet, och då kände jag att det var för stor risk för honom, så då valde jag att säga vem det var till mamma.”

Det varierar vem utsatta barn och ungdomar först vänder sig till. Det kan vara en kompis, flick- eller pojkvännen,

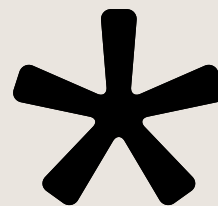
»Hon visste inte riktigt hur hon skulle hantera det. Hon reste sig upp och gick därifrån, och så höll jag tyst i två år till.«

THEA

mamma eller någon annan vuxen i skolan, på BUP, inom socialtjänsten eller hos polisen. Den man berättar för vet inte alltid hur hon eller han ska reagera. Thea säger: ”Det började med att jag berättade för min bästa tjejkompis precis när det slutade [...]. Hon visste inte riktigt hur hon skulle hantera det. Hon reste sig upp och gick därifrån, och så höll jag tyst i två år till. Så berättade jag för en tjejkompis, som berättade för mig att hon [också hade] varit utsatt, så då vågade jag berätta för henne. [Sedan] så berättade jag för mamma.”

När man väl övervinner sina rädslor och känslor av både skuld och skam kan man inte räkna med att bli tagen på allvar. Berättelser om övergrepp och våld kan bagatelliseras av i stort sett vem som helst: föräldrar, poliser, BUP, socialsekreterare och vuxna i skolan. Majken: ”Så en av de stora grejerna är ju det sveket från mamma, inte bara [för det som] pappa har gjort, utan [också för] hennes roll i det hela som är enormt stor.” Anton är inne på samma linje: ”Egentligen är väl morsan medskyldig till allt det här. Hon har ju sagt [att hon] funderade jättemycket på att söka ensam vårdnad.”

I värsta fall kan till och med det inträffa som barn och ungdomar befarar allra mest, nämligen att ett avslöjande endast bidrar till att ytterligare förvärra situationen. Som för Anton: ”Så det vart ju ingenting med det förutom att jag fick stryk när jag kom hem för att jag hade berättat.” 🌸

Rutiner för anmälnings- skyldighet behövs

Vi har träffat barn och unga som har försökt signalera att något inte står rätt till, utan respons från vuxenvärlden. Med ord eller med sitt sätt att bete sig kan barn signalera om förekomsten av våld i familjen.¹

Barnrättskommittén påpekar att det är viktigt att det i verksamheter där barn och unga befinner sig finns en medvetenhet hos vuxna om tecken och riskfaktorer när det kommer till våld och övergrepp. Kommittén säger också att barn måste få möjlighet att signalera och att vuxna måste känna igen och agera, även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp.²

Det kan vara svårt för vuxna att tolka signalerna, eftersom de kan se ut på så många olika sätt. Ett visst beteende, till exempel att skära sig, kan vara en signal, men det betyder inte att alla barn som skär sig är utsatta för våld eller övergrepp.

En del barn och ungdomar har ett begränsat handlingsutrymme och saknar därför möjlighet att signalera om sin situation. Verksamheter där barnet befinner sig dagligen, som barnomsorgen och skolan, är särskilt betydelsefulla för att upptäcka att

barnet blir eller har blivit utsatt för våld eller övergrepp.

Barnkonventionens artikel 12 ger barn rätt att få säga vad de tycker och känner. Om de ges tillfälle till detta från en så tidig ålder som möjligt ökar chansen att upptäcka eventuella missförhållanden. Ju äldre barnen blir, desto svårare blir det för dem att tala med utomstående om eventuell förekomst av våld.³ Forskningen bekräftar att barn ofta håller tyst om våldet i hemmet i flera år.⁴ Något som också bekräftas i våra samtal med barn och unga som upplevt våld och övergrepp. Förövaren kan ha lagt över skulden på barnet eller tvingat det till tystnad med hot och bestraffningar.⁵

Barn kan också dra sig för att berätta av skam, skuld eller rädsla för konsekvenser eller att familjen splittras och av lojalitet eller oro för vad som ska hända med förövaren.⁶ Barn kan även vara rädda för att de inte ska bli trodda.⁷ För att barn ska kunna berätta om våld och övergrepp krävs det i första hand att det finns någon att vända sig till.⁸ Det måste finnas ett tillfälle att berätta. Barnet måste också uppfatta att det finns ett syfte. Befarar barnet att en redogörelse inte skulle göra sa-

ken bättre utan snarare riskera att förvärra situationen låter han eller hon sannolikt bli att berätta.⁹

Dessvärre ser vi att det finns barn och unga som anförtror sig åt vuxna men som ändå inte blir lyssnade på eller tagna på allvar. Det är extra allvarligt med tanke på hur oerhört påfrestande det är för dessa barn och unga att berätta om sin situation.

Vuxna ska agera om de får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. I socialtjänstlagen framgår det att den som arbetar i en myndighet som berör barn och unga eller i sitt yrke kommer i kontakt med barn eller unga, genast ska anmäla till socialnämnden om han eller hon får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Samma skyldighet gäller även personal i vård och omsorg. Skyldigheten att anmäla är ovillkorlig, ett övervägande om att anmäla får ej göras av den anmälningskyldige. Det behöver således inte vara klarlagt att socialnämnden behöver ingripa. Uppgifter som är svårbedömda men som kan innebära att barnet behöver stöd och hjälp från socialnämnden ska anmälas.¹⁰ Det är viktigt att verksamheter som har anmälningskyldighet har riktlinjer och rutiner för hur anställda ska gå tillväga om de misstänker att ett barn far illa. *

1. Eriksson, M. Barn som upplever våld. Gothia Förlag, 2007.

2. FN:s barnrättskommitté. General comment No. 13. The right of the child to freedom from all forms of violence, 2011.

3. Socialstyrelsen. Barn som utsätts för fysiska övergrepp, 2010.

4. Eriksson, M., 2007.

5. Fahrman, M. Barn i kris. Studentlitteratur, 1993.

6. Hindberg, B., Sårbara barn – att vara liten, misshandlad och försummad. Gothia Förlag, 2006 och Eriksson M., 2007.

7. Hindberg, B., 2006.

8. Hindberg, B., 2006.

9. Eriksson, M., 2007.

10. Socialstyrelsen. Barn som utsätts för fysiska övergrepp, 2010.

I skolan slapp jag vara hemma

Skolan kan vara ett bra ställe att gå till när det är jobbigt hemma, och där finns vuxna som kan upptäcka våldet. Men barnen berättar också om skolk, stök och negativa förväntningar.

Anton berättar om de negativa förväntningar han mötts av i skolan. "Jamen vadå, blir man slagen och får höra att man är så jävla värdelös, att man inte klarar. Det fick jag höra i skolan också, det sa min rektor. Fan, du kommer vara en kåkfarare hela livet." Berättelsen om skoltiden som en period av ständiga misslyckanden och brist på adekvat stöd återkommer. "Jag typ skolkade och sov rakt igenom hela grundskolan. [...] Jag fick vara som i särklass där det bara var kaos, alla sprang runt, kastade runt saker på bänkar och bord och jagade varandra", berättar Alexander. Anton berättar vidare om hur han reagerade på de negativa förväntningarna: "Jag är duktig i skolan egentligen, men varför ska man engagera sig för om man ändå inte får höra att man kan något. [...] Jag blev placerad i specialklass. Då hamnade man ju med alla andra likasinnade som var stökiga och bråkiga. Och då är det klart som fan att man bildade gäng."

Skolkade och snattade

Hög frånvaro finns också med i berättelserna om skolmisslyckanden. Wilma säger: "Jag har ju levt i en instabil familj, och sen blev jag våldtagen. Så jag sket i skolan, sket i allt, gick hela sjuan, men halva åttan gick jag inte i skolan utan jag skolkade. Jag och mina kompisar var och snattade, vi söp varje dag."

Det finns även berättelser som visar på att barn har fått ett bra stöd under sin skolgång, i en skola som har erbjudit både trygghet och stabilitet. Det finns exempel på skolor med tydliga rutiner för hur skolk, hög frånvaro eller misstankar om att barn far illa ska hanteras. Felicia berättar om sina positiva erfarenheter: "För skolkar du två gånger då misstänkte de att det var något fel hemma. Då kontaktade de direkt soc. Det var ingen diskussion om den saken."

Ett viktigt budskap från barn och unga är att personal i skolan behöver bli bättre på att upptäcka barn som far illa i hemmet. "Och signalerna är ganska lätta. Barnen är oftast aggressiva. Det var vi alla som hängde tillsammans. Vi hamnade alltid i problem. Oftast eller alltid på kvarsittningarna och väldigt ofta i rektorns rum. [...] Men min skola gick inte och grävde så djupt för de brydde sig inte så mycket för det var inte deras ansvar", berättar Felicia.

Johanna har snarlika erfarenheter: "Man agerar utåt för att man ska få uppmärksamhet, någon ska se en, och att vuxna ska reagera. Men de förstår väl inte det. Hur som helst så lät läraren det bara vara." Brist på kunskap kan vara en anledning till att skolorna inte upptäcker barnens behov, säger Thea. "Man blir ju världs bäst på att ljuga och spela teater. Så att de som jobbar med barn måste bli utbildade så att de ser det", berättar hon.

Ett annat tema i berättelserna är att det finns brister i skolans möjlighet att fånga upp och sätta samman flera olika signaler om att ett barn far illa. Barnen kan dela med

» Man blir ju världs bäst på att ljuga och spela teater. Så att de som jobbar med barn måste bli utbildade så att de ser det.«

THEA

sig av skilda delar av sin historia till olika personer i skolan, utan att någon för den skull lyckas lägga hela pusslet. Rebecka upplevde ett stort svek från skolan som inte anmälde till socialtjänsten: ”Alltså när jag bodde hemma, då blundade ju alla för allt som hände. De visste ju vad som pågick men de blundade för det. [...] Då tycker jag att skolan kunde gjort något, anmält honom eller någonting så att det blev någonting.”

Få barn berättar direkt för vuxna professionella om sina upplevelser av våld och övergrepp. Istället kan barn försöka nå fram på andra sätt. En av de flickor vi träffat berättade att hon målade en bild med mycket otäck och våldsamma inslag, när uppgiften var att rita något som beskriver vem man är. Läraren kommenterade att bilden var intressant, det var allt.

Lovisa agerade ut på ett annat sätt: ”Och var jag i skolan då betedde jag mig illa, skrek åt lärare och kallade lärare hora och jag var ingen trevlig elev. [...] Kanske man då hade kunnat fråga alltså hur mår du liksom? Det kanske hade räckt.”

I de fall ett barn väljer att berätta om sin situation beror det ofta på att hon eller han har en nära relation till någon vuxen i skolan. Det kan också bero på att någon i skolan har uppmärksammat barnets behov. Men det är inte helt enkelt att bygga upp ett ömsesidigt förtroende i skolmiljön, berättar Emma: ”Vi hade ganska stora klasser. Och det är svårt att liksom få förtroende, alltså, eller skapa tillit med en lärare som har så många elever. Man hade inte liksom direktkontakt.”

Skolkuratoren och skolsköterskan kan ha en stor betydelse, både som ett första stöd och som en länk till andra myndigheter. En av dem som har haft glädje av elevhälsan är Johanna: Det var skolsköterskan som såg mig först, jag bodde ju hos henne tänkte jag säga, men jag var ju där varje dag.” Med tiden växte det fram ”en slags relation, en kontakt till henne, en trygghet”, berättar Johanna.

Viktiga egenskaper för att barnen ska få förtroende för skolkuratoren och skolsköterskan är att de lyssnar, vågar fråga om svåra saker, är handlingskraftiga och förmår

»Hade jag haft
nåt slags pris så
hade jag bara
velat överösa
rektorn med det.
Han verkligen
aktivt hjälpte mig
och bara gjorde
allting. Han är
min hjälte.«

EMELIE

skapa en relation. En annan synpunkt från barnen är att det måste bli tydligare vad skolkuratoren kan hjälpa till med och att de måste bli synligare i skolorna. Av samtalen att döma drar sig en del barn för att uppsöka kuratorn, ofta av rädsla för hur kamraterna ska reagera.

Gemensamt för de situationer när barn anförtrott sig till en vuxen i skolan är att den vuxne skapat en relation till barnet och bemött barnet väl och sett behoven. Den vuxne behöver inte vara kurator eller skolsyster. För Emelie var det rektorn, som hon under ett vanligt betygssamtal berättade för om våldet i hennes hemmiljö. ”Hade jag haft nåt slags pris så hade jag bara velat överösa rektorn med det. [...] Han verkligen aktivt hjälpte mig

och bara gjorde allting. Han är min hjälte”, säger Emelie.

Skolan kan vara en fristad från ett familjeliv präglat av våld och övergrepp. Frida berättar: ”Jag stannade alltid kvar i skolan, jag gillade skolan. Det var kanske därför jag blev lärare, men det är för att jag ville stanna i skolan eftersom jag kände att jag fick ta plats där.” Lilly har liknande erfarenheter: ”Ja men då slapp jag vara hemma, och då slapp jag det här. Där kunde jag prata med killar utan att bli utfrost av pappa sen. Han kunde ju inte se det där, i skolan fick jag vara normal. Skolan var jättebra för mig.”

Lärare i förskolan och skolan är viktiga för att ge kunskap om våld mot barn och om barns rätt till skydd mot alla former av fysiskt och psykiskt våld. Barnen saknar det

och tycker att skolan borde ha gett dem bättre kunskap om våld mot barn. Lilly berättar: ”I sexan fick vi en föreläsning om varför man inte ska börja röka. Jag hade behövt en föreläsning om att sexuella övergrepp förekommer, veta att jag inte var ensam och exakt hur pass fel det var, det jag var utsatt för. [...] Kunskap är makt! Mer föreläsningar och utbildning om våld och sexuella övergrepp till alla. Lärare, myndigheter, vuxna människor och även till barn och ungdomar.” 🌟

BORTA
BRA
hemma
pest

Bra skola är en skyddande faktor

Vi har träffat barn som beskriver sin skoltid som en tid av ytterligare svek av vuxna som inte sett, och där skolgången har präglats av hög frånvaro, misslyckanden och låga förväntningar.

Barnrättskommittén har påpekat vikten av att identifiera riskfaktorer och tecken på att ett barn far illa så tidigt som möjligt så att barnet kan få skydd och stöd. Detta förutsätter att alla som kommer i kontakt med barn är medvetna om och har tillräcklig kunskap för att kunna identifiera riskfaktorer och indikatorer på våld mot barn.¹

Den nationella kartläggningen av våld mot barn från år 2011 visar att relativt få barn berättar om våld och övergrepp för en professionell. Drygt en tiondel, 12 procent, av de våldsutsatta barnen i studien hade vänt sig till personal inom skola, ungdomsmottagning, socialtjänst, polis eller liknande.² Barnombudsmannens samtal bekräftar kartläggningens resultat. Få barn och unga som vi träffat har själva berättat om sin situation i skolan. Däremot har de försökt att nå ut på andra sätt. När barnet väl berättar om sin situation beror det ofta

på att barnet fått förtroende för en vuxen och att en relation vuxit fram.

Elevhälsan är viktig för att fånga upp elevers signaler om ohälsa och utsatthet. Enligt skollagen ska varje skola ha tillgång till skolläkare, skol-sköterska, psykolog och kurator. Men det finns ingen precisering av vad som menas med "tillgång till", och det betyder att det i många skolor kan vara svårt att komma i kontakt med exempelvis en skolpsykolog. Barnombudsmannen anser att det är viktigt att följa upp och utvärdera skollagens bestämmelser om elevhälsan.³

Vanligare att anmäla

Enligt socialtjänstlagen har personalen i skolan och förskolan anmälningsskyldighet. Enligt tidigare utredningar anmäls bara en liten andel av de barn som misstänks fara illa till socialnämnden.⁴ Kommittén mot barnmisshandel konstaterade år 2001 att personal inom skolan och barnomsorgen sällan rapporterade sina misstankar om våld eller vanvård i hemmet.⁵ Det finns dock tecken på att anmälningarna från personal i skolan och förskolan har ökat under

2000-talet.⁶

För att barn som utsätts för våld och övergrepp ska få den utbildning de har rätt till enligt artikel 28 i barnkonventionen krävs att myndigheterna tar reda på varför ett barn är frånvarande eller inte orkar hänga med i skolan. Detta förutsätter samverkan mellan flera myndigheter.⁷

Samverkan en nyckel

Samverkan mellan olika myndigheter lyfts också fram i många rapporter och utredningar som en nyckelfaktor för att utsatta barn ska få det skydd och det stöd som de har rätt till.⁸

Skolfrånvaro bottnar i olika slags problem som kan röra både hemmet och skolan.⁹ Det är kommunerna som har ansvaret att bevaka att alla skolpliktiga barn i går i skolan. Detta innebär att kommunerna ska bevaka att barnen är skolplacerade och att

6. Brottsförebyggande rådet. Den polisanmälda barnmisshandeln. Utvecklingen fram till 2009, 2011. Under 00-talets senare del har det skett en ökning av anmälningar till polisen av misstänkt barnmisshandel. I åldrarna 0–6 år kan man konstatera att denna ökning handlar om en ökning av anmälningar från socialtjänsten där anmälan initierats av förskolan och skolan.

7. Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen och Socialstyrelsen. Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa, 2007. Märk att skolan enligt lag är skyldig att samverka med andra myndigheter.

8. Kommittédirektiv. Översyn av skolans arbete med utsatta barn, 2009 och Se, tolka och agera – allas rätt till en likvärdig utbildning (SOU 2010:95).

9. Skolverket. Skolfrånvaro och vägen tillbaka.

Långvarig ogiltig frånvaro i grundskolan ur elevens, skolans och förvaltningens perspektiv, 2010.

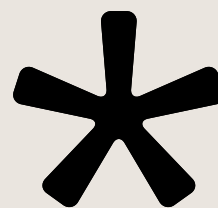
3. Barnombudsmannens yttrande över skrivelsen Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet (Ds 2009:25).

4. Socialstyrelsen. Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn, 2004.

5. Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda (SOU 2001:72) och Brottsförebyggande rådet. Den polisanmälda barnmisshandeln. Utvecklingen fram till 2009. Rapport 2011:16, 2011.

1. FN:s barnrättskommitté. General comment No. 13. The right of the child to freedom from all forms of violence, 2011.

2. Jansson, S., Jernbro, C., Långberg, B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2011.

de faktiskt går i skolan. En rapport från Skolverket från år 2008 visar att kommuner inte fullt ut tar detta ansvar. Exempelvis har skolförvaltningen i många kommuner dålig kunskap om omfattningen av den långvariga frånvaron.¹⁰

Göra sitt yttersta

Forskning visar att skolan har stor betydelse för barn som far illa. Positiva erfarenheter från skolan är en viktig skyddande faktor, eftersom det minskar risken för en ogynnsam utveckling på sikt. Svåra barndomsförhållanden med exempelvis övergrepp ökar risken för dåliga skolprestationer.¹¹ Det är därför av alla skäl grundläggande att skolan tar sitt ansvar och gör sitt yttersta för att upptäcka, utreda och stödja barn som far illa. Det är viktigt att personalen har tillräcklig kunskap för att se och stödja eleverna. Barnrättskommittén har även påpekat vikten av att yrkesgrupper som möter barn i sitt arbete har utbildning om barnets rättigheter.¹²

Våra samtal visar att våldsutsatta barn och unga inte alltid vet att våldet är fel. Barn har rätt att få veta att de själva aldrig bär skulden för våld och övergrepp och vart de kan vända sig om de behöver hjälp. Enligt barn-

konventionens artikel 42 har samhället skyldighet att ge barn kunskap om deras rättigheter. Skolans styrdokument och den nya skollagen betonar att utbildningen ska förmedla och förankra respekten för de mänskliga rättigheterna.

Kunskap om rättigheterna

Under år 2009 genomförde Barnombudsmannen en enkätundersökning bland 750 barn i årskurserna 5 och 8. Den visade att bara drygt vart femte barn hade hört talas om barnkonventionen.¹³

Om barn och unga blir medvetna om sina rättigheter och kan uttrycka dem i kontakter med vuxna ökar trycket på vuxenvärlden att tillgodose rättigheterna. Att känna till sina rättigheter är ofta en förutsättning för att kunna påverka sin situation och påtala kränkningar. Det är viktigt att barn i utsatta situationer ges riktad specifik information om sina rättigheter och vart de kan vända sig för att få stöd. ✱

13. Barnombudsmannen. Undersökning om barns och ungas kännedom om sina rättigheter, 2009.

10. Skolverket. Rätten till utbildning – om elever som inte går i skolan, 2008.

11. Socialstyrelsen. Social rapport, 2010.

12. FN:s barnrättskommitté. General comment No. 5. General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, 2003.

Jag tycker att det kunde gjorts mer tidigare

Socialtjänsten är märkligt frånvarande i barnens berättelser. Den beskrivs också som långsam och okunnig.

”Så gick jag till socialkontoret, och jag sa nej nu måste ni ta mig härifrån, för jag kommer bli dödad om ni inte gör det. Då träffade jag två socialsekreterare som tyckte – oj då, äh lite överdrivet i deras ögon och öron, så allvarligt är det väl inte.”

Så berättar Ida om sitt möte med socialtjänsten, efter att hon sökt skydd och stöd från våld och hot i hemmet. Att socialtjänsten inte förstått allvaret i barnets situation återkommer i andra berättelser och är särskilt framträdande bland de unga som lever i en familj med hedersnormer.

Josefine berättar hur farligt det var för henne och hennes syster att över huvud taget ta sig till socialtjänsten: ”Vi fick aldrig någon minut att gå ut. Vi riskerade våra liv genom att gå ut och ha möte med socialtjänsten medan socialsekreterarna bara satt och ja är det sant, kan ni komma i morgon vid den här tiden?”

Enligt de barn och unga vi har talat med behöver socialtjänsten bli bättre på att lyssna och ta det som berättas på allvar. Viktor säger: ”Den vanligaste kommentaren när jag har berättat något på socialtjänsten är: men var det verkligen så farligt? Pappa kanske inte menade så illa.”

En frånvarande socialtjänst

Ida berättar hur hon upplevde den väntan som följde efter att hon berättat om sin situation för socialtjänsten. ”Den ångesten som jag hade, så dåligt som jag mådde under de här veckorna som jag väntade på att de skulle höra av sig, det kunde jag sluppit om de hade reagerat snabbare.”

Socialtjänsten är inte särskilt synlig i barnens berättelser, och har inte tagit ansvar för att ordna det stöd som skulle ha behövts. ”Jag har levt i misshandel under 15 år. [...] Soc har ju kommit och gått hela tiden men det har aldrig blivit något av det”, berättar Rebecka.

Maja har liknande erfarenheter: ”Jag har aldrig över huvud taget fått något erbjudande om hjälp från socialtjänsten alls.” Eller som Josefine säger: ”Ja det var det värsta, vi blev överlämnade mitt i ingenstans, och fick typ klara oss själva. Nu har vi på egen hand hittat utbildning, jobb, försöka ta körkortet, eget boende. Jag har totalt tappat förtroende för socialtjänsten.”

Samtidigt är det viktigt att påpeka att det finns positiva erfarenheter av socialtjänsten och berättelser om ett bra bemötande: ”Hon var ju jättesnäll och omtänksam”, säger Emma om den socialsekreterare som hjälpte henne och hennes mamma efter att de sexuella övergreppen hade uppdragats. Även Hanna har positiva erfarenheter: ”Hon var lugn och hjälpte ju oss direkt. Alltså [...] jag fick prata med henne enskilt också och berätta. Hon gick ju in och faktiskt hjälpte riktigt mycket. Faktiskt.”

Se hela familjen

Barn och unga som vi har träffat pekar på att socialtjänsten ibland låtit sig påverkas av en rättsprocess, trots att socialtjänsten ska bedöma barnets behov av skydd och stöd oavsett vad en eventuell rättsprocess har lett till. Rebecka berättar: ”Socialen har varit ute mycket hos oss. Men det har aldrig hänt något därefter. Det har kanske gått upp i en rättegång, men sedan har det blivit avslag för att de inte har tillräckligt med bevis. Så jag tycker att det kunde ha gjorts mer, tidigare.”

Maja berättar om sin pappa som inte blev dömd för sexuella övergrepp men fälldes för barnpornografibrott. Socialtjänsten gjorde bedömningen att pappan skulle få rätt till umgänge med hennes lillebror i närvaro av en kontaktperson. ”Då hade socialtjänsten bestämt sig för att min bror behöver sin pappa, för en pappa är viktig. Han var varken fälld eller friad.” En helt felaktig bedömning, enligt Maja som säger om brodern: ”Han är jätterädd att han ska bli fråntagen oss och få bo hos honom.”

Viktor säger: ”Om de hade försökt få mer insyn i vad det är som händer i den här familjen egentligen. Kanske ta och prata med flera lärare, mina syskon gick ju i skolan,

prata med dem där, prata med mina mindre syskon, hur har ni det hemma egentligen?”

Det är inte ovanligt att det utsatta barnets familj har varit i kontakt med socialtjänsten av andra skäl, långt innan våldet eller övergreppen har avslöjats. Syskon till barnet kan ha farit illa och blivit uppmärksammade av socialtjänsten i ett tidigare skede. Eller så utsätts de fortfarande för övergrepp i all tysthet.

Lydia har ett handfast tips till socialtjänsten: ”Ja, alltså, kanske involvera hela familjen, på något sätt, eftersom att vi hade en väldigt svår situation med alla barnen, ingen mådde bra.”

Sexuella övergrepp inom en familj vänder som regel upp och ned på tillvaron för samtliga familjemedlemmar. Matilda berättar: ”Senare så bröt mamma ihop och fick gå i terapi för det. Sen min brorsa, i dag, flera år senare så funderar jag på om han faktiskt måste gå och prata med någon.”

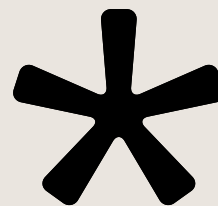
Polisanmälan bara ibland

I våra samtal kommer det fram att socialtjänsten polisanmäler misstänkta brott i vissa fall, men inte alltid. Socialtjänsten har en möjlighet men inte en skyldighet att anmäla vissa brott mot barn och unga till polisen.¹ När Majken hade kontakt med socialtjänsten efter att hon hade blivit utsatt för sexuella övergrepp gjordes en för henne oväntad bedömning. ”Så hade socialtjänsten kommit fram till att nej, men det skulle inte gynna mig att göra en polisanmälan, och att det därför inte gjordes”, berättar Majken och fortsätter: ”Nej men att man inte tar det på det här stora allvaret utan att man låter det glida mellan fingrarna. Att det ens får förekomma att det försvinner på det här sättet.” 🌸

» Den ångesten som jag hade, så dåligt som jag mådde under de här veckorna som jag väntade på att de skulle höra av sig, det kunde jag sluppit om de hade reagerat snabbare.«

IDA

¹ Socialstyrelsen. Barn och unga i socialtjänsten – Utreda, planera och följa upp beslutade insatser, 2006.

Socialtjänsten lyser med sin frånvaro

Vi har träffat barn och unga som säger att socialtjänsten inte förstått allvaret i deras situation och inte lyssnat på deras berättelse.

Enligt barnkonventionens artikel 12 har alla barn rätt att komma till tals och bli lyssnade till i alla frågor som rör dem. Vuxna ska lyssna och ta hänsyn till barnets åsikter, och barnets bästa ska särskilt beaktas när åtgärder rör ett barn. En del barn berättar att de inte själva fått prata med sin socialsekreterare. Andra berättar att de har fått komma till tals men att de inte känner sig lyssnade till.

Barn har tvingats bo kvar i familjer där våld och övergrepp förekommit men också tvingats åka till en förälder mot sin uttryckliga vilja. De som vi träffat pekar på att socialtjänsten ibland saknar kunskap om deras livsvillkor. Det gäller inte minst de barn som lever i familjer med hedersnormer. Följden blir att barnet undrar varför ingen har sett hans eller hennes behov och varför socialtjänsten inte har gjort mer.

Skilnader mellan kommuner

Enligt artikel 39 i barnkonventionen ska samhället hjälpa barnet att rehabiliteras om det har utsatts för våld. Det innebär att kommunen är skyldig att bistå med stöd- och hjälpinsatser som inte faller på andra huvudmän, till exempel sjukvården.

Av barnens och ungdomarnas berättelser framgår att det finns skill-

nader i vilket stöd och vilka insatser de fått från socialtjänsten. Barnrättskommittén har kritiserat Sverige för skillnaderna mellan kommunernas genomförande av barnkonventionen och socialtjänstens tillgängliga resurser för riskutsatta barn.¹ Socialnämnden ska verka för att barn och ungdomar får växa upp under trygga och goda förhållanden och ska med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen av de barn och ungdomar som har visat tecken till en ogynn- sam utveckling.²

Flera tillsynsrapporter visar på stora skillnader mellan utbud, stöd, kvalitet och säkerhet mellan olika kommuners socialtjänst.³ Rädda Barnen konstaterar i en undersökning av socionomutbildningarna att det finns allvarliga kunskapsbrister om barn och barns rättigheter hos blivande socialsekreterare.⁴

Berättelser om socialtjänsten saknas i många av barnens redogörelser. Det antyder att barnet antingen inte har haft någon kontakt med socialtjänsten eller att ett eventuellt möte

har gjort ett så svagt intryck att barnet inte minns eller inte har förstått att han eller hon har träffat socialtjänsten. Socialtjänsten som borde vara huvudaktör i barnens svåra situation framstår ofta som frånvarande och osynlig.

Osynlig och okänd

Barnrättskommittén påtalar vikten av förebyggande arbete.⁵ Enligt socialtjänstlagen ska socialnämnden upplysa om sitt arbete och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp.⁶ För att barn som upplever våld i nära relationer ska få det skydd och stöd de har rätt till måste kommunen bli bättre på att synliggöra socialtjänsten för barnen.

Kommunen behöver informera barnen om vart de ska vända sig och vilket stöd som finns att tillgå, även vid behov av akut stöd utanför kontorstid. Bris genomförde år 2009 en kartläggning gällande samtliga kommuners förmåga att tillhandahålla akut stöd till utsatta barn utanför kontorstid. Kartläggningen visade att det rådde oacceptabla skillnader när det gäller kommunernas förmåga att tillhandahålla socialjourer och att många små kommuner helt saknade en organiserad socialjour. Kartläggningen visade även att informationen om hur man når kommunens

1. FN:s barnrättskommitté. Concluding observations: Sweden, 2009.

2. Socialtjänstlagen 5 kap 1 §.

3. Länsstyrelserna. Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006–2007, 2008 och Länsstyrelserna och Socialstyrelsen. Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – Alla kommuners ansvar. Slutrapport från en nationell tillsyn 2008–2009, 2009.

4. Rädda Barnen. När samhället sviker barn som far illa. Inga barn på schemat – blivande socionomer om beredskapen att möta barn som far illa, 2006.

5. FN:s barnrättskommitté. General comment No. 13. The right of the child to freedom from all forms of violence, 2011.

6. Länsstyrelserna och Socialstyrelsen, 2009.

socialjour kunde vara mycket svår att hitta.⁷

Barn som vi har träffat berättar att syskon inte alltid utreds när det finns misstanke om att ett barn utsätts för våld eller sexuella övergrepp. Enligt Socialstyrelsen ska syskons behov av insatser utredas beroende på omständigheterna när en anmälan om misstänkta övergrepp inkommer.⁸ Socialnämnden ska särskilt ta hänsyn till att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp mot närstående är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.⁹ Det är viktigt att syskons behov av skydd och stöd systematiskt utreds när misstanke om våld mot barn i nära relationer kommer till socialnämndens kännedom.

Ingen brottsutredning

Barnens berättelser visar att det finns en risk att den rättsliga processen påverkar socialtjänstens utredning på ett negativt sätt. Det är viktigt att tydliggöra att socialtjänsten inte ska avgöra om ett brott har begåtts utan endast utreda barnets behov av omedelbart och långsiktigt skydd och stöd, oavsett vad en eventuell

rättsprocess har lett till.¹⁰

Barn och unga berättar även hur utlämnade de kan känna sig när de lämnas utan stöd och insatser efter avslutad utredning. Socialnämnden har begränsade möjligheter och befogenheter att påtvinga en familj insatser. Samhällets omsorg om barn som far illa eller riskerar att fara illa regleras framför allt i socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). SoL bygger på frivillighet medan LVU är en tvångslagstiftning som reglerar situationer då ett barn riskerar att fara illa till följd av missförhållanden i

hemmet eller när barnet utsätter sin egen hälsa eller utveckling för risk att skadas.¹¹

Socialtjänsten kan heller inte ta några uppföljande kontakter sedan en utredning har avslutats.¹² Barnombudsmannen anser att socialtjänsten ska få bättre möjligheter att följa upp barn efter en avslutad utredning.¹³ *

7. Harnesk, G., Johansson, K. Oacceptabla skillnader vid akut stöd för utsatta barn. www.bris.se, 2010.

8. Socialstyrelsen. Barn och unga i socialtjänsten – Utreda, planera och följa upp beslutade insatser, 2006.

9. Socialstyrelsen. Våld – Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, 2011.

10. Socialstyrelsen. Barn och unga i socialtjänsten – utreda, planera och följa upp beslutade insatser, 2006.

11. Norström, C., Thunved, A. Nya sociallagarna – med kommentarer, lagar och förordningar som de lyder den 1 januari 2011. Norstedts juridik, 2011 och Barnombudsmannen. Upp till 18 – fakta om barn och ungdom, 2010.

12. Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU), (SOU 2009:68).

13. Barnombudsmannens yttrande över betänkandet Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU), (SOU 2009:68).

Hos polisen blev jag tagen på allvar

Poliser kan vara de första som får höra utsatta barn berätta om sina upplevelser av våld eller övergrepp. Barnens erfarenheter av dessa viktiga första möten är väldigt olika. Många är positiva, men det finns också barn som inte har blivit lyssnade till.

”De var guld verkligen.” Så sammanfattar Lydia sin erfarenhet av polisen. Flera berättelser handlar om bra möten med polisen och bra förhör. För att barnen ska våga berätta är det viktigt att polisen lyssnar på riktigt, visar empati och inger förtroende. Lilly, som har polisanmält sin pappa för sexuella övergrepp, berättar: ”Polisen som tog emot mig och min mamma var alldeles underbar. Hon kom ner direkt, presenterade sig och var lugn och vänlig. Stabil, precis vad jag behövde.”

De mindre positiva berättelserna om polisen handlar framför allt om ett dåligt bemötande. Emelie säger om ett förhör som hon upplevde som kränkande: ”Då förlorade jag liksom det lilla förtroende jag hade för polis, för en sådan auktoritet.”

Gosedjur och festis

Att känna sig trygg är ofta en förutsättning för att våga berätta. Men ibland räcker det inte att förhöret sker i ett rum som är barnanpassat, berättar Lovisa: ”Sedan var jag tvungen att gå in i det där rummet med en videokamera i ansiktet, jag känner inte ens personen jag ska prata med, vi har aldrig träffats förut över huvud taget. Ja då ska de bara hitta ett mysigt rum där med två fåtöljer och massa gosedjur, det här ska vara mysigt och tryggt. Men det var inte tryggt för mig när jag aldrig har träffat personen innan. [...] Så fick man en festis och en macka, ja nu ska vi ha så trevligt liksom. Nej, det var inte alls trevligt faktiskt, tyckte jag.”

För flera av barnen är polisen den första utomstående som de berättar för. Därför är osäkerheten stor, liksom oron över att inte bli trodd. Maja berättar om varför hon uppskattade polisförhöret: ”Jag blev tagen på allvar, vilket var en av de största rädslorna jag hade.” Barnen

berättar också om hur viktigt det är att polisen förstår att man kan bli förvirrad under förhöret. De sätter stort värde på möjligheten att få komma tillbaka flera gånger eller kanske ringa upp polisen för att berätta mer. Barnen tycker även att det är viktigt att få berätta om sina upplevelser på sitt eget sätt och att de har fått använda olika uttrycks sätt, som gester och teckningar, för att berätta vad de har varit med om. Ett bra polisförhör kan hjälpa barnen att bearbeta vad de har upplevt. Lydia berättar:

»Polisen som tog emot mig och min mamma var alldeles underbar. Hon kom ner direkt, presenterade sig och var lugn och vänlig. Stabil, precis vad jag behövde.«

LILLY

”De hade frågor som fick en att kunna koppla samman. Så jag fick alla bitar att falla på plats, inifrån liksom.”

Det finns också barn som berättar att de inte har blivit lyssnade till. Det kan handla om att inte bli trodd eller att det de berättar inte tas på allvar. Så här beskriver Emelie sina upplevelser: ”Det tog så mycket av mig att sitta där och anmäla min pappa, och sen sitter hon och trycker ner mig. Jag tog så himla illa upp av det.” Andra känner att de har pressats allt för hårt för att komma ihåg detaljer. Maja säger: ”Att de hela tiden pressade på datum, årtal, månader. Det är så svårt, för om du har haft i snitt ett övergrepp varannan dag i över tio år, då har du väldigt svårt att komma ihåg vilket datum som var vilket.” Efter förhöret får Maja veta att endast ett fåtal av övergreppen finns upptagna i hennes anmälan. ”Det kändes ju som att liksom ja, i alla fall tusen övergrepp bara försvann”, berättar hon.

Rätt till information

Anton som har blivit slagen under hela sin uppväxt har svårt att förstå varför polisen lyssnar mer på pappans berättelse än på hans egen. Efter att polisen har kallats till hemmet på grund av bråk undrar han: ”Varför fick han [pappa] en broschyr från brottsofferjouren när jag fick handklovar? [...] När jag slog tillbaka efter flera år så, på fem minuter, blev jag gärningsman när jag liksom har varit offer i alla år.” Anton upplever också att hans egen berättelse inte har någon egentlig betydelse: ”I polisförhör så berättade jag som det var att han hade dunkat in mig i väggen, tagit stryptag och grejer, och sen får jag höra liksom att ’Nej men vadå det låter ju som att ni är ganska goda kålsupare båda två.’”

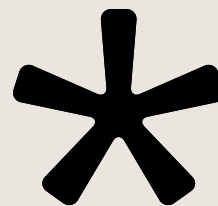
Barnen berättar hur viktigt det är för dem att de blir informerade om vad som händer under utredningen. Men alla har inte fått den information som de har rätt till. Det gäller till exempel hur polisen har hanterat uppgifter som de har lämnat vid förhöret, om den misstänkte förövaren har informerats, om förundersökningen har lagts ned eller åtalet inte lett till fällande dom. Det framgår

av barnens berättelser att de behöver få en förklaring till det som händer och få bekräftat att det som de har sagt har betydelse. Lydia berättar så här om den information hon fick i samband med att förundersökningen lades ned: ”De förklarade väldigt tydligt vad det innebar och att det inte var jag som inte var trovärdig.”

»Varför fick han en broschyr från brottsofferjouren när jag fick handklovar? När jag slog tillbaka efter flera år så, på fem minuter, blev jag gärningsman när jag liksom har varit offer i alla år.«

ANTON

Trygghet nödvändig för bra förhör

Barn och unga berättar att de inte alltid bemöts med respekt och förståelse av polisen.

Barnrättskommittén betonar vikten av att brottsutredningar genomförs av kvalificerad personal som har genomgått särskild utbildning, och att man har ett barnrättsperspektiv och ett barnvänligt förhållningssätt. Särskild försiktighet måste iaktas för att undvika att barnet utsätts för fortsatt skada under utredningen. Barnet måste få komma till tals och barnets åsikter ska tillmätas betydelse.¹

Enligt FN:s riktlinjer för rättskipning i ärenden som rör barn som har blivit offer för och vittnen till brott ska barn ha rätt att bli behandlade med värdighet och medkänsla samt skyddas från diskriminering. Varje barn har rätt att komma till tals och bli lyssnad på utifrån hans eller hennes individuella behov och åsikter.²

Ett flertal studier visar att ett bra bemötande från polisen är det avgörande momentet för brottsoffrets fortsatta deltagande i rättsprocessen.³ På ett antal orter finns så kallade barnahus vars syften är att anpassa

utredningarna efter barnets behov.⁴ De polismyndigheter som har tillgång till ett barnahus har dels bra lokaler utifrån ett barnperspektiv, dels bättre förutsättningar att klara av ärenden inom den lagstadgade fristen.⁵

Barnahusutredningen lyfter fram att ett enda barnförhör inte alltid är tillräckligt, utan att det kan behövas fler förhör för att skapa den tillit som krävs för att barnet ska kunna minnas och berätta.⁶ När ett barn förhörs ska det alltid genomföras så att det inte finns risk att barnet tar skada och förhöret får aldrig vara mer ingående än vad som är nödvändigt.⁷

Särskild kompetens behövs

Förhørsledaren måste kunna använda ett språk som är anpassat efter barnets behov för att kunna förklara för barnet vad det är som händer.⁸ Den som genomför ett barnförhör ska också ha särskild kompetens för uppgiften.⁹

Barnen berättar att de inte alltid ges den information som de har rätt till. Informationen till barn som brottsoffer behöver både förbättras

och anpassas till barnets förutsättningar och behov. Enligt FN:s riktlinjer ska barn ha rätt att bli informerade om rättsprocessen, utvecklingen i ärendet och de stöd- och skyddsåtgärder som kan vidtas.¹⁰ Samverkan kring barn och unga som misstänks vara utsatta för brott är en förutsättning för att säkerställa rättstrygghet, gott bemötande och stöd för barnet.¹¹ Under processen ska barnets bästa vara i fokus och barnet ska ha rätt att få information om åtgärder som berör honom eller henne, samt få tillfälle att uttrycka sina åsikter.¹²

Möjlighet att kontakta polis

Barn som har utsatts för brott kan behöva komma i kontakt med polis utan att omgivningen får veta det. Det finns behov av att öka möjligheterna för barn att själva komma i kontakt med polisen och andra instanser för att rapportera och anmäla brott. Barnrättskommittén har betonat betydelsen av att det finns instanser dit barn kan vända sig för att rapportera och anmäla brott. Dessa instanser bör vara säkra, välkända, konfidentiella och tillgängliga för alla barn.¹³ *

1. FN:s barnrättskommitté. General comment No 13. The right of the child to freedom from all forms of violence, 2011.

2. FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC). Resolution 2005/20, bilaga. Guidelines on justice in matters involving child victims and witnesses of crime.

3. Rikspolisstyrelsen. Brotts i nära relationer. Handbok, 2009.

4. Rikspolisstyrelsen. Brotts i nära relationer. Handbok, 2009

5. Rikspolisstyrelsen. Polismyndigheternas handläggning av ärenden om våld mot barn. Inspektionsrapport 2009:4.

6. Kaldal, A., Diesen, C., Beije, J. och Diesen, E. Barnahusutredningen. Juridiska institutionen, Stockholms universitet. Jure förlag, 2010.

7. 17 § förundersökningskungörelsen (1947:948).

8. Rikspolisstyrelsen. Brotts i nära relationer. Handbok 2009.

9. 18 § förundersökningskungörelsen (1947:948).

10. ECOSOC. Resolution 2005/20.

11. Rikspolisstyrelsen. Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus, 2009.

12. Rikspolisstyrelsen. Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus, 2009.

13. FN:s barnrättskommitté. General comment No 13.

Trodde de inte på mig?

För ett barn som utsatts för våld kan också rättegången kännas som ett övergrepp. Rättsprocessen drar ofta ut på tiden, och informationen är dålig. Om det inte blir en fällande dom kan det kännas som att man inte blivit trodd.

I synnerhet de barn och ungdomar som utsatts för sexuella övergrepp har starka åsikter om det de upplevde under rättsprocessen. Maja säger: "Att anmäla var det bästa jag har gjort. Att gå upp i rättegång var det värsta jag har gjort. Faktiskt." Särskilt jobbigt är det att mötas av en vuxenvärld som ifrågasätter och inte står på barnets sida. "Det blir ju som ytterligare övergrepp varje gång man är där", säger Maja.

Rädslan för att inte bli trodd av vuxna återkommer ofta i berättelserna. När en misstänkt förövare blir frikänd kan det upplevas som ett svek.

"Rättegången kom och han blev frikänd för att de drog slutsatsen att min historia inte var trovärdig", berättar Simon. "Det var inte tillräckligt mycket tyngd för att han skulle kunna bli dömd. [...] Det var ytterligare ett slag rakt mot min självkänsla och min syn på kommuner och poliser och alla de som hade varit involverade."

Ifrågasatt och kränkt

Bemötandet spelar stor roll för hur man upplever rättsprocessen. "Den var väldigt hård, ifrågasättande, lite nedlåtande nästan, ja, det tycker jag. Det kändes som att vad kommer du här och säger nästan", säger Lydia och fortsätter: "Det kändes inte som att mina ord togs på allvar riktigt."

Trovärdigheten kan bli ifrågasatt på ett sätt som barnet upplever som kränkande. Lilly berättar "Jag kommer ihåg att hans advokat läste upp alla mina sexuella erfarenheter jag har skrivit ner i mina dagböcker, erfarenheter med killar. [...] Det var väldigt förnedrande och jag förstår inte varför det var relevant nu i efterhand."

Men det finns också positiva berättelser. Matilda säger: "I tingsrätten fick jag väldigt bra bemötande av alla.

Åklagaren ställde frågor och var liksom polisen lugn, stabil och neutral. Tog ansvar för sig och på så sätt, laddningen i hennes ord och frågor försvann."

Kraven är höga på att man ska berätta på det sätt som rättsväsendet efterfrågar. Erik säger: "Det var svårt att berätta och de skulle veta så exakt och det var därför det inte blev något som de sa." Lovisa berättar hur svårt det kan vara när det inte finns rätt förutsättningar: "Jag kan säkert ha utelämnat saker också [...], just för att det blev så himla stramt. Och nu är det viktigt, nu måste jag berätta det här och det här och det här. Fast man inte liksom kände sig trygg, inte egentligen ville."

Andra barn berättar att minnet har kommit tillbaka en del i taget, vilket rätten inte har kunnat ta hänsyn till. "Det var ingen som ens begrep sig på vad jag hade gått igenom, och det var såhär vadå minnen vid 14 års ålder?",

» Jag fick kritik i rätten, på grund av att jag kunde ord. Alltså psykologiska ord. Att jag använde såna visade att jag hade läst en bok och inte att det hade hänt på riktigt.«

MAJA

säger Lilly. Barnen har också blivit misstrodda för att de har använt sig av ett språk som de lärt sig i kontakterna med BUP. ”Jag fick kritik i rätten, på grund av att jag kunde ord. Alltså psykologiska ord. Att jag använde såna visade att jag hade läst en bok och inte att det hade hänt på riktigt”, berättar Maja.

Lång väntan

Ett centralt tema i berättelserna är att rättsprocessen i sin helhet tar för lång tid, ofta flera år. Förundersökningar har lagts ned och tagits upp igen, domar har överklagats och väntan har varit lång mellan de olika instanserna. Maja säger: ”Det är det absolut värsta, för man kommer aldrig ur det. Aldrig. Man kan inte släppa det, för att om jag släpper det då kan inte jag vara där nästa rättegång.” Det är inte så viktigt var i processen som det har tagit mest tid, utan det är den sammanlagda upplevelsen som spelar roll. ”Det var ju som att bli offer igen, man kan inte släppa det. Och jag tänkte ju när jag anmälde att det här kommer vara klart om en månad” berättar Maja. ”Och så plötsligt gick det tre år. Hade jag vetat det då hade jag inte levt i dag kan jag säga.”

”Det tog oerhört lång tid. Den tog kanske ett och ett halvt år tror jag, och sen lades den ner helt, för då hade jag inte tillräckligt tydliga minnen”, berättar Lydia.

Barnen och ungdomarna berättar också att det kan vara svårt att koncentrera sig på skolan och att bearbeta sina upplevelser i terapi under den tid som rättsprocessen pågår. Simon säger: ”I den här processen skulle jag [...] sköta mig i skolan, vilket blev extremt jobbigt och svårt, för jag trodde i min värld att alla visste vad jag hade blivit utsatt för, så jag kände mig väldigt uttittad och väldigt ensam i det här.”

Det finns rädsla av olika slag i barnens berättelser. Amanda berättar: ”Just då så hoppades jag hela tiden att han skulle hamna i fängelset, för jag ville inte att han skulle kunna komma i närheten av oss.”

Förövaren kan ha fått besöksförbud, men det har inte resulterat i någon större förbättring. ”Han kom ju till sko-

lan. Det är ju som man hela tiden har fått springa ifrån någon. Och det är ju inte en trygghet, fast han hade besöksförbud. Och liksom, vad är det för vits att ha besöksförbud då?” undrar Emma.

En annan rädsla är att förövaren ska begå nya brott mot andra barn om åtalet läggs ned eller den misstänkte blir friad från misstanke om brott. ”Det kanske fanns material hemma hos pappa i hans lägenhet till exempel. Jag tror att han hade massor med bilder och grejer hemma”, säger Lydia.

Okunniga vuxna

Ungdomarna har synpunkter på domstolens brist på kunskap när det gäller sexuella övergrepp. Lydia berättar: ”I hovrätten kommer jag ihåg att det var ingen som fattade alls vad jag pratade om. Alltså inte ett dugg, utan det var bara hård fakta. [...] Så fort jag pratade om det psykologiska så var det ingen som fattade och de fick ta dit expertutlåtanden för att förstå vad posttraumatisk stress var.”

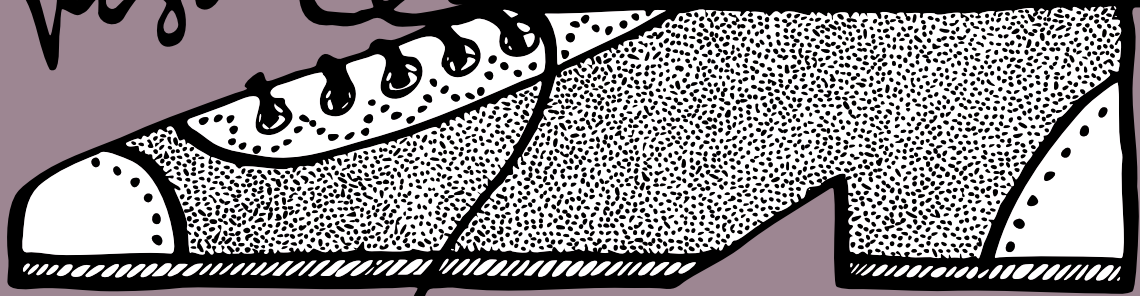
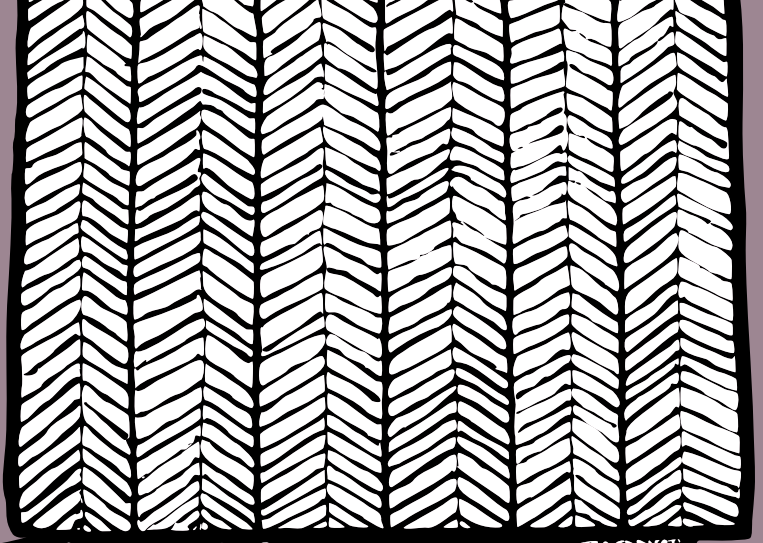
Det är en anledning till att Maja och flera med henne efterlyser mer kunskap i ämnet hos domare och nämndemän. ”Ja, jag tycker att är man domare eller nämndeman i sexualbrott, då ska man veta vad det är också. [...] Man ska ha koll på det man sitter och lyssnar på.”

”Jag tycker människor som gör illa barn eller vuxna ska få hamna i fängelset för vad de har gjort. För man mår inte bra efteråt om man inte får hjälp”, säger Elin. ”Fast det är så jobbigt, för de kan ju inte bevisa att han har gjort det, så han kunde ju inte bli straffad för det”, berättar Amanda.

När den misstänkte förövaren inte har blivit dömd kan barnet uppfatta det som att vuxna inte tror att övergreppet alls har ägt rum. ”De märkte ju att vi mårde dåligt och att det var något fel. Och då fattar jag inte hur han kan vara fri och sådär”, berättar Julia. ”Men ändå så är det inte rättvist, det tycker inte jag. Jag förstår inte vad det var som fattades.”

När en förövare har blivit dömd kan barnet istället känna stor lättnad. Lilly säger: ”Jag är jätteglad nu att

Vision

Bestämmer

han blev dömd, och att det står på honom och att folk trodde på mig tillräckligt mycket, för att han blev dömd. Det betyder jättemycket.”

Rätt till information

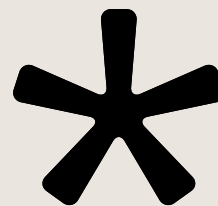
Våra samtal visar tydligt att barn och ungdomar ofta har ett stort behov av information under processens gång. De kan behöva upprepad och tydlig information för att förstå varför åklagaren beslutar att lägga ned ett åtal eller varför en misstänkt förövare inte blivit dömd. När åklagaren eller målsägandebiträdet lyckas ge barnet information på ett bra sätt blir det enklare att ta till sig att en friande dom eller en nedlagd förundersökning inte behöver bero på att vuxenvärlden inte tror att brottet ägt rum.

Lydia berättar: ”Det var väldigt bra att alla var med och de förklarade väldigt tydligt vad det innebar. Att det inte var jag som inte var trovärdig utan att det var just att det fanns ingen bevisfråga. [...] Det handlar om att jag måste ha tydligare minnen, för att just nu så var det så pass utvecklade.” Eller som Erik säger: ”En bra sak var att en av poliserna kom hem när det lades ner, och sa att hon tyckte att det var fel och att hon trodde på det jag berättat.” 🌻

» Det tog oerhört lång tid. Det tog kanske ett och ett halvt år tror jag, och sen lades det ner helt, för då hade jag inte tillräckligt tydliga minnen.«

LYDIA

Snabbare hantering och bättre information behövs

Vi har träffat barn och unga som uttrycker rädsla för att inte bli trodda av vuxenvärlden. Besvikelsen är stor när åtal läggs ned och misstänkta frias. Barnets rätt till skydd är en grundläggande utgångspunkt i barnkonventionen.

Flera undersökningar visar att bara en liten andel av alla polisanmälningar om våld mot barn leder till åtal. Till exempel har Brottsförebyggande rådet (Brå) undersökt anmälningar om misshandel av barn upp till sex år inom familjen, och funnit att knappt åtta procent av fallen resulterade i en lagföring för brott mot barn.¹

Juridiska institutionen vid Stockholms universitet har undersökt polisanmälningar och förundersökningar om barn under 18 år som utsatts för misshandel av närstående eller för sexualbrott. 18 procent av ärendena ledde till lagföring (åtal eller strafföreläggande).²

Allt fler fall av sexualbrott mot barn anmäls till polisen³ men inte så många leder till åtal.

Mörkertalet när det gäller brott mot barn är fortfarande mycket stort.

Det gäller inte minst sexualbrotten och de brott som begås inom familjen.⁴

Barnen berättar att det är svårt för dem att leva upp till rättssystemets krav på att deras berättelser måste vara sammanhängande. Dessutom upplever barnen sin situation som både svår och otrygg.

Svårt att bevisa

Det krävs säkra bevis för att döma någon för brott. Men de höga beviskraven utgår ofta från vuxnas förmåga att förstå och kommunicera, och det är problematiskt för barnet.⁵

Ett problem ur ett juridiskt perspektiv är att våld mot barn ofta är svårt att bevisa eftersom ord står mot ord. Vålds- eller sexualbrott av närstående mot barn är en av de svåraste frågorna för rättsväsendet att hantera. Därför krävs det särskild kompetens och kunskap för att kartlägga den här typen av ärenden.⁶

De barn vi har träffat berättar om utdragna rättsprocesser som sällan leder till fällande dom eller någonting positivt alls för barnet. Innan barnet har fått ett avgörande i ärendet uppfattas det som pågående, vilket ofta

gör det svårt att koncentrera sig på skolan och livet i övrigt.

Ska vara prioriterade

Ärenden som rör barn som har utsatts för sexuella övergrepp eller våld i nära relationer ska vara prioriterade hos polis och åklagare, och handläggas snabbt.⁷ Förhör med barnet bör hållas inom två veckor från det att åklagaren har beslutat att inleda förundersökning.⁸ Förundersökningen ska bedrivas skyndsamt och avslutas inom tre månader efter det att det finns någon skälig misstänkt för brottet.⁹

För en del barn är det svårt att förstå att en misstänkt förövare kan frias trots att barnet har berättat vad som hänt. Det är viktigt att barn får tydlig information på ett sätt som de kan förstå under en rättsprocess. Barns rätt att komma till tals, bli lyssnade till och få information om allt som rör dem är en av barnkonventionens huvudprinciper. *

1. Brottsförebyggande rådet. Den polisanmälda barnmisshandeln – utveckling fram till 2009, 2011.
2. Kaldal, A., Diesen, C., Beije, J., & Diesen, E. Barnahusutredningen 2010. Juridiska institutionen, Stockholms universitet. Jure förlag, 2010.
3. Brottsförebyggande rådet. Polisanmälda våldtäkter mot barn, 2011.

4. Brottsförebyggande rådet. Polisanmälda våldtäkter mot barn, 2011.
5. Lindgren, M., Pettersson, K-Å och Hägglund, B. (red). Utsatta och sårbara brottsoffer. Jure förlag, 2004.
6. Åström, K., Rejmer, A. Det blir nog bättre för barnen. Slutrapport i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006–2007. Rättssociologiska institutionen, Lunds universitet, 2008.

7. Åklagarmyndigheten. Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn. Handbok, 2007.

8. Åklagarmyndigheten, 2007.

9. Förundersökningskungörelsen, 2 a §

Personalen borde ha frågat rakt ut

Personal inom hälso- och sjukvården frågar sällan barn och unga hur de har det hemma, ens när de visar tydliga tecken på att de kan ha blivit utsatta för våld. Därför får många inte den vård och behandling de har rätt till.

En av dem som växte upp med hot och våld i hemmet är Frida: "Hade vi fått hjälp tidigt hade vi kanske kunnat arbeta igenom det som vi upplever nu, som vi går igenom nu i efterhand. Och det är en stor miss kan jag tycka, för då hade vi kunnat släppa det och gå vidare. Men det fick vi ju aldrig. Vi fick kämpa själva och stänga av vissa känslor, stänga av vissa tankar för att komma ifrån problemen."

Barnens berättelser visar att de har haft kontakt med hälso- och sjukvården och barn- och ungdomspsykiatri (BUP) på grund av olika typer av besvär som alla varit relaterade till det våld de upplevt. De har sökt hjälp, ibland flera gånger, för fysiska skador som blåmärken, huvudvärk eller frakturer, och för självdestruktivt beteende, sömnsvårigheter eller ätstörningar.

I berättelserna kommer det fram att sjukvården sällan frågade om det förekom våld i hemmet. Lydia: "Jag gick till vårdcentralen, men de hittade aldrig någonting, så till slut så var det 'ja men du behöver inte komma för vi vet ändå att det är ingenting'."

De såg ju blåmärkena

Inte heller på BUP är det vanligt att barnen fått frågan. Fokus är riktat mot att behandla de aktuella besvären och inte de bakomliggande orsakerna. Maja berättar: "Jag blev inte av med dem [symtomen], för jag sa ju inte varför de egentligen fanns där. Men jag skar mig väldigt mycket, och anledningen [...] var att jag kände att varje gång det rann blod, så eftersom han är min pappa så försvann en del av honom."

Personalen inom vården och BUP borde ha sett och förstått, konstaterar barnen och ungdomarna. Rebecka: "De borde ha blivit mer misstänksamma mot alla blåmärken

som jag hade. Man hade ju ganska mycket blåmärken, och kläderna var inte hela och de var inte rena heller. Skorna var ju söndriga och så. Det är bara ett tecken på att det är något som inte stämmer, tycker jag."

I stället för att få hjälp med sina verkliga problem har barnen och ungdomarna ibland fått olika typer av läkemedel utskrivna. "Ingenting blev ju bättre av att jag köpte sömntabletter och ångestdämpande. Det löste ju inte problemen på något sätt [...]. Hade jag kunnat prata

»De borde ha blivit mer misstänksamma mot alla blåmärken som jag hade. Skorna var ju söndriga och så. Det är bara ett tecken på att det är något som inte stämmer.«

REBECKA

Se så,
vi ska bara
lägga
locket
på.

ÅNGEST
DÄMPAN
MEDICIN

»Hade jag kunnat prata öppet om de här sakerna, då hade jag inte behövt några sömntabletter eller ångestdämpande. Då hade ju ångesten försvunnit.«

IDA

öppet om de här sakerna, då hade jag inte behövt några sömntabletter eller ångestdämpande. Då hade ju ångesten försvunnit”, berättar Ida.

Det händer att barn och unga går hos BUP under en lång tid utan att avslöja att de blivit utsatta för våld. Att tala om det våld de upplevt är ofta förenat med stort obehag, skam- och skuld känslor och en rädsla för att ett avslöjande ska förvärra situationen. ”Hade hon frågat mig rakt ut: Har din pappa våldtagit dig? Då hade jag sagt ja. För det lovade jag mig själv. Så länge hon inte frågade rakt på sak, då behövde jag inte berätta”, säger Maja.

Dessutom handlar samtalen på BUP ofta om att blicka framåt, berättar Anton: ”Jag har aldrig fått prata med någon. Inte om det jag vill prata om, nej, för man ska ju inte prata om jobbiga saker. Det blir ju inte bättre. Man ska ju prata om det lätta och gå framåt.”

I berättelserna förekommer det också att barnen inte har fått träffa sin psykolog på egen hand, utan alltid tillsammans med någon av föräldrarna. Ida: ”När vi hade samtal så skickade hon inte ut min mamma, utan min mamma var ju med de flesta gångerna. Och det var ju inte så lätt att prata, då vågade man ju inte öppna sig.”

Det förekom också att barn och unga som varit utsatta för sexuella övergrepp inte fick tillåtelse att tala om övergreppen med BUP under pågående rättsprocess. Lilly berättar om sin psykolog: ”Hon kunde ju inte prata med mig om pappa, för att det var under allt det här med rättegångar och grejer. Då fick hon inte göra det.” Bland dem som inte fick möjlighet att tala om själva övergreppet så finns det fortfarande en önskan om att göra det, för att kunna gå vidare i livet.

Förtroende och tillit

De barn och unga som har positiva erfarenheter av vården och BUP lyfter fram vikten av ett bra bemötande. Lydia berättar: ”[Min terapeut] var inte rädd för att prata om det som hade hänt. Hon verkligen lät mig prata och lyssnade. Just att hon inte avbröt utan att hon lät mig ta plats verkligen och berätta om min känsla. Fast jag var väldigt tyst, men då lät hon mig vara det, så att jag fick berätta på mitt sätt och i min takt. [...] Hon kände med mig, men tyckte inte synd om mig.” En bra psykolog vågar tala om det svåra och ger inte upp, fastän barnet kanske bara sitter tyst. Emelie beskriver det såhär: ”Att våga ställa frågor och inte vara rädd, våga ställa samma frågor tio gånger istället för en gång.”

Barnen och ungdomarna återkommer gång på gång till betydelsen av förtroende, tillit och trygghet. För den som blir sviken vid upprepade tillfällen är det till slut svårt att lita på vuxna. Ida säger: ”Och det är jättetråkigt, för att om det är någon man ska ha förtroende är det ju personer utanför. Men det förtroendet förlorade jag rätt tidigt.”

Tomma gester och ord kan göra att man tappar förtroendet. Lovisa förklarar: ”Och sen när man väl går därifrån, då är det klappen på axeln och ’Vi förstår hur du mår’. Nej du förstår inte alls. De flesta som jobbar [här] har inte varit med om saker.”

Den avsatta tiden och tidsbristen upplevs också som ett problem. Att bli avbruten genom att behandlaren tittar på klockan kan upplevas som ett svek. ”Och då tappar

man allting man pratat om. Har man börjat prata då så säger någon 'Nu är det bara en kvart kvar', då är det förstört", säger Lovisa.

Men det finns även positiva upplevelser. Wilma berättar om sitt möte med en kurator på ungdomsmottagningen: "Jag minns en gång då [jag] istället för att sitta hos henne en timme satt där i två timmar. Hon hade en bokad tid efter mig, men den ringde hon och avbokade bara för att hon kände att 'nej men det vi pratar om nu, det är för viktigt för att vi ska sluta mitt i'. Det tycker jag är en schysst människa och kurator."

Kunskap om våldet saknas

Barn och unga efterlyser sakkunskap hos personalen om olika typer av våld mot barn. Själva har de stött på bristfällig kunskap om i första hand sexuella övergrepp eller hedersrelaterade övergrepp. Frida, som har vuxit upp i en familj med hedersnormer, önskar att någon på vårdcentralen eller ungdomsmottagningen hade kunnat informera henne om vad hon hade rätt till och vart hon hade kunnat vända sig för att få stöd. "Inte pratade de om det. Man vet ju inte själv att man har levt i en hederskultur förrän man fick flytta därifrån och se att: Oj, jag har levt i en hederskultur. Just då så tyckte man inte att man levde annorlunda. Fast man visste att man var annorlunda än svenskar, det visste man", berättar Frida.

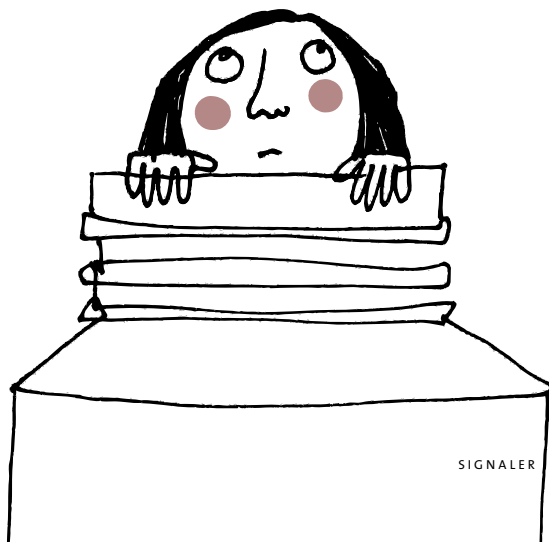
Ibland väljer barn och unga att avbryta sin behandling. Det kan bero på att behandlingen upplevs som påtvingad, och det kan förvärra situationen. Lovisa berättar: "Oss stjälpde det mer än vad det hjälpte. Man blev bara argare när man gick därifrån, för då var man förbannad på dem och då blev man förbannad på omgivningen. Då blev man förbannad på allt." Det kan också vara pinsamt att behöva uppsöka BUP, som för Filip: "Jag slutade på BUP direkt då det var skämmigt att gå dit [och] sitta i ett väntrum med andra barn som alla stirrade." Ett dåligt bemötande kan också vara ett skäl att avbryta en behandling, eller åtminstone byta behandlare. Thea, som har varit utsatt för sexuella övergrepp, berättar: "En av de

första sakerna psykologen säger är att 'Man förstår inte att det är fel, så man kanske tycker om det när man är liten.' Så jag reste mig upp och sa tack och hej och gick."

Stöd för hela familjen

Efter avslutad behandling är det viktigt med fortsatt stöd och uppföljning, berättar barnen och ungdomarna. Behovet av terapi går i vågor, liksom behovet av att prata om övergreppen en lång tid efteråt. Därför borde det finnas någonstans dit man kan vända sig för att få hjälp att bearbeta upplevelserna också när det gått några år.

Ett annat önskemål är att hela familjer ska erbjudas stöd för att få hjälp med att förstå vad som hänt och bearbeta det inträffade. Barnen bekymrar sig ofta över sina närmaste, till och med den som har utsatt dem för övergreppen. Simon säger: "För det är någonstans han som ska lära sig att leva med att han har slagit mig och torterat mig. Jag kan ju bearbeta det i alla fall. Han lever ju fortfarande i en lögn om att han gick fri, och då behöver inte han göra någonting åt problemet." 🌸

Vården måste våga fråga om våld

Barn och ungdomar berättar att de har haft kontakt med hälso- och sjukvården för problem som varit relaterade till övergreppen. I mötet har de sällan fått frågan om de blivit utsatta för våld. Barnen är beroende av att professionella i vården har förmåga att se och agera i mötet med dem.

Enligt barnkonventionens artikel 19 har staten ansvar för att vidta åtgärder för att skydda barnet mot alla former av våld. Skyddsåtgärderna bör bland annat innefatta nödvändigt stöd samt behandling och uppföljning. Barnrättskommittén betonar vikten av att vuxna är uppmärksamma på olika former av våld mot barn och kan tolka och identifiera signaler om att våld förekommer. De måste vara medvetna om riskfaktorer och ha tillräcklig kunskap, vilja och möjlighet att vidta nödvändiga åtgärder. Barn ska ges möjlighet att signalera i ett tidigt skede och vuxna måste upptäcka och agera även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp. Barnrättskommittén betonar också vikten av att våld mot barn rapporteras och anmäls till ansvarig myndighet.¹

Enligt socialtjänstlagen samt hälso- och sjukvårdslagen är personal inom hälso- och sjukvården skyldig att anmäla till socialnämnden om man

misstänker att ett barn far illa. Flera kartläggningar har undersökt vårdens förmåga att se och agera till skydd för våldsutsatta barn. De visar att hälso- och sjukvården och tandvården ibland saknar den kompetens och de rutiner som krävs.

Enligt Barnombudsmannens kartläggning av tandvården år 2010 bedömer två tredjedelar av klinikcheferna att deras personal har behov av ytterligare stöd för att kunna agera när de möter barn som de misstänker har blivit utsatta för våld eller övergrepp, omsorgssvikt eller dental försummelse.²

I en avhandling som granskat journalerna vid Astrid Lindgrens barnsjukhus för barn som fått diagnosen fysisk misshandel finns bara anteckningar om anmälan till socialtjänsten i omkring 50 procent av fallen. Ännu färre, 22 procent, har anmälts till polisen.

För barn som har fått diagnosen sexuella övergrepp är motsvarande siffror 62 respektive 50 procent.³

Ingen utbildning

Enligt en nationell enkätundersökning från år 2010 bland samtliga utbildningschefer för blivande barnläkare har endast cirka 25 procent av

landets blivande barnläkare fått utbildning om misshandel och vanvård av barn.⁴

Enligt barnkonventionens artikel 19 är staten skyldig att vidta åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barn mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp.

Våra samtal med barn och unga och kartläggningar visar att Sverige inte lever upp till de krav barnkonventionen ställer. Det är viktigt att personal i vården har kunskap både om hur de ska upptäcka barn som far illa och hur de ska agera vid misstanke om att barn utsätts för övergrepp.

Bättre rutiner behövs

Det är viktigt att hitta ett systematiskt sätt att ställa frågor om huruvida barnen har upplevt våld i familjen redan vid något av de första besöken hos barn- och ungdomspsykiatri (BUP).

I dag saknas nationell statistik över förekomsten av våld i familjer som söker till barn- och ungdomspsykiatri.

En pilotstudie från BUP Gamlestad i Göteborg visar att var femte mamma till barn i BUP-vård har utsatts för våld.⁵ Personal vid BUP frågar inte rutinmässigt om våld i familjen, trots att svaret är viktigt för den fortsatta utredningen och behandlingen.

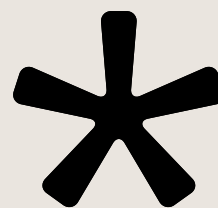
1. FN:s barnrättskommitté. General comment No. 13. The right of the child to freedom from all forms of violence, 2011.

2. Barnombudsmannen. Tandvården och barn som far illa, 2010.

3. Tingberg, B. Child abuse – clinical investigation, management and nursing approach. Karolinska Institutet, 2010.

4. Mårtensson, T. och Jansson, S. Få blivande barnläkare utbildas om barnmisshandel. Läkartidningen, 2010-08-31.

5. Hedtjärn, G., Hultmann, O. & Broberg, A. Var femte mamma i BUP-vård hade utsatts för våld. Läkartidningen, 2009-11-24.

Enligt studien finns det flera orsaker till detta. Bland annat visar studien att frågan om våld är så känslig att personalen ofta avstår från att ställa den. Behandlare med särskild kunskap och erfarenhet av arbete med våld i familjen ställer dock frågan betydligt oftare. Bristen på kunskap hos personalen kan därför, enligt studien, vara en annan faktor som leder till att man inte frågar om våld.

Rätt att komma till tals

Barn berättar att de har svårt att känna förtroende för vuxenvärlden. Att bemötas med empati, uppmärksamhet och respekt är ofta avgörande för att man ska vilja berätta om det man har utsatts för. Det är viktigt att barnet ges möjlighet till enskilda samtal med behandlaren. Det kan vara svårare för barnet att komma till tals om en förälder är med. Barnrättskommittén betonar särskilt vikten av att lyssna på barnet, och att barnets inställning ska tillmätas betydelse när det gäller behandlingen.

Barnets säkerhet, eventuella behov av omedelbara skyddsåtgärder samt vilken påverkan eventuella insatser kan ha på barnets långsiktiga välmående, hälsa och utveckling ska också beaktas. Olika typer av insatser ska finnas tillgängliga liksom möjlighet till långsiktig uppföljning.⁶ Samver-

kan kring barnet är en förutsättning för att tillförsäkra barn som misstänks vara utsatta för brott samma möjlighet till gott omhändertagande när utredningar genomförs parallellt av olika myndigheter. Barn och unga som misstänks vara utsatta för brott har rätt till omgående kris- och behandlingsinsatser och bör erbjudas detta i anslutning till den första insatsen.⁷

Likvärdig behandling

De barn och unga vi har träffat upplever att det ibland saknas kunskap hos personalen om det som de har varit med om. Att personal inom barn- och ungdomspsykiatri har särskild kunskap om olika former av våld mot barn är en förutsättning för att inom rimlig tid kunna ge rätt insatser och behandling.

Enligt artikel 39 i barnkonventionen ska staten göra vad som behövs för att hjälpa våldsutsatta barn att rehabiliteras. Detta ska äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet. Sådana åtgärder måste också vara tillgängliga för alla barn som har drabbats, utan åtskillnad, och barnets bästa måste komma i främsta rummet.

Barn och unga som utsatts för våld erbjuds inte alltid specialiserad vård.

De verksamheter som finns är inte tillräckliga för att nå ut till alla barn i landet. Barnrättskommittén har uttryckt sin oro över de stora skillnader som finns mellan olika kommuner, landsting och regioner vad gäller genomförandet av barnkonventionen. Kommittén har rekommenderat Sverige att öka sina åtgärder för att säkerställa likvärdig tillgång och tillgänglighet till tjänster för alla barn, oavsett var de bor. Det är viktigt med tydliga direktiv om att barn har rätt till vård och om vilka som bär ansvaret. Det är också viktigt med ökad kunskap och förstärkta insatser inom barn- och ungdomspsykiatri för att öka tillgängligheten till specialiserad vård och behandling för alla barn. *

6. FN:s barnrättskommitté. General comment No. 13. The right of the child to freedom from all forms of violence, 2011.

7. Rikspolisstyrelsen. Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnhus, 2009.

Dom verkar inte ha någon koll alls

För barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter kan vardagen vara både krånglig och svår. De känner sig otrygga men ska ändå försöka leva som vanligt. De ska inte väcka uppmärksamhet men sticker ändå ut, ofta på grund av okunskap och bristande rutiner i samhället.

De som lever med skyddade personuppgifter tvingas ofta flytta långt från sin gamla hemstad. De får börja om från början med skola, kompisar och fritidsaktiviteter. Sofia berättar: "Vi fick hitta på en historia, varför vi hade flyttat och så, att man skulle försöka hålla sig till den och inte dra upp så mycket uppmärksamhet."

Det är inte så lätt. Barnen och ungdomarna får frågor om varför de inte är med i skolkatalogen eller varför de kallas "X" i klasslistan. William berättar: "Vissa av mina vänner har jag inte sagt något till om det här. Och grejen är att det är jättesvårt att hålla det hemligt. Och man vill inte göra det heller."

Att bära på hemligheter påverkar de sociala kontakterna, inte minst med nya vänner. För att slippa ljuga väljer en del att hålla sig undan. Sofia, till exempel: "Jag vill inte vara så mycket med kompisar för jag ville inte ha frågor och så. Det påverkar mig också jättemycket."

Säkerhetsåtgärderna gör att vardagen skiljer sig från andra barns. Anna: "Jag har aldrig fått gå på lägerskola. Jag har aldrig fått sova hos en kompis." Sofia: "Man är ju mycket på internet ju, mycket Facebook och sådant. Och då är det alltid: Varför har du inte några bilder? Varför har du inte skrivit såhär."

Få har fått information om vad skyddade personuppgifter är för något och hur de kan tänka kring skyddet och de vardagssituationer som kan uppstå. Så här svarar Jacob på frågan om han förstod vad skyddade personuppgifter innebar: "Nej, bara att jag inte fick träffa min pappa. William berättar om vilken information han fick: "Jag tror inte att jag fick någon. Det var bara, ni har skyddade personuppgifter, lägg inte era personnummer och bilder på internet. Skriv inte vart ni bor och så."

En del barn och ungdomar har skyddade personuppgifter för att de tidigare har levt i familjer med hedersnormer. De är särskilt utsatta, eftersom de ofta har fått lämna hela sitt sociala kontaktnät. Anna berättar: "Jag kommer aldrig känna mig trygg till hundra procent, men trygg för

FAKTA OM BARN MED SKYDDADE PERSONUPPGIFTER

Skyddade personuppgifter innebär att uppgifter om en persons namn, adress, medborgarskap, familjeförhållanden och personnummer inte är offentliga utan sekretessbelagda, för att skydda personen i fråga. Skyddade personuppgifter är ett samlingsnamn för de tre olika skyddsåtgärderna sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter. De kan kombineras eller gälla var och en för sig. Fingerade personuppgifter innebär den starkaste graden av skydd och sekretessmarkering den svagaste.

Anledningen till att man söker skyddade personuppgifter varierar. När det gäller barn och unga handlar det oftast om att det finns en hotbild mot en eller båda vårdnadshavarna eller om barn som far illa, riskerar att fara illa eller att föras ut ur landet. Andra har fått skyddade personuppgifter för att de riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld eller tvångsgifte.

Det finns inga nationella kriterier för vad som ska krävas för att ge någon skyddade personuppgifter. Skatteverkets Stockholmsregion utgår dock från tre kriterier i sin bedömning: hotbilden ska vara konkret, aktuell och allvarlig.

Antalet barn som lever med skyddade personuppgifter har ökat de senaste åren, från 3 205 personer år 2000 till 4 343 personer år 2011. Av dem är nästan hälften, 2 022, under 6 år.

Källor: Hindberg, B. m.fl. Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2009. Socialstyrelsen. Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, 2011. Siffror från SCB per den 30 november 2011.

tillfället känner jag mig. Det är liksom ändå min familj. Det är det som gör så ont.”

Ebba berättar: ”I början alltså, det var jättesvårt att göra sig av med rädslan. Jag sov aldrig på nätterna, ingenting alls. Det var jättejättejobbigt.”

Otrygghet

Ger de skyddade personuppgifterna trygghet? Barnens uppfattningar skiljer sig åt. Rebecka: ”Jag känner mig väldigt trygg med skyddad identitet. Det gör jag faktiskt. Det känns jätteskönt att ha det.” William: ”Det allra sämsta, det är att man liksom, man känner sig inte trygg.” Känslan av otrygghet är starkare under den första tiden och avtar sedan, men för en del barn och unga finns känslan kvar i många år. Det har hänt att den person som barnen och ungdomarna skyddar sig från hittar dem. William: ”Den vi flydde ifrån, det var min pappa. Och liksom när han fick reda på var vi bor och sådant. Alltså han kunde i princip göra vad han ville. Och det är det som är värst, det finns inget skydd.”

Hur kan man minska risken för att den som barnen och ungdomarna ska skyddas från hittar dem? Svaret blir: Tydligare konsekvenser från samhällets sida. Barnen och ungdomarna vill se någon form av straff. Att söka upp sitt barn och hota och kanske till och med våldföra sig på honom eller henne borde få allvarliga konsekvenser. Så upplever de inte att det är i dag. William: ”Men om man vet att det finns ett straff eller något sådant där så känner man sig mera trygg.”

Barnen har kontakt med många olika aktörer i samhället och är frustrerade över att de inte alltid förstår hur det är att leva med skyddade personuppgifter.

Sofia berättar: ”Det känns som att Sverige har jättebra lagar men sen när det verkligen kommer till skyddat så har de typ ingen aning riktigt. [...] De har inte [...] kollat detaljerna ifall det verkligen fungerar. Och sen lyssnar de aldrig [...]. De tror att man inte vet något men man vet mer än vad de vet för man är själv insatt i det.”

Särskilt handlar det om att personal på sjukhus, vård-

centraler, tandläkarmottagningar och ungdomsmottagningar saknar kunskap om vad det innebär att leva med skyddade personuppgifter. Barnen och ungdomarna får själva informera personalen om hur deras personuppgifter ska hanteras.

Sofia: ”Man blir jättevarm och vill bara skrika till dem: lyssna på mig.” Möten med sjukhuspersonal beskrivs som röriga och omständliga. Trots att barnen och ungdomarna berättar att de lever med skyddade personuppgifter så uppmanas de ändå att lämna ut sina riktiga personuppgifter. De upplever att de inte tas på allvar av sjukhuspersonalen, särskilt inte av personal som är lite äldre. Det finns till och med exempel på hur sjukhusen riskerar barnens och ungdomarnas säkerhet. Rebecka berättar: ”När jag varit på akuten vissa gånger så har de ropat ut mitt riktiga namn bland de andra patienterna. Då blir jag irriterad, för det står ju ändå när de slår på mitt personnummer, att det är skyddat.”

Få har kontakt med socialtjänsten

Få barn och ungdomar har haft kontakt med socialtjänsten efter att de har flyttat och fått skyddade personuppgifter, men bland dem som har haft kontakt finns det positiva erfarenheter. Rebecka: ”Socialtjänsten fungerar faktiskt jättebra. Jag har fått riktigt bra stöd. Alltså, de kommer ju en gång i halvåret till en och kollar upp hur det är och så. Att det verkligen är bra och så, och pratar och ställer massa frågor så.”

En del barn och unga har haft kontakt med Skatteverket, men få känner till verkets ansvar när det gäller personer som lever med skyddade personuppgifter. Det finns exempel på hur dokument har slarvats bort och att de har skickats fel.

Ebba berättar: ”De säger att det är vi som ska vara försiktiga med vårt liv men jag är säker på att det är de själva som inte är så försiktiga.” För barn och ungdomar som har så kallad kvarskrivning skickas posten via Skatteverket. Det är något som ifrågasätts av exempelvis arbetsgivare. Felicia: ”Jag gav Skatteverkets adress. Då sa de, det

här är ingen giltig adress. Jag sa jo, det är en postadress, du skickar den dit. Och att jag behövde förklara mig för min arbetsgivare varför jag hade skyddade personuppgifter.” Några få av barnen och ungdomarna har haft personliga möten med en handläggare på Skatteverket. Jacob är en av dem. När han besökte Skatteverket ropade de ”Skyddade personuppgifter” när det var hans tur.

Kvinnajouren kan ge stöd och hjälp

Den hjälp som barn och unga får av kvinnajourer är mycket värdefull. Inte minst kan kvinnajourerna initialt erbjuda en trygg och säker plats. William: ”Det som jag tyckte var jättebra, det var kvinnajouren som hjälpte oss. När problemet började och så. De har hjälpt jättemycket. De har ordnat typ bostad för oss.” Personal på kvinnajourerna har ofta egen erfarenhet av att leva med skyddade personuppgifter, vilket uppskattas av barnen och ungdomarna. Anna: ”Det är lättare att prata med en som gått igenom samma sak.” På kvinnajouren får barnen och ungdomarna oftast en kontaktperson som de kan vända sig till för stöd och råd. Kontakten med kvinnajouren fortsätter ofta under lång tid, ibland flera år, även efter det att barnen och ungdomarna inte längre lever med skyddade personuppgifter.

I barnens berättelser ges exempel på att skolpersonalen inte vet vad det innebär att leva med skyddade personuppgifter och det blir ofta problem med de särskilda rutiner som ibland finns för elever med skyddade personuppgifter. William: ”Sen så finns det där med skolan och så. Det verkar som om de inte har någon koll på det alls.” William fortsätter: ”Man är inte i systemet på samma sätt som de andra eleverna. Ville jag byta kurs eller något sådant [...] så fick jag skriva på massa, massa mer papper än alla andra och så tog det väldigt, väldigt lång tid. Det var liksom att ibland bad jag om att byta ämne och så. Ja, jag kunde inte göra det förrän två, tre veckor in på den terminen, och då hade man missat väldigt mycket.” Det finns också exempel på hur skolan har skapat egna rutiner som har lett till problem. Rebecka:

”Jag har ju sökt till gymnasiet och då var det så att jag fick väldigt mycket problem med min ansökan. [...] De hade tagit ett personnummer från ingenstans och då bodde den här tjejen i X-stad. Och hon hade tackat nej till min plats, så jag höll på att missa min plats.”

Dator och internet används mycket i skolan, och det kan skapa problem. Ebba: ”Och sen, alla frågar mig: varför har du ingen inloggning, vad är det med dig?”

En del barn och ungdomar får mycket uppmärksamhet och hjälp av personal i skolan. Men ibland blir det för mycket. Sofia: ”Det var bara jobbigt, man blev påmind hela tiden att du blir specialbehandlad, du är annorlunda. Man tänkte bara på det hela tiden.”

I skolorna finns det olika rutiner för hur man hanterar barnens personuppgifter på klasslistor och i skolkataloger. Rebecka: ”Det kan vara lite krångligt ibland, till exempel med fotografering och sånt. För det får jag ju inte vara med på.” Det har hänt att skolor gjort uppenbara misstag. Rebecka fortsätter: ”Och sen la de ut bilder på mig.” Ofta finns inte barnen och ungdomarna med på klasslistorna. Daniel: ”Det är lite konstigt ibland, för när man får hem klasslistor och så. Då finns ju vår adress inte med.”

Tankar om framtiden

Flera barn och ungdomar har levt med skyddade personuppgifter under flera år och är trötta på det. De tar hellre risken att någon skadar dem än att de ska behöva ha kvar skyddet. William: ”Alltså, jag sa till henne att jag ville bli av med personskyddet. Så sa hon till mig, men om du tar bort det och han vet vart du bor, vad kan han göra mot dig då? Men då sa jag till henne, jag bryr mig inte. Jag vill bara få bort det.” Emil: ”Jag vet inte varför vi har skyddad adress nu längre. Han vet ju var vi bor.” Det händer att barnen och ungdomarna funderar på hur det ska bli i framtiden, om de ska ha kvar de skyddade personuppgifterna eller inte. Daniel: ”Jag vill att mina kompisar ska veta exakt var jag bor. Alltså, så att typ alla i min stad kan få veta det.” 🌟

Mer kunskap och bättre rutiner behövs

Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter berättar om känslor av att man inte blir trodd och tagen på allvar när man möter olika offentliga aktörer.

Berättelserna handlar också om okunskap och bristande rutiner hos myndighetspersoner. Barnen kan själva behöva informera dem om hur de ska göra. Sådan kunskapsbrist kan i värsta fall utgöra ett hot mot barnets liv och hälsa. Barnkonventionens artikel 6 säger att samhället till det yttersta av sin förmåga ska säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

I synnerhet inom hälso- och sjukvården finns det brister i rutinerna, enligt barnens berättelser. Enligt artikel 24 i barnkonventionen har barn rätt till bästa uppnåeliga hälsa och rehabilitering. De är viktigt att skapa en tillgänglig och säker vård för barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. Allmänna Barnhuset har påpekat detta i sitt arbete med de aktuella frågorna.¹ Inte minst gäller detta journalhantering och andra IT-baserade system för information.

Även i skolorna saknas kunskap och rutiner. I barnens berättelser ges bilden av hur personalen i skolan hittar

på egna system som ibland slår helt fel och utsätter barnen för risker istället för att skydda dem. Hanteringen i skolorna beskrivs också som rörig och krånglig.

Barnen berättar att de kan få för mycket uppmärksamhet och omsorg. De vill inte sticka ut, utan vara som andra i största möjliga utsträckning.

I en studie konstateras att förskola och skola saknar kunskap om vad det innebär att leva med skydd och hur personal ska förhålla sig till och hantera skyddet.² För att tillgodose barnets rätt till utbildning enligt artikel 28 i barnkonventionen krävs att skolorna har kunskap om vad det innebär att leva med skyddade personuppgifter. Det är rektors och ytterst sett huvudmannens ansvar att den kunskapen finns där den behövs.

Barnen berättar att socialtjänsten sällan agerar efter att de fått skyddade personuppgifter. Socialtjänsten har skyldighet att ge stöd, hjälp och skydd till alla barn som befinner sig i en utsatt situation. Uppgiften om att ett barn eller en ung person fått en sekretessmarkering når kommuner och landsting inom en vecka efter det att sekretessmarkeringen registrerats.³

Det är viktigt att denna information även når socialtjänsten så att de kan

bedöma om barnet eller den unge är i behov av stöd och hjälp.

Barn och ungdomar som vi träffat säger att kvinnojourerna har varit mycket viktiga för att ge dem trygghet, stöd och praktisk hjälp. Men barn på kvinnojourer riskerar också att hamna i skuggan av sina mammor och inte få sina egna behov tillgodosedda. Det visar en landsomfattande norsk studie.⁴

Enligt socialtjänstlagen har socialnämnden möjlighet att lämna över genomförandet av en stödsats till exempelvis en ideell organisation som driver en kvinnojour. Men ansvaret för att insatsen är av god kvalitet och följs upp ordentligt vilar ändå på socialnämnden.⁵ Mot bakgrund av detta är det viktigt att kvinnojourerna får det stöd och de resurser som är nödvändiga för att barnen och ungdomarna ska få bästa tänkbara hjälp.

Barnen och ungdomarna berättar att de saknar information om vad skyddade personuppgifter är och vad skyddet innebär. Om barnet lever med en vårdnadshavare är det ofta hon eller han som får informationen.

Enligt artikel 13 och 17 i barnkonventionen har barn rätt till anpas-

1. Hindberg, B. (red). Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2009.

2. Weinehall, K. m.fl. G(l)ömda – en studie om kvinnor och barn med skyddade personuppgifter. Umeå universitet, 2007.

3. www.skatteverket.se

4. Overlien, C., Jacobsen, M., Evans, A. Barns erfaringer fra livet på kriesesenter. En landsomfattende studie om flukten, oppholdet og forestillinger om fremtiden. Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress A/S, 2009.

5. Socialstyrelsen. Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, 2011.

sad information i frågor som berör dem. Det är viktigt att ta fram ett informationsmaterial till barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. Det bör innehålla konkreta råd om hur man kan agera i olika vardagssituationer, till exempel i skolan och på internet. Man bör beakta risken att ett sådant material kan användas som verktyg av den som vill spåra en ung person som lever under hot. Naturligtvis bör barns egna erfarenheter av att leva med skyddade personuppgifter tas till vara när man tar fram informationsmaterialet.

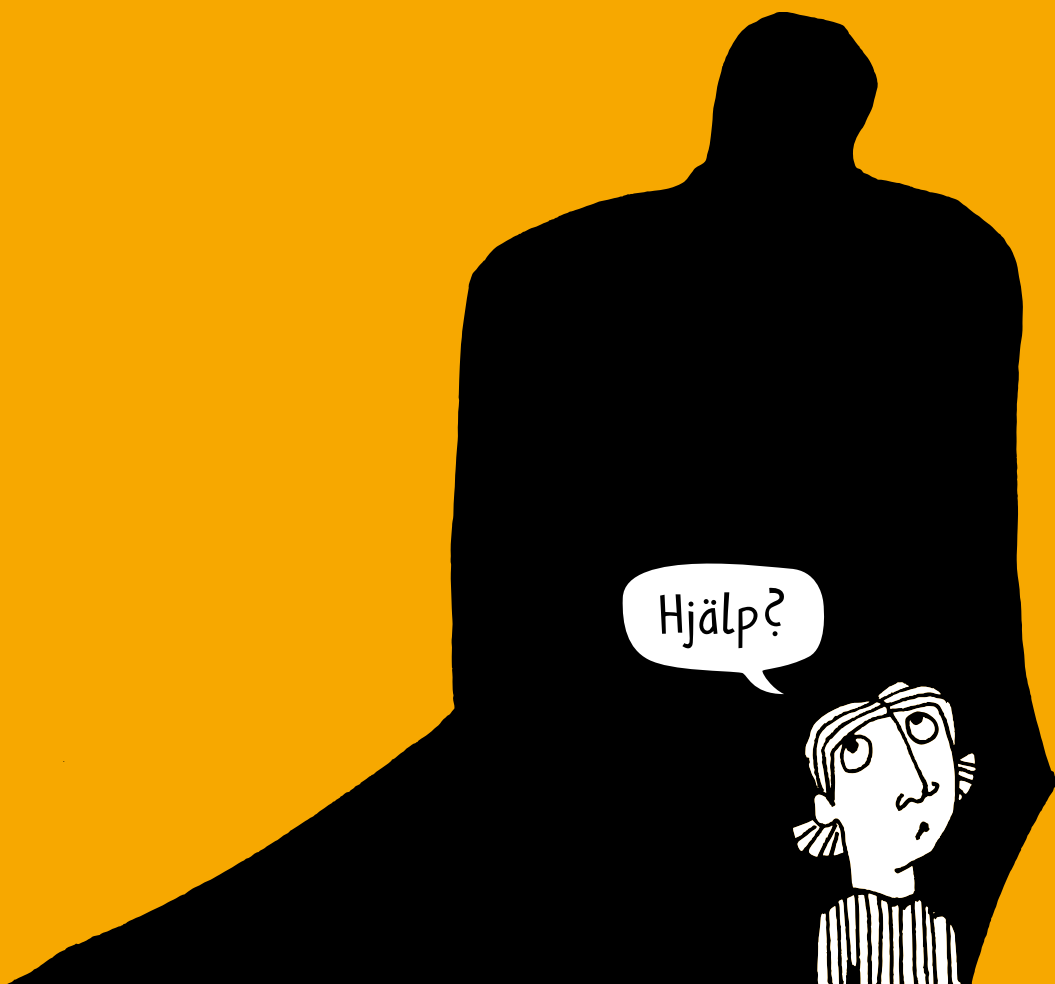
Få barn och ungdomar berättar om egna erfarenheter av kontakt

med Skatteverket, trots att myndigheten har en viktig roll i ärenden som rör skyddade personuppgifter. Det är Skatteverket som gör riskbedömningen och beslutar om ett barn eller en ung person ska få skyddade personuppgifter. Det saknas i dag nationella riktlinjer för hur dessa riskbedömningar ska göras och på vilka grunder barn och ungdomar ska få skydd. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det viktigt att Skatteverket får i uppdrag att ta fram sådana riktlinjer, förslagsvis i samarbete med polis, socialtjänst och rättsväsendet. *

4

SAMHÄLLETS SKYDD

Mycket behöver göras för att våldsutsatta barn ska få det skydd och stöd de har rätt till. Vi har talat med vuxna som har förslag på hur samhällets skydd kan stärkas.

Anna Kaldal,
doktor i juridik
vid Stockholms
universitet.

Rättsväsendet sviker barnen

Vårt rättssystem bygger på att föräldrar alltid vet bäst. Därför riskerar många barn fortfarande att fara illa i sina hem, trots vissa förbättringar de senaste åren. Det säger forskaren Anna Kaldal, doktor i juridik vid Stockholms universitet, som bland annat har studerat barns ställning i rättsväsendet.

Barns och ungas rättigheter tas tillvara bättre i dag än för tioåret sedan, menar Anna Kaldal. Som exempel nämner hon det lagförslag som förväntas träda i kraft i maj 2012, och som innebär att en förälder som utsatt sitt barn för våld eller sexuella övergrepp inte längre ska kunna hindra att barnet får hjälp av barn- och ungdomspsykiatri med att bearbeta sina upplevelser.

Enligt förslaget ska ett barn kunna få psykiatriskt stöd och behandling även om den ena vårdnadshavaren sätter sig emot det. I sådana fall ska socialnämnden kunna besluta att det räcker med en vårdnadshavares medgivande.

– Men i ett bredare perspektiv handlar det trots allt om små framsteg i ett rättssystem som i övrigt bygger på att föräldrar alltid vet bäst, säger Anna Kaldal. Föreställningen om det goda föräldraskapet har präglat den svenska lagstiftningen på området. Denna tanke är också bra för de allra flesta barn. Men ett samhälle som beaktar barnperspektivet måste kunna hantera undantagen. Som det ser ut i dag kan vi tyvärr inte säga att lagen skyddar alla barn.

Föräldrar har både rättigheten och skyldigheten att ta hand om sina barn och ge dem trygghet och omsorg. Det säger både barnkonventionen och svensk lag. Barn-

»Som det ser ut i dag kan vi tyvärr inte säga att lagen skyddar alla barn.«

konventionen säger också att föräldrarna ska sätta barnets bästa främst. De ska lyssna till barnet och ta hänsyn till hans eller hennes tankar. Skulle föräldern svika i sin omsorg eller utsätta barnet för våld eller kränkningar så ger barnkonventionen samhället skyldighet att gripa in för att skydda barnet. Enligt svensk lag kan det ske med förälderns medgivande eller med tvång om det är nödvändigt.

Föräldrars makt över barn och unga blir som mest problematisk när det uppstår en uppenbar konflikt mellan föräldrarnas intresse och barnets rättigheter, säger Anna Kaldal. En förälder kan nämligen bete sig väldigt illa mot sitt barn eller mot barnets andra förälder utan att för den skull förlora vårdnaden eller rätten till umgänge, och utan att socialnämnden kan ingripa till stöd för barnet, säger Anna Kaldal.

En förälder som har blivit dömd för våld eller övergrepp mot barnets andra förälder kan ges rätt till um-

gånge med barnet. Följden blir ofta att barnet, mot sin uttryckliga vilja, tvingas till umgänge med någon som han eller hon är rädd för.

Gör en barnavårdsutredning

En mardrömssituation för barnet, naturligtvis, och ett illustrativt exempel på hur föräldrars rätt till sina barn kan hamna i direkt konflikt med barns och ungas rätt till trygghet och skydd.

En uppenbar slutsats är att det svenska rättsväsendet inte är tillräckligt bra på att identifiera de barn och unga som riskerar att utsättas för våld i hemmet, konstaterar Anna Kaldal, som också säger att vi borde öka rättssäkerheten för de utsatta barnen genom att regelbundet tolka uppgifter om våld i ett vårdnadsmål som en indikation på att något kan vara fel. Då bör det alltid göras en anmälan till socialtjänsten, så att den kan starta en barnavårdsutredning enligt socialtjänstlagen.

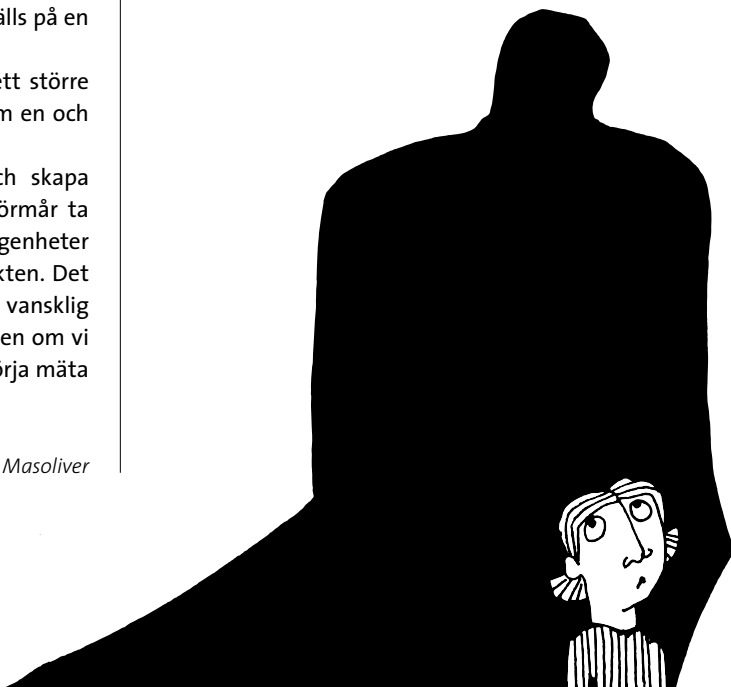
– I dag har vi stort fokus på riskbedömningar i vårdnadsmål. Men egentligen borde inte våld och övergrepp utredas inom ramen för ett tvistemål. Lagstiftningen för socialtjänstens utredningar när man misstänker att ett barn far illa är mer anpassad till de krav som ställs på en grundlig utredning, säger Anna Kaldal.

En annan lösning skulle kunna vara att ta ett större grepp på svåra situationer och samla dem inom en och samma lagstiftning.

– Vi borde stärka myndighetsfunktionen och skapa bättre verktyg för de fall där föräldrar inte förmår ta vara på barnens intressen. Med tydligare befogenheter kan samhället knappa in något på föräldramakten. Det måste ske varsamt, eftersom det är en väldigt vanskelig uppgift. Det krävs oändligt mycket kunskap. Men om vi ska vara ett välfärdssamhälle måste vi också börja mäta hur vi behandlar barnen. 🌻

Michael Masoliver

»Det svenska rättsväsendet är inte tillräckligt bra på att identifiera de barn och unga som riskerar att utsättas för våld i hemmet.«

Olof Risberg, psykolog
och psykoterapeut vid
Pojkmottagningen i
Stockholm.

Ökad risk för barn med funktionsnedsättning

För barn och unga med kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning är risken att utsättas för våld i hemmet dubbelt så stor som för barn i allmänhet. Det visar en omfattande kartläggning från år 2011.

Bilden bekräftas av Olof Risberg, psykolog och psykoterapeut som driver Pojkmottagningen på Kungsholmen i Stockholm.

– Funktionsnedsättning kan innebära en rejäl ansträngning för hela familjen. Föräldrar som inte längre orkar med situationen tappar ibland kontrollen. Det är sorgligt att se, säger han.

Den rikstäckande kartläggningen *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige* från år 2011 visar att drygt 20 procent av barnen med kroniska sjukdomar eller funktionsnedsättning har utsatts för våld, motsvarande siffra för barn i allmänhet är 10 procent. Mest utsatta är barn med ADHD. Av dessa uppger 26 procent att de har upplevt våld mellan vuxna i familjen, och hela 44 procent uppger att de själva har blivit slagna.

Även för barn och unga med specialpedagog, assistent eller annat specialstöd i skolan är risken att utsättas för våld i hemmet större än för andra barn, visar kartläggningen. Liksom eleverna med funktionsnedsättning eller kroniska sjukdom upplever också denna grupp våld mellan föräldrarna i högre utsträckning än andra elever.

Ett undantag i sammanhanget är barn och unga med rörelsehinder, som enligt enkäten inte löper signifikant större risk än andra barn att utsättas för våld från föräldrar.

Liksom tidigare studier visar alltså 2011 års nationella kartläggning att det alltså är de redan mest sårbara och utsatta barnen och ungdomarna som löper störst risk att både bli vittne till våld i hemmet och själva utsättas för våld.

Det är ett faktum som Olof Risberg kan bekräfta. Han har lång erfarenhet av arbete med våldsutsatta barn på Rädda Barnens centrum för barn och ungdomar i kris,

»Flera av dessa fall har i mitt tycke varit solklara. Det verkar helt enkelt inte finnas något intresse för dessa barn. Det är nästan som om de hade varit rättslösa.«

och driver sedan något år tillbaka en egen mottagning, Pojkmottagningen. Dit söker sig i första hand pojkar och flickor med psykisk funktionsnedsättning som har blivit utsatta för våld eller sexuella övergrepp eller som själva har utsatt andra för våld eller övergrepp.

Hans patienter har till exempel olika neuropsykiatriska diagnoser som autismdiagnoser, Downs syndrom eller mer eller mindre svåra förståndshandikapp. Gemensamt för samtliga barn är att de har diagnoser som är överrepresenterade i statistiken för våld och sexuella övergrepp, berättar Olof Risberg.

Solklara fall läggs ned

Men fastän statistiken visar att barn med funktionsnedsättning är utsatta för våld i högre grad än andra barn så saknas ofta både kunskap och beredskap för denna problematik hos exempelvis sociala myndigheter och polisen.

Olof Risberg berättar om flera fall där förundersökningar har lagts ned trots att det har funnits graverande uppgifter om våld och övergrepp.

– Flera av dessa fall har i mitt tycke varit solklara. Det verkar helt enkelt inte finnas något intresse för dessa barn. Det är nästan som om de hade varit rättslösa.

Konsekvenserna kan bli ytterst allvarliga. När inte samhället ingriper så tvingas barnen leva vidare i miljöer där de sannolikt fortsätter att utsättas för våld och övergrepp. Många av dem kommer inte ens till insikt om att de blivit utsatta för ett brott. En följd kan bli att de inte motsätter sig fortsatta övergrepp, och på sikt är risken överhängande att de själva blir förövare.

Om inte samhället griper in får inte heller förövaren veta att hans eller hennes beteende inte är godtagbart, säger Olof Risberg, som drar slutsatsen att rättssystemet över huvud taget inte är anpassat efter barn och unga med mental funktionsnedsättning.

– Ett vittne förväntas kunna redogöra för ett händelseförlopp klart och tydligt. För de flesta av mina patienter är det mycket svårt. En del har ju inte ens förstått vad de

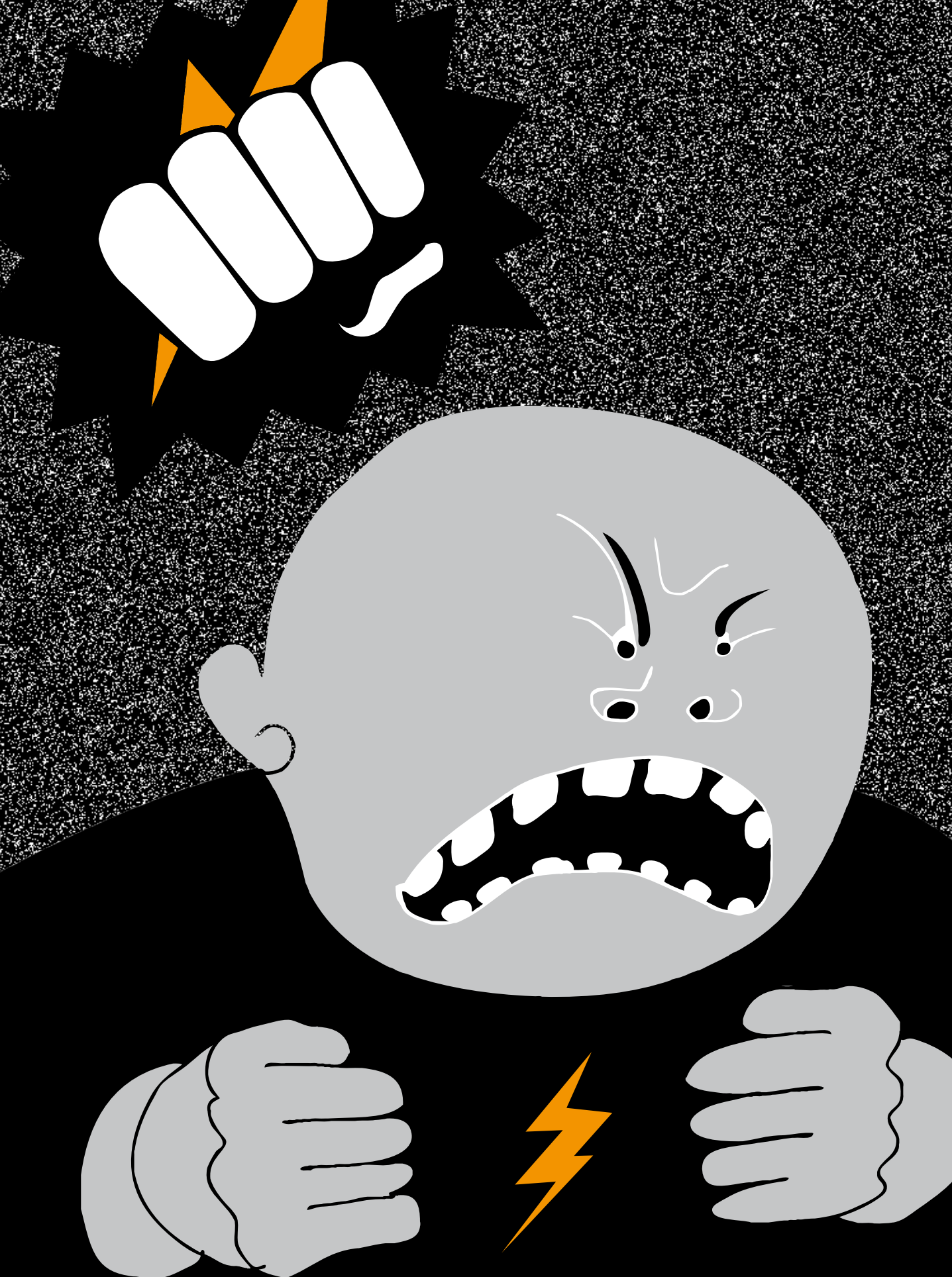
har råkat ut för. Ännu mindre kan de minnas klockslag eller andra detaljer.

En viktig del av Olof Risbergs arbete går ut på att samtala med barn och unga, för att på så sätt hjälpa dem att komma underfund med hur det sociala samspelet fungerar. Typiska ämnen för diskussion är relationer, konflikt-hantering samt sex och samlevnad.

– Vi diskuterar hur man kan förhålla sig till sådana frågor. Mitt arbete är att hjälpa barnen att förstå att det inte var deras fel, men också bidra till att de själva inte handlar på liknande sätt. 🌟

Michael Masoliver

»Ett vittne förväntas kunna redogöra för ett händelseförlopp klart och tydligt. För de flesta av mina patienter är det mycket svårt. En del har ju inte ens förstått vad de har råkat ut för. Ännu mindre kan de minnas klockslag eller andra detaljer.«

Olof Flodmark, professor
på neuroradiologiska
kliniken vid Karolinska
universitetssjukhuset.

Våld mot små barn: det mest förbjudna

Ingen vet exakt hur vanligt det är att små barn blir utsatta för våld av en närstående. Mörkertalet är stort eftersom föräldrar skäms för att erkänna och barnen själva inte kan berätta. Men informationskampanjerna mot att skaka spädbarn verkar ha haft effekt.

Det är ovanligt att barn kan minnas saker som hänt dem före fyra års ålder. För att få en bild av hur vanligt det är att små barn utsätts för våld måste man därför förlita sig på uppgifter från föräldrar och andra vuxna i barnets närhet. Sådana uppgifter bör tolkas försiktigt, det är troligt att föräldrar underrapporterar våldet, på grund av det starka tabu i samhället mot att slå spädbarn.¹

I den senaste nationella kartläggningen av våld mot barn uppgav ingen förälder att man slagit ett barn under två år.² Efter att förbudet mot aga infördes i föräldrabelken år 1979 verkar föräldrars våld mot barn ha minskat stadigt under en lång rad år. Därför blev reaktionerna kraftiga när 2006 års nationella kartläggning av våld mot barn³ visade att svenska föräldrar skakade och ruskade sina spädbarn i högre grad än tidigare. En fullkomligt livsfarlig bestraffningsmetod, har det visat sig, som

kan ge upphov till allvarliga, kroniska skador och som i uppmot 20 procent av fallen har en dödlig utgång.

Men den senaste kartläggningen visar alltså att rusningarna av spädbarn åter har minskat.

En tänkbar orsak till trendbrottet är de omfattande informationskampanjer som Mio-gruppen på Astrid Lindgrens barnsjukhus har drivit, där man systematiskt tagit vara på varje tillfälle att informera olika personalgrupper som kommer i kontakt med barn och deras familjer landet runt.

Ett annat projekt har genomförts i samarbete med mödravårdscentraler och barnvårdscentraler i delar av Stockholm. Under projektet har samtliga blivande och nyblivna föräldrar blivit informerade om hur de kan hantera sig själva och sitt barn när de upplever stress på grund av barnets skrikande.

Eftersom det oftast är en biologisk förälder som skakar barnet är stöd och råd till föräldrarna helt säkert den absolut viktigaste insatsen för att skydda barn mot att bli skakade. Stödet till föräldrar är en helt avgörande faktor, säger Olof Flodmark, professor på Neuroradiologiska kliniken på Karolinska universitetssjukhuset och en av initiativtagarna till Mio-gruppen.

– Vi tror att det finns en viktig komponent av okunnighet om barns ömtålighet och om föräldrars oförmåga att tygla sin frustration i stressiga situationer, till exempel när barnet upplevs skrika mycket, säger han. Därför tror vi att den enda vägen att minska risken för att barn skakas är att utbilda alla föräldrar om riskerna.

1. Jansson, S., Jernbro, C., Långberg, B. Kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2011.

2. Jansson, 2011.

3. Svensson, B., Långberg, B., Jansson, S. Våld mot barn 2006–2007 – en nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2007.

»Vi tror att det finns en viktig komponent av okunnighet om barns ömtålighet och om föräldrars oförmåga att tygla sin frustration i stressiga situationer, till exempel när barnet upplevs skrika mycket.«

Den personal som blivande och nyblivna föräldrar möter på mödravårdscentraler och barnvårdscentraler är väl lämpad att också utbilda föräldrarna om riskerna och ge dem strategier så att de undviker att försätta barnet i en farlig situation.

– Där finns redan betydande kompetens, och med en liten utbildningsinsats och motivation så får vi en både entusiastisk och väl lämpad grupp lärare, säger Olof Flodmark.

Trots samhällets insatser mot skakning av barn kommer fortfarande ett antal fall till sjukvårdens kännedom varje år. Det handlar till exempel om fem, sex månader gamla spädbarn som kommer till sjukvården med allmänna symtom som kramper och kräkningar. Däremot uppvisar de sällan tydliga tecken på misshandel, vilket gör det svårt eller till och med omöjligt för barnläkaren

att ställa rätt diagnos. Det blir inte enklare av att föräldrarna ofta hittar på en falsk berättelse om hur skadorna har uppkommit, säger Olof Flodmark.

– Därför är det extra viktigt att barnläkare ständigt tänker på att barnmisshandel förekommer, säger han. Skulle de misstänka att barnet har skakats så blir den viktigaste åtgärden att skicka barnet till röntgenundersökning. Det är absolut nödvändigt, eftersom det i många fall är det enda sättet att ställa rätt diagnos. 🌟

Michael Masoliver

Carolina Överlien, forskare
och sektionsledare vid det
nationella kunskapscentret
för våld och traumatisk
stress NKVTS i Oslo.

Foto: Lars Sørli

Barn på kvinnojour i skuggan av mamma

Många barn som har upplevt våld i hemmet kommer till kvinnojourer med sina mammor. Jourerna erbjuder ett välbehövt skydd från våld och övergrepp. Men det finns också en risk att barnen inte får det stöd de har rätt till.

Redan år 2004 kunde Anders Broberg och Kjerstin Almqvist från Göteborgs universitet visa att fler än hälften av alla barn på svenska kvinnojourer har problem med kamratrelationer och/eller så stora svårigheter att de bedömdes behöva fortsatt utredning och behandling. Barnen uppvisade symtom som rädsla, aggressivitet och förhöjd spänningsnivå, och uppemot 25 procent av dem uppfyllde samtliga kriterier för posttraumatiskt stressyndrom.¹

Men trots det uppenbara behovet av mer kunskap saknas alltså en nationell kartläggning av barns situation på svenska kvinnojourer, säger Carolina Överlien. Hon är forskare och sektionsledare på det nationella kunskapscentret för våld och traumatisk stress NKVTS i Oslo och en av forskarna bakom studien *Barns erfaringer fra livet på krisesenter*², som bland annat efterlyste bättre samverkan mellan kvinnojourerna och det omgivande sam-

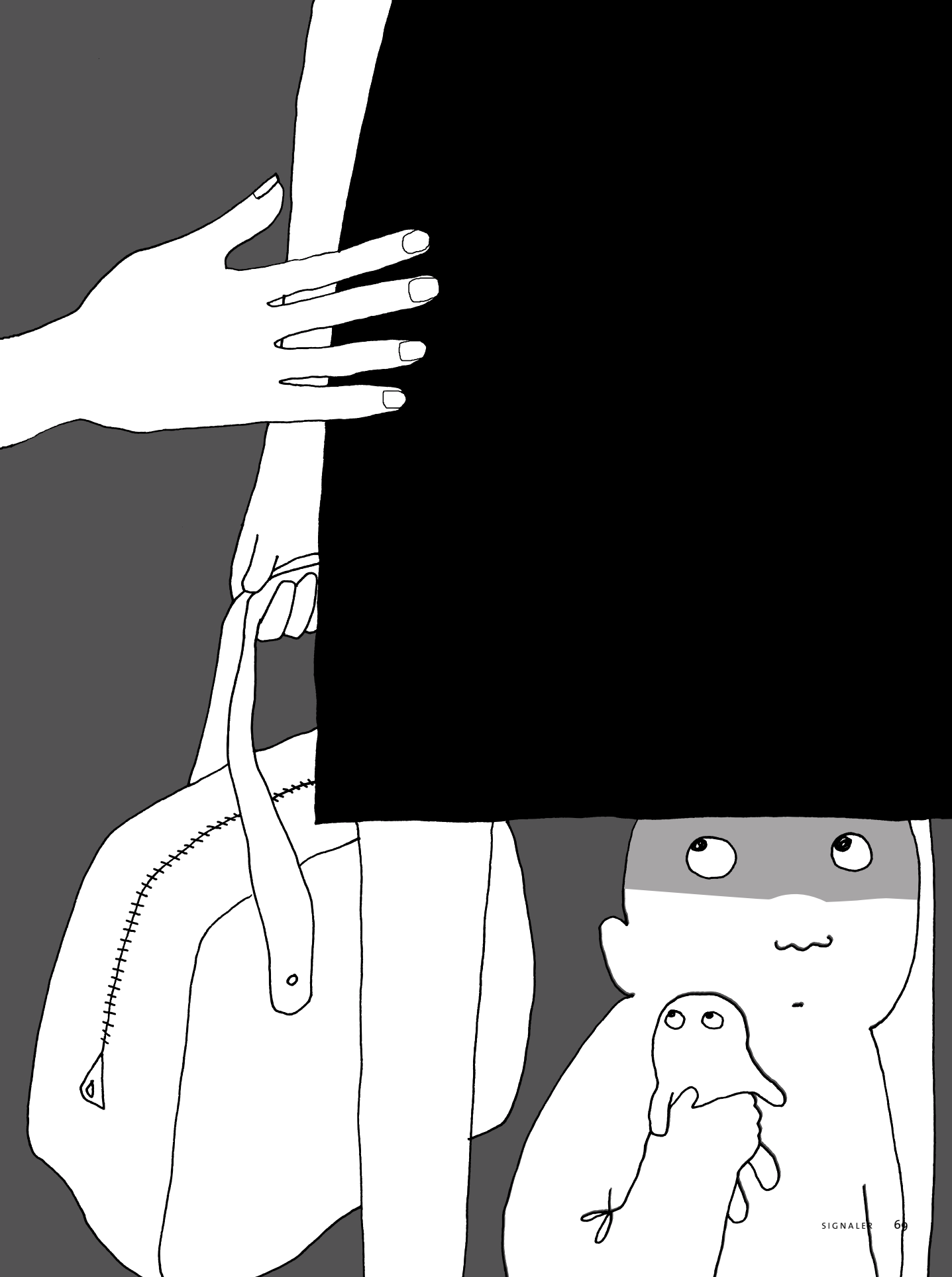
hället i form av socialtjänst, barn- och ungdomspsykiatri samt förskola och skola.

För många av de barn som följer med sina mammor till kvinnojourer innebär det skyddade livet att de blir isolerade och passiviserade. Barnen saknar kamrater att umgås med och ägnar sig sällan åt fritidsaktiviteter. De lite större barnen riskerar dessutom att halka efter i skolarbetet, eftersom de periodvis stannar hemma från skolan, visade den första norska landsomfattande studien på området.

– Visst blir barnen hjälpta av att mammorna får skydd. Men barnen har också egna separata behov som vi måste bli bättre på att uppmärksamma. Det är dock inte bara upp till kvinnojourerna naturligtvis. Även det omgivande samhället i form av socialtjänsten, barnpsykiatri och skolan har ett ansvar för att initiera och upprätthålla ett samarbete med jourerna, så att barnen får sina rättigheter uppfyllda när det gäller stöd, behandling och skolgång i enlighet med barnkonventionen. 🌱

Michael Masoliver

1. Almqvist, K., Broberg, A. Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor & barn som vistas på kvinnojourer i Göteborg. Göteborgs stad, 2004.
2. Överlien, C., Jacobsen, M., Evans, A. Barns erfaringer fra livet på krisesenter. En landsomfattende studie om flukten, oppholdet og forestillinger om fremtiden. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S, 2009.

Boel Holmgren,
psykolog och psyko-
terapeut vid BUP
Globen i Stockholm

Umgänge med förälder på barnets villkor

I dag kan barn som har blivit utsatta för våld i hemmet tvingas till umgänge med den förövande föräldern. För att samhället ska beakta barns rättigheter bör istället umgänget ske frivilligt och helt på barnets egna villkor.

Gemensam vårdnad är en självklar bekräftelse av båda föräldrarnas betydelse för sina barn. Men för många som arbetar inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP) har också de negativa konsekvenserna av lagens nuvarande utformning blivit allt mer uppenbara.

Ett exempel är att en förälder som har utsatt sitt barn eller den andra föräldern för hot, våld eller övergrepp är i sin fulla rätt att tvinga till sig umgänge, även mot barnens uttryckliga vilja.

En av dem som har reagerat på detta är Boel Holmgren, legitimerad psykolog och terapeut med drygt 30 års erfarenhet inom barnpsykiatri. I dag arbetar hon på BUP Globen, en specialismottagning för barn med svårare psykiatriska besvär i Stockholm.

Hon har sett flera exempel på att pappan kan få umgänge med sitt barn, trots att han har blivit dömd för misshandel av mamman, och trots att barnet ifråga varken vill eller vågar träffa honom.

– Min upplevelse är att papporna allt oftare får ett utvidgat umgänge i tingsrätten, säger Boel Holmgren. Jag undrar hur rätten tänker i sådana fall. Barnet kan ju inte knyta an till någon som han eller hon är rädd för. Det måste handla om okunskap, som jag ser det. Det är väl

Anna Norlén, psykolog, psyko-
terapeut och enhetschef vid
BUP Grinden i Stockholm.

barnets behov vi ska utgå ifrån, inte föräldrarnas.

Liknande erfarenheter har Anna Norlén, psykolog, psykoterapeut och enhetschef på BUP Grinden på Södermalm i Stockholm, dit barn och unga med svåra psykiatriska symptom efter traumatiska upplevelser remitteras från öppna barn- och ungdomsmottagningar och socialtjänsten i Stockholmsområdet.

Till Grinden kommer bland annat barn som har varit utsatta för våld eller sexuella övergrepp. Andra har bevittnat grovt våld, en del till och med mord, i sina hemmiljöer. Både mammor och pappor kan vara förövare men det vanligaste är att det är en pappa alternativt styvpappa.

– Vi har många extrema fall, och kanske är vi inte representativa för landet i sin helhet, säger Anna Norlén. Men här blir bristerna i dagens lagstiftning väldigt tydliga.

I ett första skede av behandlingen på Grinden skyddas barnet från kontakt med den förälder som barnet upplever är förövare i sammanhanget. Målet är att skapa en lugn, trygg och stabil miljö, så att barnet ska kunna återgå till en fungerande vardag med allt vad det innebär i form av tillräckligt med sömn, regelbundna måltider, skolgång och sociala kontakter.

I nästa skede vidtar en bearbetning av vad som hänt, vilket brukar vara en omtumlande process för barnet och den som tar hand om barnet i vardagen. I detta skede är barnets behov av lugn, stabilitet och skydd från den förövande föräldern om möjligt ännu större än tidigare.

Så här långt brukar inte socialtjänsten motsätta sig att barnet skyddas från den förälder han eller hon är rädd för och inte vill träffa. Problemen brukar uppstå först efter avslutad behandling, berättar Anna Norlén.

– Då upplever vi att socialtjänsten kan byta fokus och bli mer föräldraorienterade. När barnet äntligen är på fötter igen tvingas det tillbaka till umgänge och kontakt med förövaren, med en mer eller mindre kvalificerad kontaktperson som enda stöd. Socialtjänsten kan inte hindra förövaren från umgänge med sitt barn. Där finns det uppenbarligen en lucka i lagen.

– Att det endast i undantagsfall finns fällande domar som styrker barnets uppgifter att använda som stöd i utformningen av skyddet för barnet komplicerar den juridiska bilden ytterligare. Det är då bara barnets ord och vilja som ska vägas mot föräldrarnas rätt.

Metod för umgänge på barnets villkor

På längre sikt kan dock barn ha nytta av någon form av kontakt med en förövande förälder (förutsatt att det inte handlar om grovt våld eller sexuella övergrepp). Barn mår nämligen bäst av att ha en realistisk bild av sina föräldrar, om inte annat för att slippa vara rädd för dem under resten av livet. Men som dagens tvingande umgängesrätt är utformad riskerar den inte bara att skada barnet utan även dess relation till en förövande förälder för all framtid.

BUP Grindens lösning har varit att, i fall när det varit möjligt, låta ett eventuellt umgänge ske frivilligt och helt och hållet på barnets villkor. En förutsättning är förstas att den förövande föräldern är engagerad från start, och att han eller hon förbinder sig att respektera barnets vilja. Han eller hon får till exempel inte utnyttja umgänget för att rentvå sig själv inför barnet.

Själva kontakten kan inledas med en neutral hälsning på ett vanligt vykort. Det är helt och hållet upp till barnet om han eller hon vill läsa kortet omedelbart eller spara det till senare. För många barn kan det sedan kännas naturligt med någon form av brevväxling med föräldern. Så småningom brukar det också bli dags att träffas, till exempel i lokalerna hos BUP Grinden.

Barnet får själv utforma upplägget av detta viktiga möte in i minsta detalj. På plats i lokalen ska finnas, förutom barnet, två behandlare samt föräldern, som inför mötet har blivit noga instruerad om barnets önskemål. Om barnet så önskar kan denna första trevare följas av fler möten. Därefter kan ett mer traditionellt umgänge vidta i socialtjänstens regi, det vill säga i närvaro av en kontaktperson.

Fungerande relation möjlig

Det är sällan problemfritt för ett barn att träffa en förälder som barnet upplever som förövare. Men med BUP Grindens modell behåller barnet åtminstone en fullständig kontroll över relationen. Och man kan på ett flexibelt sätt pröva sig fram i kontakten under olika former.

– Vi har sett flera exempel där den förövande föräldern och barnet har lyckats skapa fungerande relationer tillsammans, säger Anna Norlén. Det är naturligtvis viktigt att vinna bägge föräldrarnas förtroende. Men nyckeln är att barnet inte har blivit tvingat till någonting. 🌻

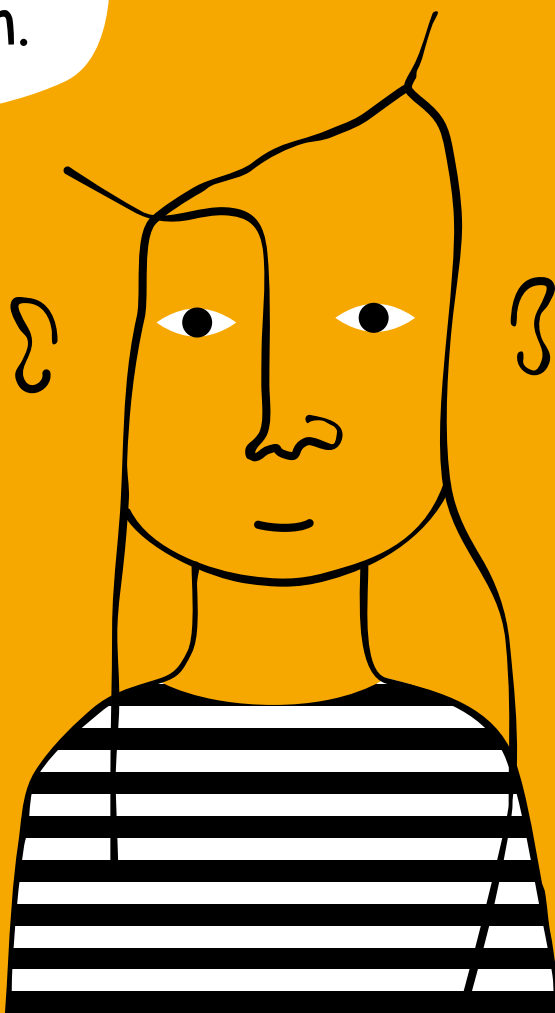
Michael Masoliver

5

FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING

Barnombudsmannen har tre förslag på förändringar i lagstiftningen för tidigare upptäckt, bättre stöd och snabbare rättsprocess. De barn och unga vi mött har egna förslag till maktavarna och råd till andra barn som drabbas.

Det är faktiskt mig
det handlar om.

Mari Trommald, chef för
barne-, ungdoms- och familie-
direktoratet Bufdir i Norge.

Foto: Kai Myhre

Norska barnevernet utgår från barnen

Vartannat barn i Sverige vet inte att barn kan få hjälp av socialtjänsten om de far illa hemma. Det visade en enkät år 2009 där Barnombudsmannen frågade vad barn och unga vet om sina rättigheter. Den norska motsvarigheten till socialtjänsten, barnevernet, ser barnen som sin viktigaste målgrupp.

– Vi jobbar för att alla barn ska veta vad barnevernet är och är till för, och hur de kan komma i kontakt med barnevernet om de behöver, säger Mari Trommald, chef för barne-, ungdoms- och familiedirektoratet Bufdir som är den myndighet som samordnar arbetet för barn och unga i landets fem regioner.

Namnet är noga genomtänkt och signalerar att här finns något att hämta för den som är under 18.

– Barnevernets uppdrag handlar om att värna barn och unga och bidra till att de får trygga uppväxtförhållanden – därav namnet, säger Mari Trommald.

Tillgängliga i många kanaler

En självklar del i barnevernets arbete går ut på att aktivt söka upp och informera barn och unga om verksamheten. Därför producerade man förra våren två tecknade kortfilmer med en tillhörande handbok och försåg alla socialkontor i Norge med materialet. Filmerna handlar om två barn som har det jobbigt hemma och används när socialsekreterarna besöker skolor.

– De flesta barn vet att vi har polis och brandkår och varför de finns. Men alla barn vet inte att barnevernet

är den viktigaste hjälptjänsten för barn i vårt land, säger Mari Trommald.

Webben är en annan arena för att nå barn och unga med riktad information. Ung.no är det offentliga Norges informationskanal för barn och unga. Alla socialkontor har också egna webbplatser. Barnevernet finns självklart på Facebook och Twitter, och nyligen startade man en blogg.

Akutberedskap dygnet runt

Hundratalet kommuner har akutberedskap på kvällar och helger dit barn och unga kan vända sig. Utöver det finns ett rikstäckande telefonnummer som är gratis att ringa: 116 111. Dygnet runt kan alltså barn och unga som befinner sig i kris få kontakt med någon vuxen som kan hjälpa dem.

Varje år genomför barnevernet brukarundersökningar för att ta reda på vad de barn och unga som är omhändertagna tycker om socialtjänsten och sina insatser. Undersökningen år 2011 omfattade hälften av alla placerade barn över nio år.

– Undersökningarna är viktiga för att vi ska få ökad kunskap om barnens behov och se vilka områden vi behöver förbättra oss på. Genom att höja kvaliteten på det vi gör säkerställer vi även rättssäkerheten för barnen, säger Mari Trommald. 🌟

Våldsbrott mot barn hanteras fortfarande för långsamt

Brott mot barn ska utredas skyndsamt. Enligt åklagarmyndighetens handbok ska ett första förhör hållas inom två veckor. Men den tidsfristen hålls inte av alla. Det visar en ny enkätundersökning från Barnombudsmannen.

De barn och ungdomar vi har träffat berättar om utdragna rättsprocesser och hur svårt det är att gå vidare i livet innan ärendet är slutgiltigt avgjort. Om det första förhöret sker i tid och ärendet prioriteras av åklagaren ökar chansen att hela processen går snabbare. Men inte ens det första steget på vägen går alltid så fort som det borde. Det visar Barnombudsmannens enkätundersökning från november 2011, som riktades till alla landets allmänna åklagarkammare¹. Av landets 32 åklagarkammare svarar 13 (41 procent) att de ibland inte håller tidsfristen på två veckor.

Det är viktigt med en snabb handläggning när barn misstänks vara utsatta för vålds- eller sexualbrott. En anledning är att barn ofta glömmes fortare än vuxna och att deras berättelser kan påverkas genom samtal med andra. En annan anledning är att barnet ska kunna påbörja en terapeutisk behandling så snart det går. Förhör med barn bör därför ske inom två veckor efter det att förundersökningen har påbörjats eller övertagits av åklagare, enligt Åklagarmyndighetens handbok.²

Nästan alla åklagarkammare svarar att den främsta anledningen till att tidsfristen inte hålls är resursbrist hos polisen, framförallt bristande tillgång till förhørsledare. Vissa kammare säger också att dröjsmålet beror på resursbrist inom den egna kammaren och svårigheter med att samordna de personer som ska medverka vid förhöret.

I en tidigare enkät från Barnombudsmannen som genomfördes år 2005 uppgav nästan en tredjedel av åklagarkammarna att det vanligtvis tog 15 dagar eller mer från anmälan till förhör. Vanliga anledningar till att tidpunkten för förhöret drog ut på tiden var att förberedelser som att samla in information om barnet och samordna de olika aktörerna (till exempel polis, åklagare och särskild företrädare) tog tid.³

Barn får vänta längre än vuxna

Detta resultat stämmer överens med Åklagarmyndighetens egen tillsyn, som resulterade i kritik mot att det första förhöret ofta inte sker tillräckligt snabbt. Det tar generellt längre tid innan det första förhöret hålls med barn som misstänks vara utsatta för vålds- eller sexualbrott än vad det gör vid vuxenförhör. I mellan 30 och 40 procent av fallen tog det 14 dagar eller mer från anmälan till det första förhöret med barnet.⁴

En av de viktigaste rättigheterna för barn som är brottsoffer är rätten att komma till tals, vilket inom rättsväsendet sker genom förhöret. Att samhället reagerar när ett brott har begåtts är av avgörande vikt för barnets förtroende för vuxenvärlden. Samhället måste därför markera tydligt genom lagstiftning och resursfördelning att brott mot barn alltid ska ha hög prioritet.

1. Barnombudsmannen. Tid för rättvisa. En enkätstudie av åklagarkammarnas handläggning av ärenden där barn misstänks vara utsatta för vålds- eller sexualbrott i nära relationer, 2012.

2. Åklagarmyndigheten. Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn. Handbok, 2007.

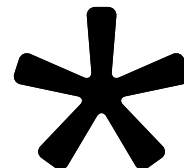
3. Barnombudsmannen. Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen, 2006.

4. Åklagarmyndigheten. Tvångsmedelsanvändning och beslutsfrister m.m. vid vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn, 2010.

1 REFORMERA SOCIALTJÄNSTEN, INRÄTTA
BARNTJÄNSTEN I KOMMUNERNA.

2 INFÖR OBLIGATORISK KUNSKAP OM VÅLD
OCH ANMÄLNINGSSKYLDIGHET I YRKEN
DÄR MAN MÖTER BARN.

3 LAGSTIFTA OM TIDSGRÄNS
FÖR BARNFÖRHÖR.

Barnombudsmannen föreslår

Socialtjänsten behöver reformeras i grunden. Det är en av tre slutsatser som Barnombudsmannen drar efter mötena med barn och unga som upplevt våld och övergrepp.

Vi har frågat vad som behöver göras för att barn och unga som upplevt våld eller övergrepp i nära relationer ska få sina rättigheter tillgodosedda. Barnen har berättat hur viktigt det är att vuxna ser och förstår deras signaler om våldet. De vill att vuxna har ett bra bemötande, kunskap om våld och förmåga att gripa in. Vi har fått veta att barn vill ha bättre information och kunskap om sina rättigheter. Och att rättsprocesserna är alldeles för utdragna. Mot bakgrund av detta vill Barnombudsmannen se följande förändringar:

1. Reformera socialtjänsten, inrätta barntjänsten i kommunerna.

Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden. Trots det är den märkligt frånvarande i de berättelser vi tagit del av, eller beskrivs som passiv och tandlös.

Vår enkätundersökning från år 2009 visar att socialtjänstens uppdrag inte är känt för barn och ungdomar.¹

1. Barnombudsmannen. Undersökning om barns och ungas kännedom om sina rättigheter, 2009.

I två rapporter från åren 2010 och 2011 har Barnombudsmannen granskat den sociala barnvården. Av det vi har sett i årets möten med barn och unga, och det vi visste sedan tidigare drar vi slutsatsen att socialtjänstens arbete för barn och unga måste reformeras.

Barnskyddsutredningen² har föreslagit att man ska slå samman de bestämmelser som rör barn i socialtjänstlagen och lagen om vård av unga (LVU) till en ny gemensam lag. Vi instämmer i detta förslag.

Barnombudsmannen föreslår dessutom att socialtjänstens arbete för barns skydd reformeras och samlas i en särskild organisation som kan kallas till exempel barn-tjänsten.

2. Inför obligatorisk kunskap om våld och anmälningskyldighet i yrken där man möter barn.

Våra samtal med barn och unga visar att våld och övergrepp kan pågå i många år utan att omvärlden ingriper. Barnen har försökt signalera, men de vuxna har inte sett. Tidigare upptäckt och rätt ingripande kan bespara barn och unga lång tid av lidande.

Därför måste alla vuxna som möter barn i sitt arbete ha förmåga att se signaler och att gripa in när de misstänker att barn utsätts för våld. Sådan förmåga får man genom kunskap, och genom tydliga rutiner för hur man ska agera.

2. Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU), SOU 2009:68.

BARNTJÄNSTEN, EN REFORMERAD SOCIALTJÄNST TILL STÖD OCH SKYDD FÖR BARN OCH UNGA

Med dessa förändringar kan socialtjänsten förvandlas till en stark och tydlig aktör för barns rätt till trygghet och skydd.

DEN NYA BARNTJÄNSTEN BÖR:

- Vara väl känd bland barn. Redan i dag har socialtjänsten skyldighet att upplysa om sitt arbete.¹ Den skyldigheten bör förtydligas. Barntjänsten bör få ansvar för att kommunicera aktivt och uppsökande med barn och unga.
- Vara lätt tillgänglig för barn. Webbplatser, trycksaker och telefonservice ska ge den information barn söker, på ett sätt som barn kan tillgodogöra sig. En nationell jourtelefon för barn som behöver barntjänstens hjälp bör inrättas.
- Lyssna till barn. I alla ärenden som handläggs av barntjänsten ska barnet själv få möjlighet att komma till tals. Det ska inte finnas några inskränkningar i denna rätt, varken med hänvisning till barnets ålder eller den eventuella nyttan med att höra barnet. Barntjänsten ska ha möjlighet att tala med barn utan föräldrars medgivande och närvaro.
- Bemöta barn med respekt och kunskap. All personal som möter barn ska ha den kompetens som krävs för att ge ett respektfullt bemötande. De ska kunna bedöma barns behov av stöd och följa upp insatserna. Det ska krävas socionomexamen för sådana arbetsuppgifter. Socialsekreterare som i dag saknar tidigare erfarenhet av arbete med barn behöver få lämplig introduktion och stöd i yrket av arbetsgivaren.
- Ge alla barn en egen kontaktperson. Barn som möter barntjänsten ska inte behöva tveka om vem de ska vända sig till när de har frågor eller behöver hjälp. Barnskyddsutredningen² har föreslagit att barn som är omhändertagna i samhällsvård ska ha rätt till en egen socialsekreterare. Denna rätt bör utökas till att gälla alla barn som är föremål för någon typ av åtgärder inom barntjänsten.

2. Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU), SOU 2009:68.

1. Socialtjänstlagen 3 kap 1 §.

Barnombudsmannen föreslår att det införs en bestämmelse i högskoleförordningen om att det krävs kunskap om barnets rättigheter, hur man upptäcker barn som far illa och hur man fullföljer sin anmälningskyldighet för examen i de yrken där man möter barn.

3. Lagstifta om tidsgräns för barnförhör.

Barn med erfarenheter från rättsprocesser tycker att det känns svårt när dessa pågår under lång tid, ibland flera år. En av de viktigaste rättigheterna för barn som är brottsoffer är att komma till tals, vilket inom rättsväsendet sker genom förhöret.

Barnombudsmannens enkätundersökning³ visar att runt 40 procent av landets åklagarkammare inte alltid

håller den tidsfrist på två veckor för det första förhöret som i dag rekommenderas.

Barnombudsmannen anser att misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn måste ha hög prioritet inom rättsväsendet. Den rekommenderade tidsfrist som i dag finns har inte en tillräckligt styrande effekt.

Barnombudsmannen föreslår att regeringen utreder möjligheten att lagstifta om en tidsgräns för hur lång tid som får förflyta mellan anmälan och det första förhöret med barnet. ★

3. Barnombudsmannen. Tid för rättvisa. En enkätstudie av åklagarkamrarnas handläggning av ärenden där barn misstänks vara utsatta för vålds- eller sexualbrott i nära relationer, 2012.

Råd till samhället, till alla som jobbar med barn, ungdomar, människor:

Barn och ungdomar som har upplevt våld i nära relationer har egna förslag till förändring, till dem som har makten och dem som jobbar med barn och ungdomar. Förslagen är samlade från många olika gruppträffar och enskilda samtal.

1. STÄLL FRÅGOR

- Sitt inte på ditt kontor och försök lista ut hur de har det eller vill ha det. Kolla med dem som vet.
- Varför frågar man föräldrarna var blåmärkena kommer ifrån? Varför frågar ingen barnen?
- Om man ritat eller skriver om mörka våldsamma saker i skolan kan man behöva få frågan varför det, eller få komma till kuratorn.

2. LYSSNA OCH RESPEKTERA

- Psykologer på BUP ska sluta säga ” Jag förstår att du mår dåligt”.
- Den som ska arbeta inom socialtjänsten ska genomgå lämplighetstest.
- Alla i rättssalen ska sitta på samma nivå.

3. MER KUNSKAP

- Man blir ju världsbäst på att ljuga och spela teater. Så att de som jobbar med barn måste bli utbildade så att de ser det.
- Kunskap är makt! Mer föreläsningar och utbildning om våld och sexuella övergrepp till alla. Lärare, myndigheter, vuxna människor och även till barn och ungdomar.
- Alla vuxna berörda måste få mer kunskap om vad som händer när man röjer uppgifter. Varför har barnet skyddade personuppgifter?

4. BÄTTRE RUTINER

- Man måste samverka mer, för det funkar ju inte att polisen gör en insats, soc. gör en, skolan gör en, BUP gör en, det blir bara grötigt, man blir bara förvirrad av alltihop.
- Att det ska finnas en person eller ett sorts ombud vid barnets eller ungdomens sida, som kan hjälpa han eller hon igenom alla processer. Från att ta kontakt med myndigheter/verksamheter till att delta i olika möten.
- Inte behöva vänta så länge på att få prata med polisen.

5. TRYGGHET OCH SKYDD

- Det ska vara möjligt att kunna skicka sms till polisen om det uppstår en akut situation.
- Alla larm som kommer in från barn och unga måste tas på allvar.
- Förhørsrummen behöver bli mer anpassade för barn och ungdomar.
- Lämna inte kvar övriga syskon i den hemmiljön som utreds.
- Det ska finnas ett hem eller boende dit barn och unga när som helst kan gå till om han eller hon upplever att situationen hemma är jobbig.

Halla!

5 Råd till unga/barn som blivit/blir uttagna för övergrepp

⚽ Det är absolut inte ditt Fel!

⚽ Du är värdefull

⚽ Det finns ljus efter mörkret

⚽ Hjälpande händer finns utsträckta, ta emot dem Våga, det blir bättre!

⚽ Förlåtelse, låt inte hatet förgöra dig, låt tiden ha sin gång

Tips till unga som lever med skyddade personuppgifter

- Lita på dig själv och följ din egen magkänsla.
- Du kanske känner dig fångslad och tycker att detta är jobbigt men gör det bästa av det. För på sätt o vis, det är kanske den enda hjälpen du kan få.
- Låt inte "skyddad identitet" ta över ditt liv. Du är värd mer.
- Säg till om du tycker något är jobbigt, eller om du tycker vissa myndigheter gör fel. Bara för att de är vuxna vet de inte allt.
- Ta alltid med dig en vuxen när du ska, till exempel, till sjukhuset. Annars kommer du få sitta och förklara för sköterskorna i timmar innan du kan göra något.
- Planera, innan ni börjar i nya skolor eller flyttar, med familjen. Hitta på en historia som hela familjen ska hålla sig till. Annars kommer folk förr eller senare märka att något inte är rätt och då kommer frågorna att rulla på.
- Försök att byta namn eller helst ansöka om ett nytt personnummer. Då kommer allt att bli lättare.

»Låt inte 'skyddad identitet' ta över ditt liv. Du är värd mer.«

6

Axplock från Barnombudsmannens arbete år 2011

UNGA PRESENTATÖRER

De barn och ungdomar som vi träffat i vårt tidigare arbete med den sociala barnvården har med Barnombudsmannens stöd kunnat möta makthavarna och själva framföra sina budskap. Två grupper barn och ungdomar träffade ministrar, riksdagens socialutskott samt Socialstyrelsens ledning och presenterade sina förslag till förändringar. Barnombudsmannen har följt upp med rundabordsamtal, workshops och medverkan i större konferenser där experter och personer i kommuner, landsting och myndigheter getts tillfälle att ta del av barnens synpunkter och Barnombudsmannens analyser. En dokumentation av barnens texter och bilder, kallad *Collage Complete*, har skickats till alla de barn och ungdomar som delade med sig av sina upplevelser av hur det är att vara placerad i ett familjehem eller hem för vård och boende (HVB).

MAX18 – FAKTA OM BARN OCH UNGA

I december 2009 fick Barnombudsmannen i uppdrag av regeringen att utveckla ett användarvänligt verktyg för uppföljning av barnrättspolitiken. Det skulle innehålla statistik och information om barns levnadsvillkor i Sverige, som kunde användas för att fatta beslut som stärker barns rättigheter på nationell, regional och kommunal nivå.

Lösningen blev en webbplats som fick namnet *Max18*. Den ska innehålla data från en rad olika områden som till exempel barns hälsa, ekonomi, utbildning och delaktighet. På automatgenererade rapportsidor kan användaren snabbt se indikatorernas utveckling över tid, per målområde eller per kommun eller län. På *Max18* finns också en vy där användaren har större möjlighet att själv styra urvalet av data.

Det finns även en så kallad statistiksnurra för barn och unga där utvalda indikatorer visas och varieras efter kön och ålder. Statistiksnurran är tänkt att väcka intresse för statistik som beskriver hur barn och unga har det, på ett sätt som är anpassat för barn och unga.

VIKTIGAST AV ALLT.

OM BARNETS RÄTTIGHETER I FAMILJEN

I juni 2010 fick Barnombudsmannen i uppdrag av regeringen att ta fram ett material för föräldrar och blivande föräldrar om barnets rättigheter. Materialet skulle ha ett särskilt fokus på relationen mellan barn och föräldrar och ta upp barnets rätt till skydd mot våld och kränkande behandling.

I september 2011 lanserades materialet *Viktigast av allt*. Det består av tre filmer som är avsedda att användas i föräldragrupper på mödra- och barnvårdscentraler. Filmerna ska väcka känslor och fungera som inledning till samtal föräldrar emellan. Till filmerna finns en handledning för samtalsledaren och en folder för föräldrar. Samordningspersonal inom mödra- och barnhälsovården har utbildats i materialet och det har distribuerats kostnadsfritt till mödra- och barnvårdscentraler runt om i landet.

I DIALOG MED MYNDIGHETER OCH KOMMUNER

Barnombudsmannen har under året haft en fördjupad dialog med flera myndigheter som är viktiga för förverkligandet av barnets rättigheter: Handisam, Migrationsverket, Kronofogdemyndigheten, Konsumentverket, Rikspolisstyrelsen, Säpo, Åklagarmyndigheten, Försäkringskassan, Kriminalvården, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse och de tre skolmyndigheterna.

Flera dialoger med kommuner har genomförts under året. Bland annat kallades tio kommuner till dialog om socialnämndernas ansvar för den sociala barnvården. Utgångspunkt för dialogen var de möten vi haft med placerade barn och ungdomar och en enkät som skickats till socialnämnden i samtliga kommuner. På liknande sätt kallades tio kommuner till dialog om avhysningar av barn. Dialogerna har utmynnat i konkreta råd som skickats till samtliga kommuner. De rättsliga befogenheterna användes också för att inhämta information om hur Rikspolisstyrelsen säkerställer att ordningsvakter får utbildning om bemötande av barn och unga i utsatta situationer,

Rapport 2011

Viktigast av allt.
Om barnets rättigheter i familjen.

Affisch med barnkonventionen för barn på svenska och de nationella minoritetsspråken.

samt för att inhämta information om barn och unga som rekryteras som informatörer i polisverksamheten.

Barnombudsmannen har även kallat Migrationsverket och Socialstyrelsen till samtal angående situationen för barn med behov av vård som avvisas/utvisas från Sverige.

NY WEBBPLATS

Under året lanserade Barnombudsmannen sin nya webbplats. Den innehåller nya och uppdaterade texter om Barnombudsmannens verksamhet, med en mer användarvänlig profil än tidigare. Dessutom innehåller webbplatsen information om myndigheten och om barnkonventionen på samtliga nationella minoritetsspråk, teckenspråk, engelska och lättläst svenska.

Den nya webbplatsen ger möjlighet att kommunicera med barn och ungdomar på ett nytt sätt genom särskilda barnsidor med eget tilltal och formgivning. På dessa sidor ges information till barn och unga med hjälp av filmer och rörliga bilder. Nytt är även att Barnombudsmannen erbjuder möjlighet för barn och unga att chatta med barnombudsmannen.

BARNKONVENTIONEN PÅ MINORITETSSPRÅK

Barnombudsmannen fick under hösten 2009 ett särskilt regeringsuppdrag att översätta barnkonventionen till de nationella minoritetsspråken, förbättra tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning och ta fram en barnanpassad version av barnkonventionen.

Barnombudsmannen tog fram en affisch med barnkonventionen för barn på svenska och de nationella minoritetsspråken. Under året har affischerna skickats till samtliga grundskolor i Sverige tillsammans med information om annat material om barnkonventionen som Barnombudsmannen tillhandahåller. Affischerna med översättningar har skickats till relevanta aktörer såsom sameskolor och organisationer som samlar romer. Samtliga affischer finns tillgängliga på Barnombudsmannens webbplats.

Delar av vårt material *Jag vill säga något!* för barn om barnkonventionen har teckentolkats och finns på CD-skiva.

BARNRÄTTSTORGET

För att belysa barnrättsfrågor ur olika perspektiv och göra det lättare för Almedalens besökare att hitta barnrättsaktörerna gick Barnombudsmannen, BRIS, Rädda Barnen, Barn- och elevombudet, Migrationsverket och Skolinspektionen samman under namnet Barnrättstorget. Barnrättstorget ska vara den plats där barnrättsfrågor diskuteras under Almedalsveckan.

Under år 2011 var Barnrättstorget öppet mellan den 3 och 7 juli. I en serie seminarier diskuterades bland annat hur man pratar med barn i svåra situationer, barn som brottsoffer, ensamkommande barn som söker asyl och barnets rätt till kunskap.

Barnombudsmannen

Box 22106, 104 22 Stockholm

Besök Norr Mälärstrand 6

Telefon 08-692 29 50

Fax 08-654 62 77

E-post info@barnombudsmannen.se

Webbplats www.barnombudsmannen.se